

ש ע ר ה ד ר ו ש

א. דרוש להספד אשה צדקת וכשרה

ידוע הדבר ומפורסם הענין, כמה גדולה מעלת נשים צדקניות, כמבואר במסכת מועד קטן בפרק ואלו מגלחין: אמר רבי אלעזר: אף מרים בנשיקה מתה. אתיא שם ממשה, ולמה לא נכתבה? מפני שגנאי הדבר לאומרו. אמר רבי אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה? לומר לך מה פרה אדומה מכפרת, אף מיתתן של נשים צדקניות מכפרת. אמר רבי אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה? לומר לך מה בגדי כהונה מכפרין, אף מיתתן של צדיקים מכפרת. עוד מצינו במסכת ברכות דף י"ז שאמרו: גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, שנאמר נשים שאננות קומנה שמען קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי. (ישעיהו ל"ב, ט')

צריכין אנו לדעת אחר האמת מאי טעמא זוכות הנשים יותר מן האנשים דהן אמת דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה אבל בכל זאת אינם מצווין אלא על מצות עשה שאין הזמן גרמא אבל האנשים נצטוו על כל התורה כולה וממילא יוצא שהאנשים מעלתן יותר מן הנשים ואיך קאמר שהנשים יותר? ותו, איך יליף לה מקרא דנשים שאננות דלכאורה ליכא ילפותא כלל? (א"ה. לפשוטן של דברים, איכא ילפותא שפיר כמ"ש רש"י ז"ל שקראן שאננות בוטחות, ע"ש);

והרב מרא"ה ז"ל פירש ויישב הכל בהקדם, מה שאמרו חז"ל ישב אדם ולא עבר עבירה, נותנים לו שכר כעושה מצוה, שנאמר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו ע"כ. ולכאורה דבר זה הוא רחוק מהשכל, שאיך יעלה על הדעת מי שלא עמל ולא יגע במצות וישב בטל יהיה שוה בשוה עם אדם שעמל וידע במצות וזה לא אמרה אדם מעולם? ועוד שזה יגרום חורבן שכל בני אדם לא יקיימו שום מצוה, רק ישבו בטלים ויקחו שכר כאלו קיימו בפועל? אמנם יש חילוק והפרש גדול ביניהם כי מי שיושב בטל ולא עושה עבירה בשב ואל תעשה אינו מקבל שכר רק בעולם הזה שהוא שכר גשמי אבל אינו זוכה בזה לשכר הרוחני שהאדם אינו מקבל שכר רוחני רק על קיום המצות בפועל כקום עשה. ובוה פירש הרב הנז' שם כוונת הגמ' שם בברכות דקאמר אמ"ל דב לרבי חייא הני נשי במאי זכיין שהמכוון בזה כיוון שהם מוזהרים רק על מצות לא תעשה אינם מקבלים שכר רק בעולם הזה, שהם בבחינת

ישב ולא עבר עבירה ובמאי זכייך לשכר עולם הבא? לזה השיבו באקרויי בנייהו וגו' שיש להם דין מזכה הרבים. עוד נקדים מה שכתב מוהרש"י פרשת בראשית פ"ה דלשון דיבור מורה על הכללות ולשון אמירה מורה על הפרטות יע"ש. ולזה אומר הגמ' שפיר גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים כי האנשים אי לא מקימי מצות עשה אין להם שכר בעוה"ב, אבל הנשים, אפילו שאינם במצות עשה שהזמן גרמא, בכל זאת זוכים לשכר עוה"ב וראיה לזה מהכתוב: "בנות בוטחות האזנה אמרתי", שהוא לשון דבר פרטי, שזוכים בדבר פרטי באקרויי לבנייהו וגו' וזה אינם יכולים לעשות כללות האנשים. ועפי"ז יובן כוונת הכתוב (משלי ל"א) "אשה יראת ה' היא תתהלל, תנו לה מפרי ידיה". רק נקדים מ"ש הרב הנז' פרשת עקב דמצינו פעמים חז"ל קורים ליראה בשם יראת חטא ולפעמים בשם יראת שמים, והוא משום שכל אחד ומשמעותו דיש כאלה שאינו עושה עבירות, היותו ירא מהעבירות שבידו, זה נקרא יראת חטא שהוא ירא מהחטא שיש בידו. אבל מי שהוא מלבד שאינו עושה עבירות אלא מקיים גם מצות, זה עדיף מבעל יראת חטא ולזה נקרא יראת שמים, שהוא ירא במצות עשה ולא תעשה. עוד נקדים מה שדרשו חז"ל מפסוק זה אשה יראת ה', שאין מתבקש לפני הקב"ה אלא יראת חטא. וממילא אתי שפיר הכתוב הנ"ל "אשה יראת ה'" שיש לה רק יראת חטא, דהיינו מצות לא תעשה, בכל זאת היא תתהלל ותזכה לשכר רוחני בעולם הנצחי. לא כן האנשים, שאם אין להם רק יראת חטא, אין להם שכר בעולם הבא, אלא שכר עולם הזה, ולזה מסיים הכתוב תנו לה מפרי ידיה, בעולם הבא וכמבואר. עכ"ל הרב מראה הגדול ודפח"ח ;

וראיתי להרב מטעם המלך ז"ל שפירש מאמר חז"ל על פסוק משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה. אם יראה, למה שקטה? ואם שקטה, למה יראה? אלא בתחילה יראה ואח"כ שקטה. וחקר הרב הנז' למה דוקא הארץ שיראה ושקטה ולא השמים, כיון ששניהם עומדים על התורה שנאמר "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתיי"? ותרץ לזה דיש בתורה שני חלקים, חלק הסוד שהוא רוחני וחלק הפשט שהוא גשמי. והשכל מחייב להיות חלק השמימי עומד על חלק הסוד שהוא רוחני וחלק הארצי עומד על פשט שהוא גשמי. וממילא אתי שפיר שהשמיים לא עשה כלום, היות שיש לו המלאכים דסברו וקבלו עלייהו חלק הסוד ואמרו תנה הודך על השמים כלומר תנה לנו חלק העומד עליו השמים. לא כן הארץ שהיא

קיימת על הפשט השייך רק בבני אדם לכן יראה כשמיאנו האומות לקבל התורה וללכת בדרכיו. עכ"ד ז"ל ודפח"ח;

וראיתי להגאון שמח לבי ז"ל שפירש בהקדים דאיתא שני לימודים שהנשים פסולות להעיד:

א' הרמב"ם ז"ל בהלכות עדות מדכתיב על פי שנים עדים לשון זכר ולא שנים לשון נקבה והכ"מ ז"ל שם הקשה הלא קי"ל כל התורה כולה בלשון זכר נאמרה. ב' בפרק שבועת העדות איתא לימוד אחר שהנשים פסולות להעיד והוא מדכתיב ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר וכתוב אנשים למעוטי נשים.

ומקשה שם בגמ' אתה אומר בעדים או אינו אלא בבעלי דינים אמרת ודאי אנשים באים לדין ולא נשים מדכתיב כל כבודה בת מלך פנימה. והתוס' שם הקשו דהשתא במי דמוקי לה דמיירי בעדים מנ"ל למעוטי נשים מדכתיב אנשים הא איכא למימר הא דכתיב אנשים משום לאו אורח ארעא שהנשים באין להעיד דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה. ותי' דגבי עדות למ"ל האי דאי ס"ד הנשים כשרות להעיד ע"כ היו צריכים בעצמן לבוא לב"ד ולהעיד דאי אפשר למסור עדותן לאחרים דעד מפי עד פסול להעיד ע"כ. ממוצא דברים שמעינן דאי אמרינן דעד מפי עד פסול מוכח דנשים פסולות להעיד מדכתיב ועמדו שני האנשים ולא נשים. עוד נקדים דאיכא טעם שניתנה התורה בשבת הוא משום כדי שתוכל התורה להעיד על קדושת שבת עדות בראייה ואם לא ניתנה בשבת לא היתה יכולה להעיד מפי עצמה אלא ע"י עדות של ישראל והוה ליה עד מפי עד ופסול. עוד הקשו חז"ל איך ניתנה התורה בשבת הלא קי"ל בדין (מן תשובת ריב"ש ס"י ת"ם) על המשנה דאין קורין לכתחילה בשבת הכוונה היא דאסור ללמוד דבר חדש בשבת ואין לך דבר חדש מנתינת התורה. ותי' עפ"י המדרש דישראל אמרו נעשה ונשמע וכוונתם עד שלא שמענו כבר קיימנו משום דהאבות כבר קיימו התורה ואינה נקראת דבר חדש. עוד נקדים מאי דאיתא בילקוט האזינו לעתיד יאמרו ישראל הרי עדי קיימין והם שמים וארץ יעידו על שעברתי על מצותיך ותרצה להעניש אותנו. והקב"ה משיב להם הריני מעבירן שנאמר כי שמים כעשן נמלחו וגו'. עוד איתא במדרש השמים הם זכרים והארץ היא נקבה ולפי"ז אי אמרת דנשים פסולות להעיד לא יצטרך השי"ת להעביר הארץ מהעולם כדי שלא תעיד על ישראל כיון שהיא נקבה והנשים פסולות

להעיד וכן איתא במדרש (הובא להרב זרע ברך פרשת נצבים) לעת"ל יבואו חמה ולבנה ויאמרו להשי"ת הרי גם בישראל יש בהם כופרים בהשגחותיך ומשתחויים לנו ואנחנו שני עדים ולמה את מעניש רק לאוה"ע? אומר להם הקב"ה אתם נקבות ופסולות להעיד שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה. ממילא משמע כיון שהנשים פסולות להעיד גם הארץ פסולה להעיד שהיא נקבה. עוד נקדים הטעם שכל התורה נאמרה בלשון זכר משום דאיתא במדרש עיר גבורים עלה חכם זה משה. עיר גבורים, גברים כתיב שכולם זכרים ואין בהם נקבות ר"ל דבעולם המלאכים כולם זכרים ולכן כדי להורות שהתורה ניתנה מן השמים ששם כולם זכרים לכך נאמרה בלשון זכר;

והשתא יובן שפיר דברי הגמ' אם יראה למה שקטה שהוא מדבר על מתן תורה שניתנה מן השמים ולכן נאמרה בלשון זכר וממילא יוצא שאין הוכחה שהנשים פסולות להעיד מדכתיב ועמדו שני האנשים לשון זכר ולכן דוקא הארץ יראה שמא יעביר אותה הקב"ה מהעולם כדי שלא תעיד על ישראל שעברו על המצות. אבל כל המורא הזה רק כל עוד שלא קבלו ישראל התורה, אבל כאשר אמרו נעשה ונשמע שעד שלא שמעו כבר קבלו התורה מהאבות א"כ לא הוי התורה דבר חדש אצלם ולכן ניתנה בשבת ואין איסור בזה דאסור ללמוד בשבת דבר חדש וממה שניתנה בשבת מוכח עד מפי עד פסול והתורה צריכה להעיד על קדושת שבת בראייה וממילא יוצא הסברא כדברי התוספות שהנשים פסולות להעיד מטעם שכל כבודה בת מלך פנימה ואינם רואים הנדון רק שומעים ועד מפי עד פסול ולכן גם הארץ שהיא נקבה שקטה שלא תוכל להעיד על ישראל וממילא השי"ת לא יעביר אותה ולבטלה. עכ"ל בדרוש לחג שבועות פ"ח ודפח"ח;

ועפ"ז פירש הגאון הנז' בדרשותיו להספד פ"ז מדרש ילקוט תמוה וזה לשונו. בשעה שבקש משה ליכנס לארץ ישראל הראה לו הקב"ה שתי נשים אשתו של לוט שנאמר ויבא משה עד צוער ולהלן הוא אומר ולוט בא צוערה. ומנין שהראה לו את דבורה שנאמר ויבא משה עד צוער עיר התמרים ולהלן הוא אומר ודבורה אשה נביאה והיא שופטה את ישראל והיא יושבת תחת תומר דבורה. עכ"ל והוא פלא דלמה הראה לו שתי נשים אלו דוקא? אך כדי ליישב מה שהראה לו דבורה שופטת ישראל נקדים תחילה דברי התוספות במסכת נדה פרק בא ובפ"ק דגטין דאיתא שם

נשים פסולות לדרון ומקשים התוספות מן דבורה ותירצו כמה תירוצים. ונ"ל להביא תחילה למה נשים פסולות לדרון עפ"י מה שאמרו בפ"ב דנזיר האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם, אסור בכל הנשים שבעולם ורש"י ז"ל פירש שלא פירש לו באיזה עיר ואיזה אשה לכך אסור בכל הנשים שבעולם, דחזקה שליח עושה שליחותו וכיון דלא פירש ליה, הא לא ידע אי ניהו קידש ליה ואי הדר אותו האיש ונסב איתתא דילמא זו היא אמה או בתה או אחותה של אותה האשה שקידש לו שלוחו והן כולן אסורות לו כדאמר התם בקידושין המקדש את האשה אוסר עליו שבעה עריות. איתביה ר"ל לריו"ח קן סתומה שפרחה גוזל אחד מהם לאויר העולם או שפרחה לבין חטאות המתות או שמת אחד מהן יקח זוג לשני. קן סתומה אחד מחייבי קניין כגון הזב והזבה והמצורע ויולדת שהפרישו להן שתי תורין או שני בני יונה ועדין לא קרא להן שם איזו לחטאת ואיזו לעולה ופרח גוזל אחד מהן לאויר העולם או שפרחה לבין חטאות המתות כגון שהיו שם מה' חטאות ונתערבה ביניהן ואין ידוע איזו היא דאין לה שוב תקנה יקח גוזל לשני ואח"ך יפריש אחד מהן לחטאת ואחד לעולה ואילו קן מפורשת אין לו תקנה שפרח אחד מהן ואינו יודע איזו היא אין לו תקנה לפי שאינו יודע איזו לחטאת ואיזו לעולה ואע"ג דפירש כיון דלא הוו תרוייהו קמיה לית בהו היכרא ואילו שאר קניין בעלמא מיתתקנן ואמאי אימא לכל מאי דמיייתי קניין היינו האי דפרח לפלוני אתמול ונמצא מתכפר בקרבן חבירו דהא אמרת שהוא אסור בכל הנשים שבעולם אמ"ל אנא קאמינא אשה דלא ניידא דכל כבודה בת מלך פנימה והואיל וקביעה הו"ל כמחצה על מחצה דמי ואסיר ואת מותבת לי מאיסורה דנייד מהעופות דניידי דאמינא דכל דפריש מרובא דהיתרא פריש דכ"ת גבי אשה נמי נייד האי בעל אשכחה להאי איתתא בשוקא דניידא ולישתרי בה דכל דפריש מרובא פריש. אכתי לא דמי דאילו איתתא הדרא לביתא והויא דין קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי אבל קן הויא לה איסורא דנייד ולית בהו קבוע ומותרים. וגבי קן מי לא הדרא אמר רבא ומודה רב יוחנן באשה שאין לה לא בת ולא בת בן ולא בת בן ולא אם ולא אם ולא אחות פנויה ואעפ"י שהיתה לה אחות ונתגרשה לאחר מכאן דהיא שריא כיון דבזמן ששלח לו שלוחו היתה האחת נשואה והאחת פנויה ובא זה וקידש את הפנויה אין חוששין לומר שמא שלוחו בא לכאן וקדש את אחותה לאחר שנתגרשה קדשה לו וזה לקח אחותה ונמצא פוגע בערוה דאחות אשה דסתמא דמילתא כי משוי איניש שליח במילתא דקיימא קמיה בלא איסורא אבל במילתא דאיסורא כגון זו דהיתה נשואה,

לא משוי ליה איניש שליח, דהנשים הם חשיבי קבועים דלא ניידים. והקשה במרדכי הלא יש הרוב בנחלת בנימין והיכי אזלי הסנהדרין. ותירץ דהסנהדרין הם קבועים בלשכת הגזית וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולפי"ז מהאי טעמא הנשים פסולות לדון משום דחשיבי קבוע וא"כ לא תוכל ליזיל גבייהו בתר רובא ותאמר כל דפריש מרובא קא פריש. ובזה יתורץ קושית התוס' מענין דבורה דהיי"ט דדבורה הוכשרה לדון משום דמידי הוא טעמא דהנשים פסולות לדון משום לא תוכל ליזיל גבייהו בתר רובא דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי והטעם זה לא שייך גבי דבורה לפי שהיתה יחידית. ובזה יומתק כוונת הכתוב ודבורה אשה נביאה והיא שופטת את ישראל הכוונה שכל הנשים פסולות לדון ורק היא לבדה הותר לה לדון משום שהיא שופטת לבדה וזהו "והיא" רק היא יושבת בודדת;

העולה מכל האמור דממה שהיתה דבורה שופטת ישראל מוכח דבשאר נשים פסולות לדון משום כל כבודה בת מלך פנימה כנו"ל. עוד נקדים שאמרו חז"ל דמרע"ה בקש ליכנס לארץ להיות רגל רביעי למרכבה קדושה והשיב לו השי"ת אל תוסף דבר אלי תיבת דב'ר נוטריקון דוד ברגל רביעי ובכל זאת לא נמנע מרע"ה מלבקש רחמים ובא בטענה דאין דוד ראוי להיות רגל ד' למרכבה הקדושה משום שהוא בא מפיסול רות המואביה לכך הראה לו דבורה שופטת ישראל. ותקשה הלא הנשים פסולות לדון אלא ודאי מוכרח לומר שהטעם הוא דהנשים פסולות לדון משום כל כבודה בת מלך פנימה ושאני דבורה שהיא שופטת לבדה ממילא יוצא שאין פגם לדוד שבא מרות דדרשינן ביכמות לא יבא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית משום דרכו של האיש לקדם לחם ומים ואין דרכה של האשה לקדם לחם ומים משום שכל כבודה בת מלך פנימה וראוי דוד להיות רגל ד' למרכבה הקדושה ואל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה;

ועפ"ז יובן כוונת הכתוב ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי לבושתך ולבושת ערות אמך. דלכאורה צריך להבין מה בושה מגעת לו ולאמו. אכן רש"י ז"ל פירש בן נעות המרדות לשון נע ונר. המרדות שהמרתה אמו נעה ונדה ויצאנית היתה כדאיתא שהיא חטפה את שאול. והשתא מה נמרצו דברי שאול באומרו בן נעות המרדות ואמך היתה יצאנית וזה יהיה לבושתך שלא תשב על כסא המלוכה היות דוד ראוי להיות מלך אפילו שהוא

בא מרות המואביה משום כל כבודה בת מלך פנימה ואין דרכה להקדים לחם ומים אבל זה יגרום בושת לאמך שהיתה יצאנית. וק"ל;

והרב לקט יוסף ז"ל הביא משם חז"ל (בערך משה אות ט"ו) דמשה לא זכה לארץ מטעם ששיבר הלוחות. ולכאורה קשה הלא מרע"ה למד דבר זה בק"ו מן קרבן פסח שהוא קדשים קלים. אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו תורה כולה קודש קדשים וישראל עומדים לעבוד עבודה זרה עאכ"ו כדאיתא בפר"ע. ועוד קשה טובא הלא הקב"ה הסכים על ידו ואמר לו אשר שיברת יישר כחך ששברת כדאיתא בשבת. ונראה לי לומר עפ"י מה שכתב הרב כס"ד אשכנזי משם המפרשים הטעם שנענש מרע"ה בהכאת הסלע כמ"ש יען אשר לא האמנתם בי וגו' הוא משום שלא עשה ק"ו מן הגר שפחת שרה ובשבירת הלוחות מצאנו שעשה ק"ו מעצמו לכן נגזר עליו שלא יכנס לארץ משום שהוא נתפס מניה וביה דאם הוא יעשה ק"ו מעצמו כמו שעשה בלוחות איך לא עשה בסלע ואם אינו ק"ו מעצמו איך עשה בשבירת הלוחות (ומה שהסכים עמו הקב"ה בשבירת הלוחות היינו על גוף הענין אבל הוא נתפס על הק"ו שעשה);

ב. דרוש בענין המיתה וסילוק הצדיק

מודעת זאת ענין המיתה אשר הוטבעה בחיק כל הנבראים בסיבת הנחש שהפריד הזוהמה אשר נדבקה בגוף האדם בחטאו של אדה"ר. ואם תשאל לי מה ענין הזוהמה זאת ומאין חוצבה? אשכילך ואורך בדרך זו תלך שדבר זה בחלקו בו תנאי עולם כדאיתא בזוה"ק שאל ר"א לאבוהי ואמ"ל אבא שמעת מה דאמרי רבנן דבני נשא אית בהו זוהמה מאי זוהמה דא? אמ"ל שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמה. אמ"ל אי הכי הוה ליה למיקם ביה ואת הבהמה תהרוגו, אלא דא זוהמה דעץ הדעת טוב ורע עכ"ל. נמצינו למדים שביאת נחש על חוה במחלוקת שנויה והאדם נטמע בקליפה ח"ו ולא נצטנן אלא עד שלבשו הקב"ה תפלין וזהו סוד ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם דא תפלין ולמ"ד מיכל בת שאול היתה מנחת תפלין כדכתבו התוספות. ויש דעה שלישית שהזוהמה היא מצד טומאת יין נסך כמאמר חז"ל בספר גלי רזי"א וז"ל עץ שאכל ממנו אדה"ר גפן היה וחוה סחטה ענבים ואכלה ונתנה לאיש כמד"א ותקח מפריו ותאכל, והנחש נגע ביין ועשאו יין

נסך. דברים אלו יעוררו לבות בני אדם במוסר השכל על התפילן ויין נסך אשר כמה אנשים פוגמים בזה וה' הטוב יכפר בעד ;

וידוע הדבר ומפרסם הענין כמה מחוייב האדם לבכות ולהצטער על פטירת הצדיק יען שהצדיק הוא כלי כפרה על הדור, כמו שדרשו חז"ל על פסוק עצי שטים עומדים, ובזוה"ק איתא דטעמא דמיתא הוא משום דהצדיק נקרא זרועות עולם (דברים ל"ג), וכשם שאם יחלה האדם, מקיזין לו דם מזרוע ועי"ז יתרפא כל הגוף, כן הוא סילוק הצדיק שמכפר על הדור. ובזה פי' כוונת הכתוב (תהלים ע"ז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה שסילוק הצדיק הדומה לזרוע, פטירתו גואלת עם ישראל לכפר עליהם. אבל זה דוקא כאשר יהיו בני יעקב ויוסף כולם באחדות שלמה, ובלתי זה פטירת הצדיק אינה מכפרת, משום דהוּו מעלמא דפירודא ח"ו, כי הזרוע, אם יהיה מסולק מהגוף, לא יועיל בו שום הקזה לטובת הגוף, כן סילוק הצדיק וכמ"ש בזוה"ק. וזהו שבקש מרע"ה במעשה העגל ואמר: ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין, מחני נא מספרך אשר כתבת, שחשב להסתלק מהעולם כדי לכפר עליהם. לזה השיבו הקב"ה: מי אשר חטא לי, אמחנו מספרי, דכיון שיש ביניהם פירוד לא יכפר ;

והרב כסף נבחר אשכנזי ז"ל פירש באופן אחר כוונת הכתוב הנ"ל והוא בהקדים פלוגתא אי עד ועד בכלל או לא. וזה שנסתפק מרע"ה ואמר אולי אכפרה בעד חטאתכם, כי בראותו שישראל עשו העגל, מיד שבר הלוחות, כדי לכלול עצמו עם ישראל, להיות עוון אחד, כי קי"ל המשבר כלים בחמות, כאלו עובד עבודה זרה. וזהו אולי אכפרה "בעד" מלבד העון שלי אכפר גם בעד חטאתכם, כי עד ועד בכלל, ומיד טען ואתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא, יחד עם ישראל, שחטאנו ביחד. מיד השיבו השי"ת ויאמר סלחתי כדברך ;

ואני עני הכותב פירשתי באפן אחר בהקדים מה שאמרו חז"ל מה שהתשובה מועלת לישראל ולא לאוה"ע, משום שאנו בניס, ואב שמחל על כבודו, כבודו מחול. לא כן אוה"ע הם עבדים, וקי"ל מלך שמחל על כבודו, אין כבודו מחול. עוד נקדים מאי דאיתא בגמ' דבר נא באזני העם, אין נא אלא לשון בקשה. אמ"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם וישאלו איש מאת רעהו, כדי שלא יאמר אותו צדיק

ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, לא קיים בהם. כי קי"ל לדינא השכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, אבל העבד השכירות שלו חוזרת למי שמכרו ולכן אומר הקב"ה שלא יאמר אותו צדיק ישראל יש להם דין עבדים ולכך אינם מקבלים השכירות בסוף, אלא וישאלו איש מאת רעהו ויש להם דין בנים. וזה שאומר מרע"ה ועתה אם תשא חטאתם, מטעם שהם בנים, ואב שמחל על כבודו מחול טוב, ואם אין שתאמר ישראל יש להם דין עבדים ואין כבודך מחול, א"כ מחני "נא" תמחה תיבת נא שאמרת לי דבר נ'א וגו'. ודו"ק;

עוד אני עני נראה לי לפרש הכתוב הזה בהקדים מאי דאיתא במדרש. כשאמר מרע"ה אעברה נא אמ"ל הקב"ה רב לך, אתה תופס החבל בשני ראשין. אם אעברה נא אתא מבקש, בטל סלח נא. ואם סלח נא אתה מבקש, בטל אעברה. ולכאורה דברי המדרש אינם מובנים דמאי קשור זה בזה? ונראה לי לומר בהקדים מה שאמרו חז"ל: הטעם שלא נכנס מרע"ה לארץ משום שיודע עתידות, יודע שעתיד בית המקדש ליחרב בעוונותיהם של ישראל וזה מרוב רחמיו יתברך, ששכך חמתו בעצים ואבנים ונשאר ישראל קיימים. ואם היה מרע"ה נכנס, היה הוא משה בונה בהמ"ק, ובנינו יהיה קיים לעולם ואינו נחרב, ואז במקום חורבן בהמ"ק יתחלף בישראל ח"ו. ולזה אומר לו הקב"ה אם אעברה, אתה מבקש ליכנס ולבנות בהמ"ק, זה מפריע לישראל שלא ישארו קיימים, וא"כ בטל מעכשיו סלח נא לכפר להם, ולא אכלם כיון רבין כך ובין כך עתידים ליענש. ואם אתה מבקש סלח נא להם בעון העגל גם לעתיד בזמן החרבן, אז בטל אעברה נא, שלא תכנס לארץ. ולזה אומר מרע"ה כאן ועתה אם תשא את חטאתם, טוב, ואם אין, ממילא מחני "נא". תיבת נא, שאמרת לי "סלח נא לעון העם הזה", שבשביל זה לא הנחתני להכנס לארץ כיון שאתה לא מוחל להם. לזה השיבו הקב"ה ויאמר סלחתי כדברך;

וחוץ מדרכנו פירש הרב אור פני משה ז"ל בדרך מליצה כוונת המדרש הנו' אם אעברה נא אתה מבקש וגו' והוא עפ"י מה שרמזו חז"ל בפסוק אר"ה שאג מי לא יירא. בתיבת אר"ה נרמז זמני התשובה והוא נוטריקון אלול ראש השנה יוהכ"פ הושע"ר. מי זה שלא יירא ולא יעיר לבו בתשובה, והימים שיש מן ר"ח אלול עד הושע"ר הם נ"א יום. וזהו אם אעברה נ"א, אם האדם אומר מתי יעברו נ"א ימים של התשובה, כדי שאחזור לעשות כרצון נפשי, אז בטל סלח נ"א שאין הקב"ה סולח

לאדם בימים האלו. ואם אתה רצונך לומר סלח נ'א בימים האלה ותקבל תשובתך, אז בטל ממך מה שאתה אומר מתי אעברה נ'א ימי התשובה ואחזור לסודי, אלא תתמיד בתשובתך והקב"ה יסלח לך. ועפ"י פירש הרב הנז' ז"ל כוונת המדרש בשעה שאמר לו הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הרע לו למשה. אמ"ל הקב"ה: תורה היתה שלי, ונתתיה לך. כי מרע"ה בגלל עוון העגל לא נזכר שמו בפרשת תצוה, כמו שבקש מחני נא מספרך, ולכן הרע לו (אם הוא שלא עשה העגל רק נתערב בעסק הזה, לא נזכר שמו בפרשת תצוה, ואהרן, שהוא עשה העגל, יזכר שמו בפרשה זו? לזה השיבו הקב"ה התורה היתה שלי ונתתיה לך, הכוונה בזה הלא אתה שטענת שישראל פטורים ממעשה העגל, משום לי צוית ולא להם, וממילא יוצא גם אהרן פטור. לא כן אתה שבקשת מחני נא מספרך, וזהו דדייק המדרש "ונתתיה לך" ולא לישראל. אך בלועי קורח ועדתו הם אמרו כי כל העדה כולם קדושים כולנו שמענו מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך וזה סותר טענת מרע"ה לי צוית ולא להם ולכך נענשו;)

ומעתה נחזור לקוטב דרושינו על פטירת הצדיק שאמרו חז"ל שאין פטירת הצדיק מכפרת על הדור, אלא כשיש מדת הרחמים בעולם, משא"כ אם ירשיעו בני הדור, אז תתהפך מדת הרחמים למדת הדין וחזר הדין לסיני. ובזה פירשו חז"ל כוונת אומרם (במסכת בבא בתרא דף ט' ע"ב) דדש רבא מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם? אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שרודפין את יצרם ומבקשים לעשות צדקה לפניך, הכשילם בבנ"א שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליה שכר. והוא דירמיה הנביא ע"ה חשדוהו בעון אשת איש. ומאי מדה כנגד מדה יש בבקשתו זאת. אמנם נקדים מאמר חז"ל שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה וכתבו הראשונים דעל אכזריות פוגע בנפשות תחילה דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך ומי שאין מרחם על הבריות אין מרחמין עליו וזה מדוייק בדבריהם שאמרו "אין בעל הרחמים" דהיינו אין לו רחמנות אז פוגע בנפשות תחילה רח"ל. וכן המדה במי שחושד בכשרים שלוקה בגופו משום שלא נהג במדת הרחמים לדונו לכף זכות. והנה ירמיה הנביא חשדוהו בזונה והיה מתחנן לפני השי"ת שיוציאו מהחשד הזה ע"י שיפגע בגופם תחילה, אך עדיין יש לבעל דין לחלוק ולומר מה שנלקו לא בשביל שפגעו בירמיה אלא על האכזריות שהיתה בהם שדינם ללקות בגופם ולכן בקש מלפניו שיכין לבם ליתן הצדקה להודיע שאין להם אכזריות ומה

שלקו רק בשבילו. שוב היה צער לירמיה איך אנשים כאלה יקבלו שכר על הצדקה, לכן בקש שיכשילם בבנ"א שאינם מהוגנים, כדי שלא יהיה להם שכר על זה;

ובזה פירשו חז"ל כוונת המדרש בפסוק ותבלע אותם ואת כל היקום אשר לקורח אמר רשב"ן אפילו מחט שאולה וכלים שאולים שהיו לו לקרח ביד אחרים נתגלגלו למקום קרח ונבלעו עמו ע"כ. וקשה למה עבד קוב"ה ניסא למגנא? אולם דרשו חז"ל מלמד שחשדוהו למשה באשת איש לכן בקש מרע"ה שתשלוט המכה תחילה בגופו של קורח ואחר כך בממונו כדי להודיע שחשד בכשרים ולקה בגופו וכדי שלא יאמרו דמה שלקה בגופו משום שהיה לו אכזריות לכן אמרו חז"ל אפילו מחט וכלים "שהיו שאולים" שזה מורה שלא יש לו אכזריות שהרי היה משאיל כליו לאחרים ובכל זאת נלקה זה ודאי משום שחשד בכשרים וכל החושד בכשרים לוקה בגופו;

וכדרך אגב יפורש כוונת חז"ל באומרם שחשדוהו באשת איש וכתוב בתריה וישמע משה ויפול על פניו. פירשו רבני אשכנז ז"ל בהקדים דרשת חז"ל בפסוק והוקע אותם נגד השמש כל מי שהענין קולטו והיתה השמש זורחת עליו בידוע שנכשל בבנות מואב. אבל משה היו פניו כפני חמה וממילא במה יוכיחו ששקר ענו בו במה שחשדוהו? וזהו כוונת הכתוב בפרשת וילך והסתרת פני מהם ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. דע"י שהסתרת פני מהם וסלקתי שכינתי מביניהם מחמת זה ומצאוהו צרות רבות דייקא לחייבם על כל עבירה ועבירה והוא עצמו יאמר על כי אין אלהי בקרבי ונסתלקה השכינה, מצאוני הרעות האלה שהם רבים;

ובאופן אחר פירשו הראשונים ז"ל בהקדים מה שאמרו חז"ל דבתוכחות משנה תורה יש תרע"ו אותיות וכנגדם הזכיר בתורה כ"ו פעמים שם הוי"ה שעולים גימטריא תרע"ו למתק הקללות הגז'. ובה פירשו חז"ל כוונת הכתוב רבות רעו'ת צדיק ר"ל מרע"ה הצדיק אמר בקללות כחשבון רעו'ת אותיות ומצד רחמיו יתברך מכולם יצילנו ה' הוא שם הוי"ה הכתוב כ"ו פעמים שעולים גימטריא תרע"ו אנו ניצלים מהרעות. וזהו מה שאומר הכתוב ומצאוהו רעו'ת רבות וצרות דהיינו תרע"ו קללות ימצאוהו לעם ישראל ח"ו ואמר ביום ההוא על

כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעו'ת האלה ר"ל ע"י שנסתלק שם הוי"ה מקרב ישראל שהיה מגן על ישראל זוהי סיבה שמצאוני הרעו'ת האלה;

והרב מדרש לפירושים ז"ל פירש באו"א והוא בהקדים מ"ש המקובלים ז"ל דבחטא אדה"ר נפגמו שני דלתיו: ד' משם שדי וד' משם אדני בסוד הנחש השיאני ש"י-אנ"י שנחסרו שני דלתין. והתיקון לזה הוא בד' של אחד מפסוק שמע ישראל וכד' מפסוק בשכמל"ו. וז"ש אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתות"י לתקן שני דלתין יום יום. ובזה פירש כוונת הכתוב (קהלת) יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו. והוא בהקדים מה שאמרו חז"ל דהבל היה מתחנן לקין שלא להרוג אותו שהוא אחיו וזה אכזריות וכיוצא, אבל בכל זאת הרגו מצד בחינת הרע; והגורם לזה חטא אדה"ר שהגביר חלק הרע בעולם. וזהו יש אחד ואין שני הכוונה משם אחד של שדי נשאר רק אותיות י"ש ומשם השני אדני נשאר רק אי"ן וכל זה בחטא אדה"ר ולא עוד, אלא שגרם בחטאו להיות הרע בעולם גם בן הוא הבל מסטרא דטוב נפל ביד קין מסטרא דרע ולא נהג עמו באחווה. וזהו והסתרת פני מהם והיו לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות שהתגבר חלק הרע בעולם ואמר על כי אי"ן אלהי בקרבי שכל זה הוא בחטא אדה"ר שפגם בדל'ת של אדני אלהים ונשאר רק אותיות אי"ן זוהי הסיבה שמצאוני הרעות האלה;

והרב מהר"י אלגאזי ז"ל בספר השארית פירש באופן אחר בהקדים הקירת הראשונים דאיך אנו נהנים מטוב עוה"ז הלא היא שייכת לעשו וזה גזל בידינו. ותירצו רבני אשכנז שאנו אוכלים מדין עבד כהן שאוכל בתרומת רבו לפי רבו שהוא מותר והקב"ה נקרא כהן ויש לו מעוה"ז תרומה וישראל עבדיו. אך התינח בזמן שהשכינה שורה עלינו דהוי בפני רבו אבל בזמן שיש ח"ו עוונות והשכינה מסתלקת, איך אנו אוכלים דהוי בפני רבו. וזהו והסתרת פני מהם והשכינה תסתלק מהם ועי"ז והי"ה לאכול ומצאוהו רעות רבות שיהיו להם צרות ותלונות על האכילה שאוכלים מעוה"ז שהוא גזל בידם מיד ואמר ביום ההוא על כי "אין אלהי בקרבי" שנסתלקה השכינה לכך מצאוני הרעות האלה לעכב עלי שלא ליהנות מטוב עוה"ז;

ועפ"ז פירשו הראשונים ז"ל כוונת המדרש נתקבצו אוה"ע אצל בלעם אמרו לו מהו להזדווג באומה זו? אמ"ל צאו וחזרו בבתי כניסיות ומדרשות, אם מצאתם אותם מצפצפין בקולן וגו' אלא תזדווגו להם ואם לאו וגו'. והוא בהקדים תירוץ מהרש"ל ז"ל על חקירת חז"ל הנז' איך אנו נהנים מטוב עוה"ז שהיא חלקו של עשו משום שקיום העולם על התורה ואם לא יקבלו ישראל התורה תחזור העולם לתוהו ובוהו וממילא יש לישראל דין מציל מזוטו של ים שהוא שלו. ולזה שואלים אוה"ע מהו להזדווג לאומה זו על מה שנהנים מטוב עוה"ז שהיא שלנו? לזה השיבם זה תלוי בתורה אם קולם מצפצפין בבמה"ד יש להם דין מציל מזוטו של ים;

והרב יושב אהלים ז"ל פירש באופן אחר בדרך חורפה בהקדים מחלוקת ר"ש ורבנן בהכתוב מעוות לא יוכל לתקון חד אמר זה הפורש מן התורה וח"א זה הבא על הערוה. ובזה פירשו חז"ל הכתוב קרבו רודפי זמה מתורתך רחקו, הכוונה נלחמו נגדי (קרבו לשון מלחמה כמו כלי קרב) בטענה שאני באתי על הערוה וזה מעוות לא יוכל לתקון אבל הם מרוב שנאתם מתורתך רחקו; לא פירשו הפסוק הזה על מי שמתרחק מן התורה, ובזה פירש הרב העש"ל ז"ל כוונת הכתוב יבושו זדים כי שקר עותוני שאני באתי על הערוה והטעם הוא משום שאני סובר כמ"ד מעוות לא יוכל לתקון זה הפורש מן התורה, אבל אני אשיח בפקודיך, ולזה שואלים אוה"ע מהו להזדווג באומה זו דהיינו להחטיאם בזנות ולא יהיה להם תיקון כמ"ד שהוא מעוות לא יוכל לתקון ועי"ז יכולים להלחם בהם. השיבם בלעם צאו וחזרו בבתי כניסיות וגו' כי אם הם עוסקים בתורה לא יכולים להזדווג להם שיש להם טענה דקים להם כמ"ד זה הפורש מן התורה והם עוסקים בתורה;

והרב מוהררי"א בספר השארית פירש באופן אחר בהקדים סוגיית התוקף בעבד של חבירו וגו' אם בטלו ממלאכת רבו חייב. ובזה פירש הכתוב העבד ישראל וגו' מדוע היה לבו הלא זאת תעשה לך עובך את ה' וגו' וכמוכך. לזה שואלים אוה"ע מהו להזדווג נגד ישראל כמו התוקף בעבד חבירו האם פטורים או לא? השיבם בלעם אם מצפצפין בתורה, לא יכולים להזדווג להם משום נחשב לכם בטלתם אותם ממלאכת רבם;

ג. זרוש לנשים צדקניות

איתא במדרש למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה? לומר לך מה פרה אדומה מכפרת, אף מיתתן של נשים צדקניות מכפרת;

מודעת זאת כמה חשיבות מגעת למעלת נשים צדקניות וכמאמר רב לרבי חייא הני נשי במאי זכייך דהיינו לענין ערבות שהנשים ליתנהו בערבות? ותרץ לו באתנוויי לבנייהו עד דאתו מבי כנישתא שגדול המעשה מן העושה וכן אומר הכתוב תנו לה מפרי ידיה. היינו חינוך בניה ומשפחתה היא לוקחת חלק בראש כי היסוד של החינוך המשפחתי תלוי באשה וכנודע מאותו מעשה באחד שגנב אוצר המלך ונגזר עליו מיתה בתלייה ובאו האנשים לראות איך מיתתו ובכלל באה גם אמו מקוננת ומיללת על מיתת בנה. מיד הבן ירד והלך לאמו והרכין ראשו באוזנה ונשכה ונחתכה אוזן אמו ותשובתו היתה שהיא היתה גרמא לכל זה, שאם היא בתחילה הדריכה אותי שלא לגנוב וכיוצא, הייתי מתחנך יפה, אבל היא, כשהייתי מביא לה גניבות, היתה משבחת אותי. וכן אומר הכתוב בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו;

הצדקת הזאת היתה נאה במעשיה למרות שידוע שהאשה עינה צרה באורחים, אבל זאת הצדקת העלוכה אינה כשאר הנשים. ועל זה אומר התנא באבות "ויהיו עניים בני ביתך", דהיינו להכניס אורחים לביתך, אבל אל תרבה שיחה עם האשה, היא אשתך להמלך עמה, משום שהאשה עינה צרה באורחים ותמנע אותך על דבר מצוה. אבל זאת הצדקת היתה מקבלת אורחין ויש לה עין יפה וזריזה במצות. וזה הטעם שהוצרך הכתוב גבי שונמית לבאר ותאמר לאישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עובר עלינו תמיד נעשה נא עליית קיר קטנה וגוי שהוא להורות שזה נגד טבע הנשים שעינם צרה באורחין ורצתה לעשות לו כל הכבוד לסדר לו בית לבדו. ואפשר לומר דזהו שאלת המלאכים לאברהם איה שרה אשתך דהיינו האם היא שמחה באורחין או עינה צרה השיבם אברהם הנה באוהל, שהיא מכינה סעודה לאורחים ואינה כשאר הנשים שעינם צרה באורחין;

ובגלל זה יבא אברהם לספור לשרה ולבכותה כ'ף של לבכותה זעירא לומר לך שכל מה שבכה עליה אינו אלא מעט לערך חשיבותה. ובמדרש איתא מהיכן בא? חד אמר מהר המוריה וא"א מבאר שבע. ונראה לי לומר שהוקשה להם בעיקר הכתוב שאמר ויבא אברהם לספור לשרה דתיבת לשרה מיותרת יספיק לומר לספור ולבכות. אלא נתכוון בזה הכתוב דמרוב צדקותה של שרה, אפילו אם היתה אשתו, בכל זאת היה בא אברהם לספור על סילוקה וזה מצד עצמה שהיא עצמה מפורסמת בצדקותה וכשרון מעשיה. אבל ולבכותה זה מצד שהוא בעלה והיא אשתו ואין האשה מתה אלא לבעלה כמו שדרשו גבי מתה עלי רחל. ולזה שואל המדרש מהיכן בא? הכוונה איזה אישיות יש לה לשרה שצריך כל אחד לספור ולבכות עליה? לזה אמר מהר המוריה בא, שלקח בנה יחידה שילדה לעת זקנתה ולא התנגדה לו שזה מורה על כשרון לבה ועל חינוך בנה. וחד אמר מבאר שבע כלומר מענין באר שבע שנטע שם אברהם אש"ל לעוברים ושבים והיא היתה עומדת ומטפלת בהם שלא כשאר הנשים שעינם צרה באורחים;

ועוד היתה שתקנית שלא כדרך הנשים שאמרו חז"ל במסכת קידושין עשרה קבין שיחה ירדו לעולם. תשעה נטלו הנשים ואחת כל העולם. וידוע מה שכתב הרמב"ם ז"ל דמי שמזגו רע ומהפכו מרע לטוב, הוא טוב יותר ממי שמזגו טוב מעיקרו. וכנודע שמלך אחד בימי מרע"ה ראה צורת מרע"ה ולפי חשבון יודע חכמת הפרצוף קבעו שהוא צריך להיות מן בני אדם הפחותים, והסביר להם מרע"ה שכן הוא באמת היה צריך להיות אבל הוא התגבר על מזגו וטבעו והפכו מהרע לטוב. וזה היה שבחו של דור המע"ה שהיה אדמוני עם יפה עינים שזה מורה על בעל חימה קנא ונוקם ועכ"ז היה כובש יצרו. עוד כתבו חכמי המחקר שהאדם נברא מאש ומים ויסוד האש גורם לחממו לעבור על מצות ל"ת והמים מצנן האדם וגורם לו לקיים מצות עשה. וזה מורגש בגופו שהגידים שבהם מרוצת הדם הם חמים ושאר הבשר של איברים הם מצוננים. וכנגד זה יש לאדם התורה שיש בה שתי פעולות כנוז' והם מצות עשה ול"ת. וזה הענין שנמנו וגמרו אם נח לאדם שנברא או שלא נברא דהיינו מצות עשה ול"ת וגמרו שמצות ל"ת יתרים על מ"ע והוי האדם קרוב להפסד ורחוק מהשכר. ולכן כשנברא יעסוק בתורה שהיא מתקנת האדם להדריכו במעגלי יושר;

אכן הנשים שליתנהו בזה היותם אינם יכולים לעסוק בתורה ואדרבא כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות מה היא תקנתם? לזה מתרץ הגמ' בברכות דף י"ז שיש להם דין מזכה הרבים שהם מחכים לבעליהן עד דאתו מבי כנישתא וכן לבניהם עד דאתו מבי רבנן ולכן גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים כי גדול המעשה מן העושה וגם המזכה הרבים אין חטא בא על ידו. ושפיר אומר המדרש הטעם שנשמכה מיתת מרים לפרה אדומה ללמוד שפטירתן מכפרת שלא לטעות לומר מעיקרא הם עצמן כמה זוכין. וזהו שאומר הכתוב קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה, שהיתה להם גרמא בקיום התורה והמצוות ולכך תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה;

ד. דרוש למעלת היסורין

גרסינן במדרש שוחר טוב וז"ל שבטך אלו היסורין ומשענתך זו תורה. המה ינחמוני, יכול בלא יסורין? תלמוד לומר אך טוב וחסד וגו'. ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה גדולה מעלת בעלי היסורין וכדי לבא לתכונת הדברים נקדים דברי איוב הצדיק וכה תוארם ותשם בסד רגלי ותשמור על ארחותי וגו' אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך מי יתן טהור מטמא לא אחד אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד). ויש להקשות על מה שאמר אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט זה ברור שיהיה חייב לעמוד לדין יהיה מה שיהיה. ועוד מאי דקאמר "אדם ילוד אשה" מה יוסיף אם ילוד אשה או מן האדמה? ויובן בהקדים מה שנחלקו רבני האחרונים ז"ל כמי שגרם לחבירו שלא ירויח והזיקו שסתם ונעל דלת ההרוחה בפניו. יש אומרים דחייב בכל דינא דגרמי דדינינן ליה לחיובא. ויש אומרים דפטור דע"כ לא מחייבינן בדינא דגרמי, אלא דוקא כמזיק ממון חבירו וממעטו בידיים, אבל לא במניעת הרויח. וכתבו שהתוס' והרא"ש והה"מ קיימי כשיטת המחייבים אף במניעת הרויח מדתנן בהשוכר את הפועלים והטעה זה את זה וחזרו אין להם זה על זה אלא תרעומת בלבד. והקשו התוס' דהא קי"ל כרבי מאיר דדאין דינא דגרמי וא"כ למה לא יתן להם שכרם כפועל בטל כיון שע"י נתבטלו אותו היום. ותי' דמיירי שכשחזר בו הבעה"ב עוד ימצאו להשכיר עצמן ע"י טורח. וכתב הרא"ש והה"מ וכ"פ מרן

בסימן של"ג שאם בשעה ששכרם היו יכולין להשכיר עצמן ודאי ועתה לא מצאו כלל חייב לשלם שכרם כפועל בטל. הרי להדיא שנראה שבעה"ב לא הזיק ממון כלל ומיעטו רק שגרם להם מניעת הריוח שאין מוצאין עכשיו להשכיר עצמן כלל דחייב לשלם להם משום דינא דגרמי והנה מודעת זאת החילוקים שיש בין דינא דגרמי לדינא דגרמא והוא לר"י בעל התוס' דכשעושה ההיזק בעצמו בממון חברו בידיים הוי דינא דגרמי אבל אם לא עשה ההיזק בעצמו כמזיד הוי גרמא ופטור;

והנה מהר"ם פדאווא ז"ל כתב כמי שגרם נזק לחבירו שלא ירויח וגו' אין נראה לדמותו כלל לדינא דגרמי ויתחייב כי לא עשה מעשה רק גרמא וגרמא בנזקין פטור. ואולם רבותינו בעלי התוס' שם בפרק לא יחפור הקשו על חילוקן של ר"י מההיא שטיהר את הטמא והלך ב"ה וערבן עם פירותיו דלר"מ דדאין דינא דגרמי חייב הדיין והרי התם הדיין לא עשה הוא בעצמו ההיזק בגוף הממון ואפ"ה חייב ומכח קושיא זאת דחו דברי ר"י והמחזור אצלם מדין קנסא ובכל מידי דשכיח ומצוי וקרוב ורגיל לבא קנסו בו. ומעתה זאת היתה תרעומת איוב כלפי ההשגחה העליונה במה שייסר אותו והו"ל כההיא דכפתו ממש ולזה אומר ותשם בסד רגלי שכפתת רגלי בחבלי היסורין כאדם הכופתין וקושרין רגליו בסד ותשמור כל ארחותי באותם האסורין בכבלי ברזל. אבל מן הראוי כיון שהאדם הוא ילוד אשה וקצר ימים ושבע רוגז ולפי מיעוט ימי חייו לא יספיקו לו לסגל בהם תורה ומצות איך אתה מביא עליו עוד יסורין שמפריעין לו בקיום המצות וא"כ אתה כביכול הגורם? ואותי תביא במשפט עמך שאני מוכן לעמוד עמך למשפט, כי לפי הדין אתה מחוייב לשלם לי כל מה שהפסדתי בהיותי יושב ביסורין. ואם תאמר לי הלא זה אינו מעשה בידיים רק גרמא ופטור, הא ליתא שהרי חילוק זה הוא דחוי מההיא דטיהר הטמא והלך בעה"ב ועירבן בפרותיו בכל זאת חייב הדיין וזהו שאמר מי יתן טהור מטמא כלומר מי שערב הפירות טמאים עם הטהורים לא אחד? זאת אומרת המערב אחד והפוסק הדין אחד אחר ואפ"ה נתחייב אפי' שלא עשה הנזק הוא בעצמו אלא גרמא נחשבת לו כמעשה. ולכן הלכה יוצאת בהינומא אם חרוצים ימיו וגו' שעה מעליו שלא להביא עליו יסורין. וכי תימא דהיסורין אינם אלא מניעת הריוח ודינא דגרמי דוקא כשהזיק ממון חברו בידיים לזה אמר עד ירצה כשכיר יומו ר"ל בא ולמד מההיא דהטעהו בעה"ב דחייב הבעה"ב אע"ג דהוי מניעת הריוח כן הדבר הזה בנדון דידן שמתחייב כביכול ח"ו וז"ש עד ירצה כשכיר יומו. אך נודע מי שהיה גרמא בנזקין

הגם הלום פטור מדיני אדם מ"מ בדיני שמים מיהא חייב וידוע אותו ענין של שמעון בן שטח וכל בטר איפכא האדם חייב. וז"ש חלילה לאל מרשע ובטלה טענת איוב היות שהאדם הוא הגורם דהן אמת בראתי לו יצה"ר שהוא אש אבל בכל זאת בראתי לו התורה שהיא תבלין כנגדו;

ומענין לענין אל ה' ויאר לנו ביאור אלו מקראות הנאמרים בפרשת וישב וכה תיארם "ויראו אותו מרחוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו וגו' וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש וגו' השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אותו מידם" וגו' ודרשו חז"ל ויתנכלו אותו שהתחילו לשסות בו הכלבים ויש לנו לדעת מה ענין הכלבים לעונש יוסף. ועוד מה שנאמר למען הציל אותו מידם הלא כשישליכו אותו אל הבור יטבע וימות וגם למ"ד מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו ג"כ יוזק בנחשים ושרפים. וכדי להבין זה נקדים מ"ש התה"ד בסימן ש"ז בנדון ש"ץ שהוציא עליו שמעון שם רע ומכח זה סלקו אותו משליחות צבור ומנו אחר תחתיו ושוב הוברר שכל דברי שמעון שקר וכזב. והקהל לא רצו להחזיר לראובן מחמת שכבר מנו ש"ץ אחר תחתיו ואבד פרנסתו לכן בא הש"ץ הראשון צועק חמס על שמעון שהפסידו מפרנסתו ע"י שם רע שהוציא עליו. והשיב הרב ז"ל כי אפילו שלא טוב עשה שמעון במה שהוציא עליו שם רע וגרם לו הפסד אבל בכל זאת אינו מתחייב בדין במה שהפסידו ממון עפ"י חילוקו של ר"י דהכא הוי גרמא ופטור משום שלא הזיק במזיד כלום אלא גרמא ופטור מדיני אדם אבל בדיני שמים חייב. עוד נקדים מ"ש מהרח"א בעץ החיים דמ"ש לכו ונהרגהו שם רמו למ"ד בפרק הנשרפין הכוהו עשרה בני אדם ומת כולם פטורים ר"י אומר האחרון חייב שקרב מיתתו ולהכי אמרו לכו ונהרגהו ביחד להיות כולם פטורים כרבנן. אבל ראובן ס"ל כר"י שהאחרון חייב ולכך אמר לא נכנו נפש משום דבכל אופן האחרון חייב ולא יגרע שיתחייב אחד ממנו. והנה בב"ק איתא צורבא מדרבנן צריך שיהיה בו קצת גסות הרוח רב נחמן אמר לא מינה ולא ממקצתה מי זוטר מאי דכתיב תועבת ה' כל גבה לב. ואפ"ל דפלוגתייהו תליא בפלוגתא דרבנן ור"י בהנשרפין אי מה שנאמר "כל הורג נפש" הויא כל ממש או משמעות כל היינו במקצת ופירושו כל דהו. וה"נ כל גבה לב ח"א כל גבה לב אבל מקצת מותר וח"א כל משמעותה אפילו כל דהו אסור;

ואחרי הודיע אלהים אותנו כל זאת. נבוא אל כוונת הפסוקים הנה בעל החלומות הלזה בא וגו' כי השבטים עלה על דעתם שע"י שהוציא יוסף עליהם דבה רעה גרם להם שהדיחם אביהם מנחלתם וכמו שעשה אברהם אע"ה לבני הפלגשים והוכחה לזה ממה אותו אהב אביהם מכל אחיו והוי דינא כאותו שהוציא שם רע על הש"ץ שהוא פטור אבל אסור. אולם אחי יוסף רצו לדון אותו מדה כנגד מדה שהוא התיר לעצמו גרמא בנזקין וס"ל מותר גם הם עשו לו גרמא לשסות בו הכלבים דהא הויא גרמא בנזקין. אך שמעון ולוי לא ניחא להו בהכי ואמרו הנה בעל החלומות הלזה בא דהיינו שהוא בעל גאווה וגובה לב וזה מוכח מן חלומותיו ודבריו שכולם רק על המלוכה ורעיוניו על משכבו סליקו מה שחושב ביום. אבל יוסף ס"ל היות שהוא יניק וחכים דיין תלמיד חכם יש לו וסבירא ליה פירוש הכתוב "תועבת ה' כל גבה לב" כל עד דאיכא דוקא כל גבה לב אבל במקצת מותר. לכן גם השבטים אמרו לכו ונהרגהו ואנו פטורים מעון זה דמה דכתיב כל נפש אדם עד דאיכא כל נפש הא אם הכוהו עשרה בני אדם פטורים וזה לפי דעתו וסברתו של יוסף. אבל ראובן רוח אחרת יש לו ויאמר להם כן אמת דבענין גבהות לבב מקילנן בפירוש כל גבה לב במקצת מותר אבל גבי דיני נפשות מחמירן וההלכה כרבי יהודה דהאחרון חייב ומשמעות כל נפש היינו אפילו מקצת שהרג חייב. וגם לשיטת השבטים שרצו לשסות בו הכלבים בטענה דהגרמא בנזקין פטור אבל כבר כתבו הפוסקים דהן אמת המשסה פטור אבל בעל הכלב חייב וכיון שהכלבים הם שלנו אנו נהיה חייבים ואשמים כאלו שפכנו דמו. אכן זאת העצה היעוצה אם תרצו לדעת אם הוא באמת לפי הדין חייב או לא יכולים להשליכו אל הבור שיש בו נחשים ועקרבים ואם יש בידו עוון לשון הרע או גאווה יותר מהשמינית הם נושכין אותו ובזה יוברר אם חייב או פטור. או יובן כוונת השליכו אות'ו היינו כנגד מה שנאמר בכם ויתנכלו אות'ו להמיתו שיהיה חייבים בדיני אדם ובדיני שמים תעשו דרך אחרת להשליכו להבור הזה ותהיו מחוייבים רק בדיני שמים. וד"ק וש"י;

אשובה אראה לדאתן עלה בענין היסורין שמייסר הקב"ה האדם נסעה ונלכה להבין דברי המשורר במקראיו "שבטך ומשענתך המה ינחמוני" ובמדרש שבטך אלו היסורין ומשענתך זה התורה המה ינחמוני יכול בלא יסורין ת"ל אך טוב וחסד. ובאמת בעיקר הכתוב יש להבין מה השייכות למה שסיים אחר זה "תערך לפני

שלחן". אכן נקדים מאי דאיתא בפרק החובל דהחובל בבניו אם אינם סמוכים על שלחנו, חייב לתת להם כל החמשה דברים נוק צער ריפוי שבת בושת ואם סמוכים על שלחנו פטור. ופירשו התוס' מה שפטור היי"ד מן שבת ולא משאר דברים דעיקר חיוב השבת משום מזוני וכיום שהם ניזונים מאצלו פטור. וא"כ ח"ו כביכול דמייסר אותנו חלילה מתחייב בארבעה דברים הידועים. וזהו שבטך ומשענתך הם התורה והיסורין המה ינחמוני מכל הצדדים אם משום שמכפרין לי עוונותי אי משום שאני מרויח בזה ארבעה דברים כי אפילו שאתה ה' תערך לפני שלחן ודשנת בשמן ראשי כוסי רויה וסמוך על שולחן אביו נקראים בכל זאת לא מיפטור כסברת הרמב"ם ז"ל אלא כסברת התוס' והרא"ש דאינו מיפטור רק מן שבת אבל בארבעה דברים חייב ולכן "טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושכתי בבית ה' לאורך ימים" בזכות היסורין;

והרמב"ם ז"ל ס"ל דהחובל בבניו הסמוכים על שלחנו פטור מן חמשת דברים הנז' וכ"פ מרן הקדוש ז"ל. ובזה יובנו הני קראי בפרשת עקב וזה תוארם "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא. ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת וגו' שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך". רק נקדים דברי רש"י ז"ל, שפירש התשמור מצותיו שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו. והכוונה בזה שלא לומר דח"ו דין חובל בבניו כי יש לו דחייב בחמשה דברים דליתא דהרי אתם סמוכים על שולחנו שהרי האכילך את המן ושמלתך לא בלתה מעליך וגו' כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך ופטור מכל חמשה דברים וכמ"ש הרמב"ם ז"ל;

ואל זה אביט כוונת מקרא שכתוב "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדי' וישר הוא שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוונך". והכוונה בזה כי השי"ת הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט עפ"י הדין וחלילה לאדם להרהר אחר מדותיו יתברך איך שחת לו והביא עליו יסורין וחייב בארבעה דברים הנז' כי מי שמדבר כאלה הוא מן בניו מומם ודור עקש ופתלתול והמשיך לומר הלה' תגמלו זאת להרהר אחריו כל אומר ומהרהר כזה אינו רק עם נבל ולא חכם יען הלא הוא אביך קנך ואתה סומך על שלחנו ועוד הוא עשך ויכוונך שחייבים מדין בן סורר ומורה

לכונן דרכו ולכן נאמר לו במפורש עשה כטובך והוא רחום וחנון וודאי שהוא מרבה להיטיב;

ה. דרוש על מיתה פתאומית ב"מ רח"ל

יספדו הספדנים ויקוננו המקוננים על מאורע הרע הזה המר והנמהר אשר קרה ואירע להאדון הזה המאושר שאנחנו עוסקים בהספדו אשר עלה השמים ברגע כמימריה בפתע פתאם בהיותו בריא אולם לא יעלה על לב שום אדם שבעולם שאירע לו ככה והוא נגד הטבע ומבהיל לבות גם בני אדם גם בני איש עד שלא יוכלו לדבר בנחמה כי יגדל הכאב מאד ואין הפה יכול לדבר בנחמה לאחיו וקרוביו לאוהביו ומיודעיו לבניו לבנותיו ולחתניו. כי מה נענה ומה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק. אשר בזה נתנו טעם לשבח המפוזל לחבריו של איוב שבאו איש ממקומו לנחמו ולנוד לו על מה שאירע לו וכשבאו אצלו נאמר ואין דובר אליו דבר. וצריך להבין מפני מה בתחילה התכוננו לנחמו ולבסוף לא דברו אליו שום דבר. אלא הכוונה היא בתחילה חשבו כשומעם הרעה שבאה עליו שהיא כמנהגו של עולם ולכך נתועדו אצלו לנחמו ולנוד לו אך כשבאו וראו שהכל היה פתאם וגדלה הצרה מאד לא מצאו מענה בפיהם לדבר על לבו עד אחר שבעה ימים וכמ"ש הרב ט"כ בזה דף ש"ז משם ר' יואל בן שועיב ז"ל יע"ש;

וכמו כן י"ל במת פתאום בכחו ואונו ועדיין בימי בחרותו שהיא מיתה חטופה ומשונה בלי שקדם לו שום חולי ומחלה הפך הטבע והפך מנהגו של עולם דבודאי הגמור באין ספק שיבכו ויתאבלו עליו ימים ושנים רבים ואין להמנחמים פה לדבר על לבם לנחמם מאבלם להפיג צערם ויגונם באבל הכבד זה שהיא מיתה פתאומית. והגם שאמרו חז"ל ג' לבכי ושבעה להספד ושלושים לתספורת מ"מ באבל כבד זה אינו כמנהגו של עולם ודאי שראוי לבכות ולהתאבל עליו ימים ושנים. ויהי העם כמתאוננים. וזה נראה טעם לנכון על יעקב אע"ה שהתאבל על בנו ימים רבים וכמה שנים וכאשר קמו בניו ובנותיו לנחמו וימאן להתנחם דלכאורה קשה איך נתאבל על בנו יותר מכשיעור ג' לבכי וגו'. אכן על פי האמור הוא נכון דכיון שמת פתאום ובמיתה משונה כזו חיה רעה אכלתהו ודאי שראוי לבכות ולהתאבל עליו ימים ולילות. וז"ש אל חבכו למת שמת אחרי מחלה ואל תנודו לו יותר מהשיעור הנז'

אמנם בכו בכה בכפלים למי שהיה בריא והולך ברגליו ומת פתאום ולא ישוב עוד וגו' שעליו יגדל המספד יותר מדאי דאין הפה יכול לדבר בנחמה וכנוז"ל. וזה נראה טעם לנכון מה שמצינו לדוד המע"ה שהתאבל על בנו אמנון ימים רבים כמ"ש ויתאבל על בנו ימים רבים ומפני מה כשמת בנו הראשון תכף אחר שמת רחץ ואכל ויאמר שימו לחם ואמר כיון שהילד מת האם אוכל להשיבו אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי. וכבר הקשה הרלב"ג ז"ל ולדרכו פנה. ולפי האמור הוא מובן כיון שמיתת אמנון היתה במיתה פתאומית ומשונה לכך התאבל עליו ימים רבים וימאן להתנחם לא כן בבנו הראשון שהיה חולה הרבה ימים קודם מיתתו אז נקראת מיתה טבעית ולכך לא נצטער עליו יותר מדאי וכנוז"ל (א"ה). אכן קשה שהיה לו לדוד לבכות על בנו הראשון ג' ימים ולספוד עליו שבעה ימים כהלכה ולא לקום לרחוץ ולאכול. וצ"י);

ואפשר לפרש בזה כוונת המסרה ד' הלוך. הלוך ונסוע. הלוך וגדל. הלוך וחסור. הלוך ושוב. והכוונה בזה אם האדם היה בריא והולך ברגליו ותכף ומיד מת פתאום ונסוע לבית עולמו איש כזה הלוך וגדל עליו המספד והאבלות אפילו יותר מדאי. אבל אם חלה את חוליו וכל יום הלוך וחסור עד שנפטר אז הולך ושוב שהאדם אינו מצטער עליו הרבה אל כדין וכהלכה ותהיה דעתו מיושבת עליו וזהו הולך ושוב. וחוזן מדרכנו אפ"ל באופן אחר כמ"ש חז"ל היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה וגו'. א"נ במה שאמרו חז"ל אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וגו'. א"נ כמ"ש רז"ל. במסכת ברכות אמ"ר יוסף פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל בה. באותה שעה בא אליהו ז"ל ולמדתי ממנו ג' דברים שאין נכנסין לחורבה להתפלל ושמתפללין בדרך ושמתפללין תפלה קצרה. וז"ש הלוך ונסוע דהינו מי שהולך לנסוע בדרך צריך להיות תפלתו הלוך וחסור תפלה קצרה. אבל אם הוא הולך ושוב מהר תכף ומיד אז תפלתו תהיה הלך וגדל תפלה ארוכה בישוב;

והגאון שער אשר ז"ל חקר בענין מיתה פתאומית דלכאורה הוא הפך הדין דהנה נודע מה שאמרו חז"ל דהנשמה נתונה ביד האדם דרך הלואה מאתו יתברך עד זמן קצוב וכאשר יגיע זמן הפרעון אז נוטלה ממנו כמ"ש בתיקונים ובספר קרבן שבת יע"ש. וכיון שנותנה לו בדרך הלואה כשהוטא האדם הוא פוגם ופוחת לנשמתו

כשאר לזה דעלמא דמלוה להוצאה ניתנה וצריך אח"ך כשיגיע זמן הפרעון להשלים את נפשו בתשובה ובמצות ובמע"ט כדי לפורעה לו לפחות כמו שנתנה לו בתחילה כדין לזה דעלמא ואם בא הזמן ואין מה לפרוע שלא עשה תשובה אזי השי"ת לוקח הנשמה ומטהרה בטבילת נהר דינור או בגיהנם ושאר עונשין וגובה ממנו חובו כמ"ש ז"ל יע"ש.

וא"כ לכאורה יש לחקור איך הקב"ה לוקח הנשמה בפתע פתאום במיתה פתאומית בלי שיקבע לאדם זמן ב"ד כדקי"ל גבי לזה דלעמא בחו"מ בסימן ק' דאם בא הלזה לב"ד ואמ"ל קבעו לי זמן שאלוה או למשכן ואמכור נכסי ואביא מעות למלוה שלי נותנים לו זמן שלושים יום. וכתב הרי"ף דנותנים לו זמן לפי ראות עיני הב"ד ואם יראו שלא יספיק לו שלושים יום יוסיפו לו הזמן ודעת הגאונים והרי"ף דאפילו כקובע לו זמן המלוה בשטר נותנים לו ג"כ עוד זמן ב"ד. וא"כ הכא נמי אם ירצה ה' לקחת הלואתו את נפש האדם שהלוה לו היה צריך שיביא עליו תחילה חולי כבד כדי שידע האדם שנתקרב למיתה ולפרוע להקב"ה הלואתו כמו שנתנה לו לפחות שכל זמן שהאדם בריא הוא שוגה בהבלי עוה"ז ואינו רואה למרחוק לשוב בתשובה אבל כשרואה שהוא חולה ומוטל על ערש דוי אז מרגיש בעצמו שנתקרב אל המיתה וישוב אל ה' מלב ונפש. והשי"ת ברחמיו יקבלנו בתשובה כמ"ש תשב אנוש עד דכה וכמ"ש הרש"ך ז"ל על התורה בפרשת ויחי דלכך שאל יעקב אע"ה החולי מן ה' אי משום דאז ידע נפשו שהגיעה זמנו למות וימהר לשוב ואי משום שיתמרקו עוונותיו ע"י היסורין של החולי יעש"ב. ונמצא דכשידע האדם את עתו הוא שב בכל לבו וגם יסורי החולי גומרים לו כפרתו ופורע חובו להשי"ת מה שחב לו ומחזיר לו הלואתו כמו שנתנה לו ואין צריך לו עוד לירד לגיהנם ולסבול עונשים כלל. ואפילו לסברת הרב חק יעקב ז"ל ודעמיה דס"ל דאין נותנין זמן ב"ד למי שקבע לו המלוה זמן לפרעון הלואתו מ"מ גם אינהו מודו דהיכא שהתנה המלוה עם הלזה תנאי מפורש שחייב לפרוע בכל עת וזמן שיתבענו כיון דאין לו זמן קבוע לפרעון החוב אז נותנים לו הב"ד זמן כיון שלא היה יודע הלוח זמן שיתבענו כדי לטרוח ולהמציא לו מעות וכמ"ש הפוסקים ז"ל. וא"כ הכא נמי הגם שהקב"ה הלוח לאדם הנשמה לזמן קצוב מ"מ כיון שלא היה יודע הזמן שלו כדי לטרוח ולחזור בתשובה קודם שימות. וא"כ בכה"ג כולי עלמא מודו שלא היה יכול כביכול לקחת הלואתו דהיינו הנשמה של האדם במיתה פתאומית אם לא שיודיעו מקודם כדי

שיחזור בתשובה ויפרענה לו כמו שנתנה לו. והקושיא לאלהינו על מה ומפני מה מתים כמה בני אדם במיתה פתאומית?

והגאון הנז"ל הוא מוטיב לה והוא מפרק לה בשני אופנים:
הפן הראשון כמ"ש בפרק החובל דלחבלות דחסרין ממונא לא יהבינן ליה זמן בית דין כלל. וכתב בעה"ת משום דהחובל שאני דמויק בידים הוא לכך קנסינן ליה דחסריה ממונא ולא יהבינן ליה זמן ב"ד כלל משא"כ בהלואה יע"ש. וה"נ הגם דנתן השי"ת הנשמה לאדם דרך הלואה מ"מ כבר נודע מ"ש בווה"ק דהחוטא במל"ת דין מזיק בידים יש לו דפוגם במדות העליונות מלבד מה שפוגם בנשמתו. וא"כ הגם דבעלמא קי"ל מלוה להוצאה ניתנה היינו דוקא לעובר על מ"ע בשוא"ת דדינייהו כחוב דהלואה אך למה שחיבל בנפשו בעוברו על מל"ת בקו"ע וחסורי מחסרה לנשמתו ולמדות העליונות הא ודאי לא יהבינן ליה זמן כלל. ואמטו"ל לפעמים שפיר ליקח השי"ת נשמת האדם הצדיק פתאם בלתי שום נתינת זמן כדי לגבות ממנו עוונות הדור מה שפגמו במל"ת וחיבלו בנפשם ובעולמות העליונים בידים.

הפן השני במ"ש רז"ל ושוב יום אחד לפני מיתתך הכוונה היא ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה וכיון שכך הרי מודיע השי"ת לאדם חובו בכל יום תמיד וטמא יטרוף את נפשו פתאום וא"כ הו"ל לטרוח ולחזור בתשובה בכל יום תמיד ויהיו כל ימי חייו בתשובה דאל"כ לא היה טורח האדם לשוב כל ימי חייו היותו יודע עת פטירתו שהיה ממתין לפרוע לו עד כי יבא קצו ואין רצונו יתברך בכך כיון שכך לא נשאר מקום ליתן השי"ת זמן ב"ד קודם שיקח הלואתו דכבר נתן לו זמן זמנים מקודם כדי שישוב היום שמא ימות למחר ירד השי"ת לנכסיו ליטול הלואת נשמת האדם;

ובזה פירש הוא ז"ל כוונת הכתוב פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם הן צדיק בארץ ישולם ואף כי רשע וחוטא. והוא בהקדים עוד דקי"ל בע"ח בזיבורית אבל אמרו חכמים כדי שלא תנעול דלת בפני וגו' והניזקין בעדית ומדקאמר רחמנא אני נוטל צדיק אחד ומכפר על הדור ש"מ דהחוטא דין מזיק יש לו דהרי גובה הצדיק שהוא העדית בעון הדור ואי דין ליה יש לו הי"ל לגבות מבינונית. וז"ש פרי צדיק ר"ל כדי שיגיע גוף האדם שהוא כינוי לפרי למדרגת צדיק אינו אלא כדי שיעלה

ויבא לעץ החיים אשר בתוך הגן וא"כ ע"מ זה לוקחו השי"ת בדרך לקיחה שהוא במיתה פתאומית כמ"ש חז"ל גבי חנוך ואיננו כי לקח אותו אלהים דמשמע פתאום. וכן נאמר היום לוקח ה' אדוניך שר"ל פתאום. וא"ת הלא צריך להודיעו מקודם שנתקרב למיתה כדי שישוב אל ה' ויחזיר הלואתו כמו שנתנה לו דהכי הוא דינא דלוה שנותנין לו זמן ב"ד כדי שיטרח למכור ולפרוע למלוה כנו"ל לזה אמר ולוקח נפשות חכם שהוא כמתרץ שהשי"ת הלוקח נפשות הוא עושה כפי הדין דהחוטא במל"ת דין מזיק יש לו ואין נותנים לו זמן ב"ד כלל כנו"ל. תדע שכן הוא דהא נוטל צדיק העדית בעון הדור ואי דין חוב יש לו היה ליה לגבות או מזיבורית או מן הבינונית אלא ודאי דין מזיק יש לו ולכן אפילו שהוא לוקח נפשות דהיינו בפתאום שנאמר בהם לקיחה הוא חכם ר"ל שעושה כדין וכתורה כיון דקי"ל המזיק בידים לא יהבינן ליה זמן בית דין כלל וראיה לזה שיש דין מזיק לחוטא דהא אין הן צדיק בארץ ישולם נוטלו השי"ת בעוונות הארץ ומשתלם ממנו בעבורם ואי איתא אמאי אינו נפרע מן הזיבורית או מן הבינונית אלא ודאי שיש לו דין מזיק. ועוד דכבר אמר ה' לאדם שישוב בכל יום תמיד כדי שלא ימות מיתה פתאום ויפרע הלואתו בשלימות וזהו שסיים ואף כי רשע וחוטא ר"ל שעשה ה' ככה להמית האדם פתאום כדי שישוב האדם החוטא בכל יום ויהיה כל ימיו בתשובה דאי לא הוה עביד הכי אף כי האדם רשע היה הולך וחוטא בכל יום והיה ממתין מלחזור בתשובה עד כי יבא יומו למות ורצונו יתברך שיהיה האדם כל ימיו בתשובה להכי לוקח הצדיק פתאום כדי שיראו הרשעים ויקחו מוסר ויהיו שבים בתשובה בכל יום תמיד שמא גם הם ימותו פתאום בלי תשובה ויהיו נידונים בכף הקלע רח"ל;

עוד פירש הרב הנז' ז"ל הני קראי באופן אחר במאי דכתבו המפז"ל דהחוטא במזיד דין מזיק יש לו ובנזקין קי"ל דהניזק יכול ליכנס לביתו של מזיק לגבות נזקו ולית ביה משום לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו ושפיר יכול השי"ת ליטול הצדיק בנשיקה שהיא מיתה פתאומית בעון הדור. ואם החוטא דין לוח יש לו אינו יכול המלוה ליכנס לביתו של לוח לגבות חובו דכתיב לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו בחוץ תעמוד. וגם קי"ל לבית של לוח אין אתה נכנס אבל אתה נכנס לביתו של ערב. וז"ש פרי צדיק שהם התורה והמצוות ומע"ט שהם התולדות והפרי של הצדיקים המה עץ חיים לכל באי עולם ולוקח נפשות של הצדיקים גמורים הוא השי"ת בעצמו הנקרא חכם (כמ"ש חכם לבב וכן ומי כהחכם וגו') וא"ת הלא כתיב לא

תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו ואיך השי"ת נכנס לביתו של צדיק ליטול נשמתו
בנשיקה בפתע פתאום? לזה תרץ דהא לא קשיא דהן צדיק בארץ שלוקחו השי"ת
פתאום ונכנס לביתו ליטול נשמתו בנשיקה אינו אלא בעון הארץ שהם הרשעים
הנקראים בשם ארץ כמ"ש והכה ארץ בשבט פיו ותרגם יהונתן חייבי ארעא וכיון
שלוקח הצדיק מדין ערב לא קשה מידי דלבייתו של ערב אתה נכנס. ועוד טעם אחר
אף כי רשע וחוטא במזיד דאזי י"ל דין מזיק ובנוזקין שרי ליכנס לבית של צדיק
ליטול אותו בעון מזיד של בני הדור כדקי"ל אתה נכנס לביתו של ערב או לביתו של
מזיק;

ועפ"ז פירש הרב ז"ל כוונת מדרש ילקוט וז"ל כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים
אלו מיכאל וגבריאל שהיו מלמדים זכות על ישראל אמר להם השי"ת מי חביב
עליכם יותר ישראל או בהמ"ק השיבו לו ישראל אמ"ל השי"ת ואחר ישראל מי
חביבי עליכם ג"כ אמ"ל בהמ"ק. אמר להם אני נשבע בשמי הגדול שאתם בעצמכם
תציתו אש בבהמ"ק. מיד נטלו מיכאל וגבריאל שני לפידי אש והציתו אש בהיכל ה'
והיה ההיכל קורא בעצמו ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה עכ"ל. ולכאורה קשה
דלא יוצדק לומר עליהם כל רעיה בגדו בה דאין כאן שום בגידה כל עיקר ואדרבא
היו מלמדים זכות על ישראל. וגם מה זו שאלה מי חביב עליהם יותר שמדבריהם
מבואר שישראל חביבין עליהם יותר שהיו מלמדים עליהם זכות. ועוד מפני מה
דייקא מיכאל וגבריאל שיחריבו בהמ"ק ולא מלאכים אחרים. ועוד מפני מה
השביעם. ופירש הוא ז"ל דהענין הוא דהחוטא נקרא בשם לוח דתרגום חטא חובה
אכן לדעת חכמי האמת דין מזיק יש לו לחוטא דהוא פוגם ונפגם ונפקא מינא טובא
דאי דין לוח יש לו אז השי"ת נפרע מזיבורית או מבינונית למרבה כדין בעל חוב.
אבל אם יש לו דין מזיק דינו כבעדית ותו נפ"מ דאי לוח יש לו לא תבוא אל ביתו
לעבוט עבוטו רק ע"י שליח ב"ד אבל אי דין מזיק יש לו יכול הניזק לבוא לבית
המזיק לגבות ממנו נזקו. ולכן בעת שנתמלאה סאתם של ישראל מהעבירות שעשו
ובא השי"ת ליפרע מהם היו מיכאל וגבריאל בויכוח עם השי"ת ממי יגבה חובו
מהם אלא מבהמ"ק ולזה שאלם הקב"ה מי חביב עליכם משום שיש להסתפק
בדבריכם דאפשר דס"ל דהחוטא דין מזיק יש לו ובהמ"ק הוא העדית ומשו"ה
אמרתם לי שאגבה חובי מבהמ"ק. או דסבירא לכם דהחוטא דין לוח יש לו ובהמ"ק
הוא בינונית לגבי ישראל ולזה אמרתם לי שאגבה חובי מן בהמ"ק. ולכן תאמרו לי

בפירוש מי חביב עליכם וגו' לזה השיבוהו המלאכים ישראל הם החביבים ואחריהם בהמ"ק ובזה גילו דעתם בפירוש דס"ל דהחוטא דין לזה יש לו ולכך יגבה חובו רק מבהמ"ק משום שישראל הם עדית לגבי בהמ"ק. ולכן נשבע השי"ת בשמו הגדול שהם בעצמם יציתו אש בציון משום שבכיכול השי"ת לא יכול ליכנס מטעם לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו ואפילו שאר המלאכים אפשר דס"ל שהחוטא דין מזיק יש לו וישראל הם עדית ולא ירצו להצית אש בהיכל משום שיכול הקב"ה בעצמו לגבות חובו מישראל דוקא שהם עדית. ולכך מיד נטלו שני לפידי אש והציתו אש בהיכל ולזה קורא להם המדרש בשם בגידה משום שהיו יכולים לומר דהחוטא דין מזיק יש לו ובהמ"ק הוא עדית והיה יכול השי"ת בעצמו להצית אש בהיכל כדקיי"ל בנזקין הניזק יכול ליכנס לביתו של מזיק ולז"א רעיה בגרו בה היו לה לאויבים. (א"ה. עדיין לא אתנח מפני מה השביעם) אלו תוכן דבריו הקדושים ודפת"ח;

ו. דרוש למעלת היסורין

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מעלת מורי ורבותי כמה גדולה מעלת מי שסובל יסורין כמו שאמרו בפ"ק דברכות אמר רבא אמר רב הונא אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו. פשפש ומצא, יעשה תשובה שנאמר נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה עד ה'. פשפש ולא מצא, יתלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבור אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן, שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח עכל"ה;

והנה המאמר הזה אומר דרשוני וחיו:

א' מאי אם רואה אדם? היל"ל אם באו יסורין על האדם.

ב' אומרו פשפש ולא מצא הלא אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

ג' אומרו יתלה בביטול תורה הלא אין עוון חמור יותר ממנו ואם יש לו עוון כזה מה צריך לפשפש עוד.

אכן יובן עפ"י מאי דאיתא בפ"ק דע"ז כשחלה רבי יוסי בן קסמא הלך ר' חנינא בן תרדיון לבקרו. אמ"ל חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זאת מן השמים המליכה עלינו שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין

היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח בחיקך. אמ"ל מן השמים ירחמו. אמ"ל אני אומר לך דברים שלטעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו? ע"כ. וצריך להבין מאי דעתיה של רבי חנינא בן תרדיון שאמר ליה מן השמים ירחמו. ועוד במה שפירש"י ז"ל דברים של טעם דעדיין היא קיימת. והלא טעמא משום שהורגת והולכת די לזה. אמנם כדי להבין זה נקדים מאי דאמרו רבנן בפרשת תרומה וז"ל ויקחו לי תרומה הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אל תעזבו את המקח שנתתי לכם. יש לך אדם לוקח מקח או מוכר עצב או לוקח עצב ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו. אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה וגו'. ופירש הרב היפ"ה וגם הרב ידי משה ז"ל כביכול נמכרתי עמה פירוש שהקב"ה כביכול נתחייב ונשתעבד להצליח ידי העוסקים בתורה כאדם המתחייב באחריות המכר ע"כ. ובאמת צריך לדעת מהיכן הוציאו זה שנשתעבד ונתחייב כביכול להצליח ידי העוסקים בה כאדם המתחייב באחריות. אכן כדי להבין זה נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל פי"ט מהלכות מכירה וז"ל. אסור לאדם למכור לחבירו קרקע או מטלטלין שיש בה עסק ויש בה דין שצריך שיודיענו שאעפ"י שהאחריות עליו וגו' וכתב הרב המגיד וז"ל אסור וגו' ובפרק שבועת העדות אמרינן ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו זה הלוקח שדה שיש עליה עסיקין וכיון דלוקח לא טוב עשה. נראה שאסור למוכר למכור אותה בסתם ולא יודיענו. עוד נקדים מאי דאיתא בפרק נערה שנפתתה דף מ"ד אמר רב נחמן שני שטרות היוצאים בזה אחר זה ביטל שני את הראשון. פשיטא ראשון במכר ושני במתנה ליפות כחו הוא דכתב ליה משום דינא דבר מצרא. וכ"ש ראשון במתנה ושני במכר דאמרינן משום דינא דב"ח הוא דכתב כן. ופירש"י ז"ל שני שטרות של שדה אחת אם אחד של מכר ואחד מתנה וכתבן ראובן לשמעון אחד בניסן ואחד בסיון וגו' ליפות כחו הוא דכתביה. דאי כמי לא הוסיף ביה דיקלא לא ביטל את הראשון אלא דלא ליתו בני מצרא לערעורי עליה דקי"ל מתנה לית בה משום דינא דבר מצרא דינא דב"ח דאי אתי ב"ח וטריף ליה מיניה קביל עליה אחריות בשטר השני דנהדר ונגביה מיניה מעות הכתובים כאן. עכ"ל;

ובזה יבא על נכון כוונת המדרש בפסוק כי לקח טוב נתתי לכם שחז"ל הוקשה להם בקרא חדא כמאי משבח התורה לישראל לקח טוב מי לא ידע בכל אלה. ועוד מאי דקאמר כי לקח טוב נתתי לכם היל"ל מכרתי לכם מתן טוב נתתי לכם. אלא

ס"ד דכיון שנתן לנו התורה במתנה ויש עליה עסיקין ומעוררין הם המלאכים לכך לא ניתנה בתורת מקח דלא לקבל עליה אחריות אבל אחר שנתנה לנו כמתנה חזר ואמר כי לקח טוב נתתי לכם כי מה שנתתי לכם בתחילה התורה בתורת מתנה עכשיו חוזר אני ונותנה לכם בתורה מקח והוי כשני שטרות היוצאים בזה אחר זה הראשון במתנה והשני במכר או ליפות כחו משום האחריות דאחריות התורה עלי דידי ליהדר שעלי לפצות ולסלק כל מיין דין ודברים הבאים לבטל אתכם מעסק התורה. ומה שקראה טוב הכוונה המקח הזה שאני מוכר לכם הוא טוב שאין עליו עסיקין ועוררין ח"ו עד שיקרא לא טוב עשה בתוך עמיו אלא הוא לקח טוב שאינה ח"ו גזל אלא תורת אורייתא דילי;

או יובן בדרך אחרת כוונת המדרש שמא תאמרו לרעתכם נתתי לכם התורה שהיא בתורת מתנה ולא בתורת מקח כדי שלא אתחייב ואשתעבד לפצות ולסלק ערעורים שיבא עליכם ואז היא רעה נגד פניכם ח"ו לא כן אנכי עמדי אלא לטובתכם מה שנתתי אותה בתורת מתנה שהרי מלאכי השרת נתאוו לה ובאו בטענת דינא דבר מצרא ונעלמה מהם מטעם שהמתנה לית בה דינא דבר מצרא וכדין שני שטרות היוצאים בזה אחר זה;

המורם מזה שהקב"ה כביכול נתחייב ח"ו ונשתעבד להצליח ידי העוסקים בתורה כאדם המתחייב באחריות המכר שמחוייב בעל המקח לפצות ולסלק כל מיין ערעור שיצא על הלוקח ולהעמיד המקח בידו. ונקדים עוד מ"ש הרמב"ם פ"ט מהלכות מכירה וז"ל כל המוכר קרקע או מטלטלין הרי זה חייב באחריותן ואפילו שלא פירש הלוקח דבר זה אלא קנה סתם אפילו מכר הקרקע בסתם ולא הזכיר האחריות אפ"ה חייב באחריותן דאחריות ט"ס היא. במה דברים אמורים כשהוציא המקח מיד הלוקח בב"ד של ישראל אבל אם הכותי הוא שהוציא המקח מן הלוקח בין בדין המלך בין בעש"ג, אין המוכר חייב באחריותן שזה אונס הוא ואין המוכר חייב באחריותן של האונס. השתא מיהא חזרנו על הענין וכבר הקדמנו דהמוכר קרקע או מטלטלין הוא חייב באחריותן ואם בא אחד והוציא המקח מיד הלוקח מחמת המוכר אחריות על המוכר ודינא הוא דאזיל המוכר ומשתעי דינא עם המערער לפצות אותו ולסלקו מעל הלוקח וכמו שאמרו בפ"ק דמציעא ובפרק מי שהיה נשוי דאתמר התם אמר אביי ראובן שמכר שדהו לשמעון באחריות ובא בעל חוב דראובן

וקא טריף ליה מיניה דשמעון דינא הוא דאזיל ראובן ומפצי ליה ומשתעי דינא בהדיה. ופירש"י ז"ל לאשתעויי דינא בהדיה דבעל חוב ולסלקו מעל שמעון בכל טענה שיכול לטעון וזה דוקא בישראל שהוציא המקח מיד הלוקח בב"ד של ישראל אבל אם הגוי הוא שהוציא המקח אין המוכר חייב באחריותו. וכל דין זה דוקא במערער מחמת המוכר אבל אם מחמת הלוקח, אין המוכר חייב עליו כלום לא לסלק ולא לשלם שאפילו במוכר קרקע לחבירו והתנה עמו בפירוש שככל אונס שיולד בקרקע זו יהיה חייב לשלם דאפילו בא כותי ויגזלנה חייב לשלם דוקא אם גזלה מחמת המוכר אבל אם גזלה שלא מחמת המוכר כגון שטען שהלוקח גזלה ממנו פטור שאע"פ שקיבל עליו כל אונס שיולד לו הני מילי אונס שיולד לו מחמתו אבל שלא מחמתו לא. ע"כ;

ובזה יבא על נכון מאמר רבי יוסי בר קסמא והוא שכבר הקדמנו משם הרב ידי משה בפירוש ואני נמכרתי עמה עם התורה שהקב"ה ח"ו נשתעבד ונתחייב להצליח ידי העוסקים בתורה כאדם המתחייב באחריות המכר. וממילא יוצא לפ"ז שנתחייב ג"כ לפצות ולסלק כל מין מערער שיעמור עלינו לבטל אותנו מהתורה וזו היא דעת רבי חנינא בן תרדיון שאעפ"י שהם גזרו על התורה שלא ללמוד צריך השי"ת לסלק אותם מעלינו ולהעמיד בידינו התורה וחכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה. וכשנכנס אצל רבי יוסי בן קסמא אמר לו אומה זו מן השמים המליכה עלינו שהחריבה ביתו והרגה חסידיו והמניעה והערעור בא מחמתו יתברך דהיינו המוכר זאת סברת רבי יוסי בן קסמא. אבל ר' חנינא בן תרדיון הבין בכוונתו באומרו אומה זו שהם אוה"ע המבטלים אותנו מן התורה ובגוים לא יתחשב מידי דאחריות ואין הקב"ה כביכול חייב לסלקם ולפצותם לזה השיב לו מן השמים ירחמו ר"ל דמן השמים המליכה עלינו וקל מן שמייא נפק א"כ צריכים לרחם עלינו דהוי כב"ד של ישראל דאינהו שלחו ליה ואמליכנהו ובב"ד של ישראל אפילו גוי שגזל וערער חייב המוכר באחריותו. ועוד דזה מקרי מחמת המוכר דמן שמייא אוקמינהו. לזה הושיב לו רבי יוסי בן קסמא אני אומר לך דברים של טעם ר"ל דאפילו את"ל דהוי כב"ד של ישראל מ"מ משמע שאין רצונו של הקב"ה לסלקם ולהפיצם מעלינו. ומילתא בטעמא איתמר שעדיין היא קיימת ר"ל שעדיין הם קיימים וגוזרין גזרות ועומדים עלינו לכלותינו ח"ו ואלו באמת אחר שהחריבו ביתנו ויאבדו ה' אז יכולין לומר הרי סילקן השי"ת ונפרע מהם ונאבדו מן העולם ונשאר תלמודינו בידינו אבל כיון

שהם קיימי ואולי וגוזרים גזירות חדשים לבקרים ודאי כולי האי לא עביר הקב"ה והיינו טעם גדול יש שזהו הערעור הוא מחמת הלוקח ואי הוי מחמת הלוקח אין אחריות על המוכר והדין של המוכר לחבירו מרתף של יין ואח"כ אירע אונס הניסוך הוא על המוכר ואם התרה בו הוא על הלוקח. והכא התרה בנו כביכול וזה עפ"י הדין ואנחנו הגורמים ואנו תפלה לאלהינו להשיב שכותינו כבתחילה אכ"ר;

ז. דרוש להספד אדם כשר ובעל יסורין

איתא בפ"ק דברכות וז"ל על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו אשה שנאמר מצא אשה מצא טוב. רבי נתן אומר לעת מצוא זו תורה שנאמר כי מוצאי מצא חיים. רב נחמן אמר לעת מצוא זו קבורה שנאמר השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר. רבי יהודה אומר לעת מצוא זו מיתה שנאמר למות תוצאות. עכ"ל;

הראשונים כמלאכים הגדילו במעלת מי שסובל יסורין עד שאמרו דבזכותם זוכה לעוה"ב לעולם שכולו ארוך וכולו טוב ומצילין אותו מדינא של גיהנם. אשר בזה פירשו המפז"ל כוונת הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. וכן פסוק אם אמאס במשפט עבדי ואמתי בריבם עמדי מה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו. ובאמת מלת במשפט עבדי אין לה הבנה. אבל יובן כפי מה שאמרו חז"ל העבד והאמה יוצאין בשן ועין וגו' ;

ובמסכת גיטין דף י"א איתא אמר רבי יוחנן התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה וכן הילכתא. עוד איתא בכתובות דף פ"ד י"מר בר חשו הוה מסיק ביה זוזי בהווא גברא שכיב ושביק ארבא אמ"ל לשלוחיה זיל תפסה ניהליה. אזל תפסה פגעו ביה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אמרו ליה את תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים. והנה רש"י ז"ל פירש להא דתופס במקום שלא עשאו שליח דאמרינן בפ"ק דמציעא אר"נ אמר ר"א המגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו מאי טעמא הרי תופס לב"ה במקום שחב לאחרים ולא קנה. איתביה רבא לר"נ מציאת פועל לעצמו ואם אמר לו הבעה"ב תנה לי הרי אלו שלו. עכ"ל. וכל הראשונים עלו חומר על דברי רש"י ז"ל דפירש בדלא עשאו שליח. ראשונה בעלי התוס' מההיא דאמ"ל לשלוחיה זיל תפסיה וגו'. ועוד ג"כ מסוגיא בעצמה ממתני' דראה את המציאה

ואמר לחבירו תנה נטלה ואמר אני זכית בה זכה בה הרי דאע"ג דעשאו שליח לא מהני ול"ל להקשות מההיא דיימר בר חשו הו"ל לאקשני מענין המציאה דהא קתני ראה המציאה;

וכשאני לעצמי מקום הניחו לי מן השמים וחלקי ה' אמרה להשיב על דבריו. והוא דידוע דנכסוהי דבר איניש אינון ערבין ואחראים ליה אשר נמצא לפי זה דלכל מלוה יש שני שעבודין שעבוד ראשון על הלוה בעצמו ושעבוד שני של הרב שהם נכסיו של אדם וזה פשוט וכ"כ הרא"ש והר"ן בפרק ה' דגיטין גבי מעמד שלשתן. וא"כ כתופס לב"ח בדעשאו שליח דתפס נכסיו שהם הערב נשאר עדיין שעבוד השני שהוא שעבוד הלוה קיים לבעלי חובות אחרים יע"ש. יען שהוא חי ויכולין לגבות ממנו לא כן ההיא דיימר בר חשו גם דעשאו שליח גמור בענין דשכיב ושביק ארבא הוא מת וא"כ לא נשאר לבעלי חובות אחרים רק שעבוד נכסיו דזהו ודאי הוי תופס לב"ח במקום שחב לאחרים חב ממש דאלו היה הלוה חי עד היום אפילו אין לו מה לפרוע היום מ"מ למחר או למחורתו אולי ירויה או תפול לו ירושה ממקום אחר ויגבה שאר בעלי חובות אחרים כיון דשעבוד גופו קיים אבל כשמת מאין יפרע לשאר בעלי חובות וכההיא דרבי יימר בר חשו דאמרו ליה רב פפא ורב הונא אתת הוי תופס לב"ח במקום שחב לאחרים גם כי הוי שליח ויכול לתפוס בנכסיו היינו דוקא כשהוא חי אבל אחר שמת הוי תופס לב"ח במקום שחב לאחרים ממש דאינו מקוה הב"ח ללוה. כג"ל ליישב דברי רש"י ז"ל;

והרב נחלת בנימין ז"ל מצוה קל"ה סימן י"ד כתב ז"ל תדע שהאדם בחטאו חייב עונשים קשים למדת הדין. רצועה ומלקות שלו המה הקליפות ושאר עונשין וגיהנם וגלגולים וכיוצא. אך הקב"ה אשר רבים רחמיו ית"ש שולח מלה"מ ואומר לו לך והביא נשמתו של פלוני דוקא כי אין רצונו שתמסר הנשמה ביד הקליפה להתעולל בה בגינהם ובגלגולים להיות תהלתו לפסילים היא הנשמה חלק אלוה ממעל לפסילים הדינין בישין לעשות בה נקמה רק רצונו יתברך לטהר הנשמה ולזכותה לעוה"ב. אכן חכף ומיד כשנוטל מלה"מ הנשמה באה מדה"ד ורוצה ללוקחה מיד מלה"מ בחזקה כי עביד דינא לנפשיה והדין דין אמת כי היא טוענת את תופס לב"ח במקום שחב לאחרים זה הקב"ה ששלחך לקחת נשמתו שרוצה לגבות דיליה וקי"ל דלא קנה. ומדה"ד רוצה לקחת הנשמה לפרוע ממנה חובה ע"י גיהנם וגלגולים

ושעבודו של מדה"ד קודם. אבל כשהאדם מוסר נשמתו קודם מותו להשי"ת אז הלוח יכול לפרוע חובותיו ע"י הקב"ה ומדה"ד אין לה שליטה עליו;

ועפ"ז יתבארו כוונת הני קראי "כי יומם ולילה תכבד עלי ידיך נהפך לשדי בחרבוני קיץ סלה חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' ואתה נשאת עון חטאתי סלה". יען ההלכה המוסכמת באחד שאמר לחבירו זכה לי חפץ זה לפלוני בעל חובי זכה אותו בעל חוב ואין שאר בעלי חובות זוכים בחפץ כלל. ולכן האדם קודם שישן צריך לומר בידך אפקיד רוחי למסור נפשו להשי"ת ואז בצאת נשמתו זכה בו הקב"ה בארבע אמותיו טרם שיגיע למדה"ד כי אין למדה"ד שליטה רק בסתימת הגולל ואילך ואז יוצאה מדה"ד ריקם. וזהו כי יומם ולילה תכבד עלי ידיך ביסורין קשים עד שנהפך שדי בחרבוני קיץ סלה שלא נשאר לי לחלוחית בגופי מרוב היסורין. אבל בכל זאת אני מקבלם בשמחה וטוב לבב יען חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' עד שמסרתי נפשי עליהם. ואם תאמר לי מפני מה צריך למסור הנפש להשי"ת ויספיק רק בודוי לזה סיים לומר על זאת יתפלל כל חסיד אליך שלא תמסר נפשו ביד מדה"ד וכדרשת רב נחמן לעת מצוא זו קבורה. וא"ת מפני מה כל האי הלא אומר הקב"ה למלה"מ לך והביא נשמתו של פלוני דוקא ולא למדה"ד וא"כ הוה ליה שליח וכשעשאו שליח אפילו תופס לב"ח במקום שחב לאחרים קנה לדעת רש"י ודעמיה וזכה שלווחו הוא מלה"מ להקב"ה לזה בא רבי יהודה ואמר לעת מצוא זו מיתה דאי משום הוא מגן שוייא דהך שלפנינו לכ"ע לא זכה התופס לב"ח דאפילו לרש"י ודעמיה דס"ל דהתופס לב"ח במקום שחב לאחרים כשעשאו שליח קנה היינו דוקא בהיות הלוח עדיין חי ונשאר הלוח בעולם דהיינו שעבוד שני ויכול לפרוע חובותיו אבל אם מת הלוח לא זכה התופס. ולזה צריך בעודנו בחיים למסור נשמתו ביד השי"ת שיהיה לו דין תופס ואז קנה וזיכה המלה"מ להקב"ה ואין למדה"ד עליו כלום. ודו"ק. וזה שסיים רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו. וזהו אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה;

ח. דרוש למעלת נשים צדקניות

גרסינן במדרש כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה אי בגוה משתעי קרא אי בתורה משתעי קרא. אי בתורה משתעי קרא כתיב אל יתהלל ואי בגוה משתעי קרא כתיב וגו' ואינו מתבקש לפני הקב"ה לא חן ולא יופי וגו';

ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה גדולה מעלת וערך נשים צדקניות ובפרט אשה כזאת אשר אנחנו בהספרה שהכל יעידון יגידון עליה שהיתה בעלת יראת שמים וכשרון מעשים ובפרט שסבלה הצרה של מיתת הבחור ולא הרהרה אחר מדותיו יתברך. אשר עליה יוצדק לומר בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר שלא תאמר כיון שהיא פלגת בהדיה נחסר לו מזכות שלו אלא לא יחסר לו כלום והרי זה דומה למה שאמרו חז"ל כל אחד מעשרה ראשונים נוטל כנגד עשרה ועשרה כנגד מאה ומה שנשארו הקב"ה יש לו שפע רב לתת לכל אחד ואחד כראוי לו. וכן ג"כ בענין זכות הנשים ואפילו שזאת האשה לא זכתה לבנים נוטלת שכר כמו שיש לה בנים ויותר;

ועפ"י יובן כוונת הכתובים וכה תוארם ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב בן ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אני אשר מנע ממך פרי בטן. וכאן יש כמה דקדוקים.

א' איך רחל אמנו היתה לה מדת הקנאה שאינה אצל הצדיקים.

ב' מה שאומרת הבה לי בנים וכי הם ביד יעקב.

ג' מה זאת אומרת התחת אלהים אנכי תיבת התחת יתירה ויספיק לומר האם אלהים אנכי.

ולפי האמור א"ש כיון שהאשה זוכה לג"ע באמצעות בניה או היא נקראת חיה לא כן כשאין לה בנים נקראת מתה וזהו ותקנא רחל באחותה לש"ש על שזוכה לג"ע ע"י בניה ותאמר הבה לי דבר שאזכה על ידו כמו הבנים ואם אין אז נקראת מתה אנכי. לזה השיב לה יעקב אע"ה התחת אלהים אני הכוונה הלא יש לך זכות שלי שכן שנינו במסכת ברכות באקרויי לבנייהו ובאמתוני לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. זה תירוץ א'.

א"נ פירוש התחת אלהים אני עפ"י הידוע שכתבו המקובלים שבארץ ישראל השי"ת פועל נס שלא כדרך טבע ששם ממשלת ה' בסוד פסוק ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. אבל בחוצה לארץ ע"י השר והשר אינו יכול לפעול כ"א עפ"י הטבע והיינו בחינת שם אלהים שהוא מדה"ד. וכמו שדרשו ע"פ כי חלק ה' עמו כל שר נתן לו עיר וה' לקח לו ארץ ישראל. וכן תמצא תיבת אלהי'ם גימטריא ה'טב'ע שבחז"ל שפועל שם אלהים העולם תתנהג בדרך טבע. ולזה כשאמרה רחל ליעקב הבה לי בנים והם עודם בחז"ל השיב לה יעקב כי היה בארץ ישראל היה יכול להתפלל ליעשות לו נס אבל כאן בחוצה לארץ התחת אלהים אני היינו תחת מדרגת ובחינת שם אלהים (והוי התחת אלהים אני בניחותא). ודר"ק;

עוד אמרו חז"ל שהאשה זוכה גם ע"י העדפה ע"י הדחק. ולכן אם היא מחלקת צדקה שלא ברצון בעלה, יש גזל בידה, אבל אם היא מחלקת מדילה, אין חשש גזל. וזהו תנו לה מפרי ידיה דהיינו ההעדפה שע"י הדחק. ובזה יוכן כוונת המסרה ג' לא ימוש. לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך והגית בו יומם ולילה. וחסדי מאתך לא ימוש. לא ימיש עמוד הענן וגו'. והרי הוא כמבואר;

ואפילו שהנפטרת זאת לא זכתה לבנים, בכל זאת תזכה למחיצתה וכמו שאמרו במסכת ברכות גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, שנאמר נשים שאננות בנות בוטחות שאפילו יש להם רק בנות ולא בנים האזנה אמרתי אמירה רכה. וכן דו"ש חז"ל כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים, וסמ"ך ליה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. מכאן דבזכות נשים צדקניות יצאו אבותינו ממצרים. ובזה יתפרש כוונת הכתוב סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר פדות שלח לעמו. דהיינו מהסמיכות של כה תאמר לבית יעקב לפסוק אתם ראיתם למדנו שהנשים הצדקניות העושים באמת וישר בזכותם פדות שלח לעמו להוציאם ממצרים. וסיים לומר ראשית חכמה יראת ה' דהיינו הנשים שיש להם יראת ה' הם בכלל האנשים וזכותם שוה שנאמר שכל טוב לכל עושיהם ולא נאמר לעושים לרבות הנשים שזכותם כמו האנשים ולכך תהלתו עומדת לעד היא התורה שעל ידה זכות לעוה"ב;

ובאמת צריכים אנו לחקור על פטירת בנה בחור נחמד ונעים שאפילו שמים בוכין עליו על מה קרה לו כזאת. אכן נקדים קושית חז"ל בהגי קראי כתוב אחד אומר פוקד עוון אבות על בנים וכתוב אחד אומר לא יומתו אבות על בנים ולא יומתו על אבותם איש בחטאו יומתו. לא קשיא כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כאן כשאינן אוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. והאר"י הקדוש זיע"א תירץ לא קשיא כאן בחטא שהוא שוגג נאמר איש בחטאו יומתו כאן בעון שהוא במזיד נאמר פוקד עוון אבות על בנים. וזהו שאומר הכתוב אבותינו חטאו ואינם שלא נתפסנו בחטאם שהוא בשוגג רק ואנחנו עוונותיהם שהם במזיד סבלנו. ויש תירוץ אחר לא קשיא כאן כשהם קטנים כאן כשהם גדולים. וזה רמז הכתוב לפלה לעטר ר"אשנו ר"ת נע"ר שאם הנפטר הוא גדול נער מבוגר אז ודאי אוי נא לנו כי חטאנו שנתפס בעונו ולא בעון אביו. וזהו שאומר הכתוב איש בחטאו יומת כשגובר החטא כמו חילול שבת וכיוצא נתפס האדם ונענש במיתה על חטאו הוא עצמו. וכן אמרו בנות צלפחד על אביהם כי בחטאו מת שהוא היה מקושש עצים ביום השבת ונענש במיתה;

אכן הנשים יש להם זכות גדול שלא נתנו התכשיטים שלהם לבעליהן לעשות העגל. וכיון דאתא לידן ענין העגל נימא בו מילתא בס"ד. הנה מרע"ה אומר להקב"ה ראה אתה אומר עלי העל את העם הזה וגו' ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואתה אמרת ידעתוך בשם וגם מצאת חן בעיני וגו'. ויש להביך

א' וכי הוא הכריחו להודיעו מי ישלח עמו.

ב' מלשונו נראה שכבר קיבל המלאך אלא מתרעם שלא ידע מי הוא המלאך וזה כי אדרבא אח"ך אמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה.

ג' מה שאמר הודיעני נא את דרכך מה לו לשאול דרכיו.

ד' מה השיבו השי"ת פני ילכו והניחותי לך דזה נראה טענו חטים והודה לו שעורים.

ה' כיון שאמר לו השי"ת פני ילכו איך אמר אח"ך משה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה הלא כבר אמר לו פני ילכו.

אמנם להיות אמת שמרע"ה נקרא מלאך כדכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים לכך מרע"ה נתן התנצלות ואמר רבש"ע הביט וראה כי אתה אומר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי והמלאך שאתה אומר עליו נראה

כוונתך עלי שנקראתי מלאך ואתה ידעתך בשם ר"ל בשם מלאך א"כ הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך לשאול מאתך שאתה בעצמך תנהיגם וראה כי עמך הגוי הזה. השיב לו השי"ת ואמר לו ההכרח שמכריח אותך לשאול ידיעת דרכי הוא כדי לשאול עליהם שאני בעצמי אנהיגם לכן לא תטרח לידע דרכי בעבור זה לילך עמם כי כבר תפלתך נשמעת לפני ילכו והניחותי לך לבדך אבל לא להם לכן אמר מרע"ה אם אין פניך הולכים עמנו ביחד אל תעלנו כולנו מזה;

או יאמר פני ילכו כאשר והניחותי לך, כשתלכו לארץ ישראל שנקראת מנוחה דכתיב כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, א"כ אז בא"י אשגיח אני בעצמי עליכם. השיב מזה אפילו במדבר צריך שתשגיח עלינו, ואם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה שהרי בא"י אם תשגיח עלינו כך הוא הדרך שא"י אינה תחת שר המזל ובמה יודע איפה ההבדל כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו אפילו בחור"ל ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה. ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני. ר"ל זה דוקא בזמנך כי מצאת חן בעיני אבל בזמן יהושע תלמידך יחזור המלאך וכמאמר חז"ל בפסוק לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי אני הוא המלאך שדחה אותי משה רבך ועתה באתי. ולזה בסוף אמר אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא וסלחת לעוונינו ולחטאתנו ונחלתנו. ירצה כי למלאך יש בחינה טובה ויש בחינה רעה. הבחינה הטובה כי המלאך אינו קנאי כ"כ ולא תאכלם האש הגדולה הזאת כמו השי"ת דכתיב רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך. ויש לו בחינה רעה שאינו יכול למחול ולסלוח שאין בידו המחילה דכתיב כי לא ישא לפשעכם. אבל השי"ת יוכל לסלוח ובידו הכל אבל הוא קנאי ותאכלם האש הגדולה. ולכן ילך נא ה' בקרבנו אפילו כי עם קשה עורף הוא ואתה קנאי כיון שיש לך בחינה אחרת עדיפא מזאת שתסלח לנו וסלחת לעוונינו ולחטאתינו ונחלתנו ואין אנו חוששים לבחינה אחרת;

באופן שע"י ההעדר ההכנה בתחתונים גורמת סילוק השכינה וחסרון הפרנסה וההשפעה ממנו וזאת כוונת הנביא הושע ע"ה באומרו "פן אפשיטנה ערומה והצגתיה כיום הולדה ושמתיח במדבר ושתיה בארץ ציה והמתיה בצמא." דלכאורה קשה דאם היא ערומה מה שייך לומר שיפשיטנה כמו שהקשו גבי ובגדי ערומים תפשיט. ואם הכוונה על העתיד דכאשר יפשיטנה תשאר ערומה הא פשיטא. ועוד

מהו הכוונה ושמתייה כמדבר והמתיה בצמא. אמנם להיות שהאומה הישראלית היו מלובשים עם השכינה וענני כבוד השכינה היו מקיפים אותם לזה אומר הקב"ה שכאשר יחטאו יסלק השכינה מביניהם ויפשיטנה משכינתו וזה כאשר תהיה ערומה ממצות וממע"ט ויציגנה כיום הולדתה כימים הראשונים קודם ששרתה השכינה עליהם. וכן תרגם המתרגם דילמא אסלק שכינתי מינה. ושמא תאמר איך אפשר לדבר של קדושה להסתלק ולהפרד אחר שנדבק בהם. לזה אמר ושמתייה כמדבר שכבר קרה להם זה במדבר ואם גרם העון ונסתלקה השכינה אז ישארו כגוף מת היותם חסרים התורה שנקראת עץ חיים והמתיה בצמא בהפרדם מהשכינה שהיא כנפש לגוף;

נהרר אנפין לפסוק "הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו כי אם שמוע תשמע בקולי ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך." ובהני קראי יש הרבה לדקדק ולהבין
א) אומרו אל המקום אשר הכנתי איזה מקום.
ב) מפני מה לא סירב עכשיו כמו שסירב בפרשת כי תשא ואמר אם אין פניך וגו'.
ג) איך לא נתקיימה גזירה זאת לשלוח מלאך.
ד) מה ענין שליחות מלאך לפנינו.
ה) אומרו כי לא ישא לפשעכם שזה מורה שהמלאך יהיה קשה לישראל יותר מהליכת השי"ת ואילו בפ' כי תשא נאמר לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך.

אמנם מובן הענין דכאן השי"ת מדבר עם ישראל ובפרשת כי תשא מדבר עם מרע"ה. והענין הוא כך בזה האופן שכאשר ירד האל יתברך בסיני עם המרכבה ידע שעתידיים ישראל לגנוב שור מהמרכבה ולומר קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו ולכן בא להזהירם ולומר לעם ישראל הנה אנכי שולח לשון הווה דהיינו משה שנקרא מלאך שאני שולח אותו לפניך לשמרך בדרך כי בזכותו תנצלו מן הסכנה בדרך והוא יביא אתכם אל המקום אשר הכנתי ולכן השמר מפניו אל תמר בו שלא להמירו באחר ולומר לאהרן קום עשה לנו אליהם אשר ילכו לפנינו הלא תדעו כי העון אין לו כפרה ולא ישא לפשעכם כמאמר חז"ל אין לך פקידה ופקידה

שאינן בה מעון העגל ולכן אל תמר בו כי שמי בקרבו ושלוחו של אדם כמותו. וכן תמצא שם מ'ש'ה בהיפוך אתוון אותיות ה'ש'ם. אבל אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר שלא תעשו העגל אז ואיבתי את אויביך הוא השטן הוא מלה"מ האויב הפנימי של האדם להיות חירות ממלאך המות. ועוד וצרתי את צורריך הם המלכיות שאם לא עשיתם העגל לא היה שעבוד מלכיות מצוי. אבל בפרשת כי תשא מדבר רק עם מרע"ה;

נשאר לנו לדעת מפני מה בפרשת משפטים סבר וקבל כשאמר לו הנה אנכי שולח מלאך וגו' ואלו בפרשת כי תשא דחה בשתי ידיים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. עוד יש להבין מה שסיים לומר ואתה אמרת ידעתך בשם וגם מצאת חן בעיני חזרונו על כל המקרא ולא מצאנו אמירה זו. והענין הוא יובן בהקדים הקדמה נפלאה שכתב בשם הרב נפתלי ז"ל דחנוך הוא מטטרוין כמ"ש חז"ל צא ובדוק בשני שמות הללו יעלו שניהם בקנה אחד דחצי שם מטטרוין נקשר עם חצי שם של חנוך כי מ"ט גימטריא ח'ן דהיינו משם חנוך נשאר אותיות כ"ו רמו לשם בן ארבע שעולה כ"ו לפי ששמו כשם רבו ועדיין נשאר רו"ן ממטטרוין בשרי ונהפך מבשר לנורא יע"ש. נמצא דהפנים של מטטרוין הוא רחמים גמורים דהיינו הח"ן אבל האחוריים של מטטרוין דהיינו רו"ן הוא מורה דין דהיינו נור וכמו שידוע ל"ה כי כל אחורים הוא דינא קשיא. וכזה נבוא אל ביאור הענין דהכא מה שסבר וקבל בפרשת משפטים לשלוח מלאך היינו משום ששלח לו היינו דוקא הפנים שלו מטטרוין שהם רחמים פשוטים ולא אחוריים דהיינו רו"ן שהוא דינא קשיא. וזהו שאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו' השמר מפניו אל תמר בו שהוא מטטרוין אבל אין אני שולח רק הפנים שלו שהוא רחמים דהיינו מ'ט' שהם הח"ן ולכן השמר מפניו אל תמר בו כלומר השמר שלא תמר ותקח האחורים במקום פניו. כי האחורים שהוא רו"ן לא ישא לפשעכם שהוא דין אבל הפנים שאני שולח אתך הוא רחמים גמורים כי שמי בקרבו דהיינו כ"ו של חנוך שהם שם של ארבע אותיות והשמר מפניו דייקא ולא האחוריים. נמצא דבפרשת משפטים פ"י לו השי"ת למשה דמה ששלח היינו דוקא הפנים של מטטרוין שהם הח"ן ועוד לו שם ארבע שהם כ"ו של חנוך שהם רחמים גמורים ופשוטים ולא האחוריים שלו שהוא דינא קשיא שהוא רו"ן של מטטרוין שהם אותיות נור. ולכך סבר וקבל ולא הקפיד;

אבל בפרשת כי תשא שאמר לו השי"ת ושלחתי לפניך מלאך ולא פירש לו אם הוא שולח פנים או האחוריים לזה אמר לו מרע"ה ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי כלומר אם הפנים שלו שהם רחמים גמורים דהיינו ח"ן וכ"ו או האחוריים שהם רו"ן. כי בשלמא בפרשת משפטים פירשת לי ואמרת ידעתך בשם וגם מצאת ח"ן בעיני דהיינו ח"ן של מטטרו"ן שהוא פנים שלו שכך אמר השמר מפניו אל תמר בו כי שמי בקרבו כנו"ל. אבל עתה לא הודעתני וכיון שלא הודעתני הוששני שמא תשלח האחורים שהוא נו"ר שהוא דינא קשיא. לזה השיב לו הקב"ה פני ילכו והניחותי לך כלומר גם עתה יהי כן שפני ילכו עמך והניחותי לך פני דייקא שהוא הפנים שהם רחמים גמורים ולא האחוריים שהם דין. ולזה הסכים מרע"ה כן תעשה כאשר דברת שפניך היינו הפנים של מטטרו"ן ילכו עמנו ולא האחוריים כי אם אין פניך הולכים עמנו דהיינו הפנים אל תעלנו מזה. וש"י ודפח"ח;

ט. דרוש למעלת היסורין בס"ד

איתא בתנא דבי אליהו וז"ל טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו. אשריו מי שמקבל יסורין מנעוריו למה שסופו נח. וכן חביריו של איוב אמרו לו למה אתה מיצר על היסורין וקורא תגר הלא שסופך נח שנאמר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאוד ולא עוד אלא שהיסורין שעליך יצילוך מגיהנם ויניחוך בג"ע שנאמר ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתך ונחת שולחנך מלא דשן. א"ר אחא משום ר' יונה אמ"ל חביריו לאיוב אעפ"י שהקב"ה הסית את השטן להביא עליך יסורין. הקב"ה חפץ להצילך מפי צר מגיהנם שפיה צר מלמעלה ורחב מלמטה שנאמר רחב לא מוצק תחתיה. עכל"ה;

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מעלת מו"ר כמה גדלה מעלת מי שסובל יסורין כמאמר רבי אלכסנדרוי אין לך אדם בלא יסורין ואשריו לאדם שהיסורין באין עליו. וכאן הקושי מבואר אם אין אדם בלא יסורין מה האושר לאדם שיסורין באין עליו שהוא כמו כל בנ"א. ואפ"ל עפמ"ש הרב שבא אשכנזי ז"ל בכוונת דברי חז"ל בש"ס אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו. פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה עד ה'. פשפש ולא מצא יתלה

בביטול תורה. דלכאורה יש לדקדק מה הלשון אומרת שיסורין באין אליו היל"ל שיש לו יסורין. ועוד אומרו פשפש ולא מצא זה דבר קשה להיות צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ועוד אומרו יתלה בביטול תורה אם באמת יש לו ביטול תורה איך יאמר שפשפש ולא מצא הלא אין לך עוון גדול מזה. ופירש הרב ז"ל בדרך חורפא דהנה כל היסורין צריך אדם לקבלם בשמחה חוץ מיסורין שעל גופו שיש בהם ביטול תורה ותפלה שכאשר נחלש גופו נחלשת גם נשמתו וצריך לזה רחמים גדולים וזכויות הרבה להציל אותו מצרה הזאת. וז"ש אם רואה אדם שיסורין באין עליו דייקא דהיינו על גופו ממש ומבטלין אותו מהתורה ותפלה, אז יפשפש במעשיו למצוא איזה מעשה טוב כדי להגן עליו ולהצילו מהיסורין הללו. פשפש ולא מצא שום מעשה טוב כדי להגן עליו ולהצילו יתלה בביטול תורה הכוונה יתלה תפלתו ותחינתו להשי"ת ויאמר רבש"ע היסורין הללו גורמים לי ביטול תורה ותפלה ולכן שבור והסר מעלינו היסורין הללו כדי לעבוד עבודתך בשלימות. עכ"ל. וז"ש אין לך אדם בלא יסורין יש בממון ויש בבניו ויש בגופו ואשריו למי שאין עליו היינו על גופו שעיי"ז נגרם לו ביטול תורה ותפלה וממילא אפילו שאין בידו מצות ומעשים טובים בכל זאת כביכול מוכרח לרפאת אותו כדי שיעבוד אותו. וזהו ג"כ כוונת הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יתן ביסורין על גופו ממש שזה מוכרח להתרפאת בטענת שהוא מתבטל מעובדת השי"ת ומתורתו וזהו ומתורתך תלמדנו ;

והרב מחושקים כסף ז"ל חקר דעל מה עשה ה' ככה להביא על האדם יסורין קשים ומרים דהרי איפסיקא הילכתא בסוף פרק אלו מציאות דצער בעלי חיים דאורייתא וכן פסק הטור סימן י"ג. וכיון שכך איך הקב"ה מביא יסורין על האדם. והן אמת דכתב הרב חק יעקב דבבן אדם שיש לו דעת לא שייך בו צער בעלי חיים אבל זאת הסברא נרחית וחלק עליו רשב"ט ז"ל כמ"ש הכנה"ג והדרא קושיא לדוכתא. והרב תרץ לזה שני תרוצים

א) ממ"ש התה"ד הביא דבריו הכנה"ג דהיכא דהוי ליפותו לית ביה משום צב"ח וגם היסורין שמביא על האדם הוא ליפותו ולזכותו לעה"ב ולית ביה משום צב"ח.

ב') כמ"ש התוס' סוף פרק אלו מציאות דלגבי מלך לית ביה דינא משום צב"ח דעוקרים על המלכים ולכן הקב"ה שהוא מלכו של עולם ליתיה דהאי דינא דצב"ח;

והרב נ"ב ז"ל הביא דבריו הרב שארית יעקב ז"ל כתב וז"ל עמ"ש הרב בענין יצי"מ איך ביטל השי"ת דבריו שדיבר "וענו אותם ארבע מאות שנה" ויצאו קודם הזמן. תשובה לזה כי מקרא מלא דבר הכתוב וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו ויוציאנו ואתי צב"ח דאורייתא ודחי ליה. ובזה פירש שם כוונת הכתוב למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתי הכוונה מאחר דההלכה רוחת היא דצב"ח דאורייתא א"כ מפני מה הבאת עליהם צער ויסורין ואם תאמר שדין זה דבעלי חיים ליתיה באדם כסברת הרב חק יעקב וצריכים להשלים הזמן א"כ למה זה שלחתי להוציאם קודם הזמן. ואין לומר דלעולם דדין זה של צב"ח איתיה ג"כ באדם ומט"ז הוציאם קוה"ז כמ"ש הנ"ב ומה שמביא לאדם צער ויסורין ולא חש לצב"ח הוא משום דלגבי מלך ליתיה להאי דינא כמ"ש התוס' ז"ל. לזה אמר לו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך שהוא מחוייב להוציא ישראל קוה"ז משום צב"ח השיבני גם הוא שהוא מלך ולגביה לית דינא דצב"ח ואינו משלח ישראל והצל לא הצלת את עמך מטע"ז וג"כ אינך יכול להצילם משם צב"ח. לזה השיבו השי"ת הן אמת דמטעם של צב"ח איני יכול להוציאם אמנם מטעם אחר דאיכא קידוש ה' דאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו והיכא דאיכא חילול ה' ח"ו דחי כמה לאוין וז"ש ויאמר אליו אני ה' שיתקדש שמו בעולם.

י. דרוש הספד על ההרוג רח"ל

מורי ורבותי!

מה אענה ומה אומר. למקרה ופגע דע ומר. אין לי פה להספיד נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו. מה זאת עשה אלהים לנו. כפעם בפעם צרות תכופות וישקנו מי ראש ולענה. כוס עיקריין עקירה שיש בה אנהה. וי לאזילא וי לחבילא. אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה. עוונותינו הטו אלה וחטאתנו מנעו הטוב ממנו. נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה עד ה' כמו בעגלה ערופה. כי ימצא חלל באדמה וגו';

הכתוב אומר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם שופך דם האדם באדם דמו ישפך. וכאן יש להקשות: וכי חיות ועופות בני חיובא נינהו לדרוש מידם. ונראה לי הכוונה עפמ"ש מהר"ם ריקאנטי ז"ל ע"פ ואתה תבער הדם הנקי מקרבך אעפ"י שהקב"ה יודע לבות בני אדם, צריך לנקות בתפלתו ובתשובתו כי בזה מתרצה לו מדה"ד להשלים הפעולה אשר היא סיבתן כמ"ש בזהר רחמנא ליצלן מחייבי עלמא ומפגימו דילהון מה דגרמו בחוביהון ולזה תבער הדם הנקי מקרבך.

עוד איתא במדרש הנעלם סוד גדול בסתרי תורה בענין ההרוגים כי ההרוג שנשפך דמו כמים אינו עולה למעלה הוא וההרוגים ודוחים אותם הקליפות הכלבים עזי נפש ולכן אמר הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי. ולכן נאמר בקין קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה ומילת מן האדמה נראה דלא עלה למעלה כי הדם הוא הנפש והם נבוכים בארץ עד שינקמו נקמתו ויהרגו הרוצח. ולזאת הסיבה צייתה התורה לא תחוס עיניך על הרוצח וכשנהרג הרוצח מיד עולה נפש ההרוג למעלה ומבערין אותו מן הארץ, וכל זמן שהוא בארץ הולך וצועק "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע" ובוז גורם רע ליושבי הארץ. ובשעת הנקמה עולה מן הארץ ואינו שואל דין על ישראל וזהו סוד עגלה ערופה. וכתב הרב ז"ל דמי שפוגם בריתו חיה רעה שולטת בו וזהו מיד כל חיה אדרשנו אנכי אדרוש מעמו אפילו דהחיה אכלתו כיון שהוא היה גרמא במיתתו והוי מיד כל חיה כמו מיד כל אדם. א"כ כמו כן כל מי שגורם בהריגת אדם אחד ה' ידרוש מעמו שעוונותינו גרמו הריגתו וכמ"ש בסתרי תורה בסוד עגלה ערופה כדי לתת מנוחה לנפש המת דע"ז היא העולה למעלה למקום כבודה וכל שלא נהרג ההורג אין לה מנוחה וצועקת "אל נקמות ה'" וגו' אבל ע"י העגלה ערופה הדם מתכפר להם ועולה למחוז חפצו לג"ע העליון ולכן אמר "אך דמכם לנפשותיכם אדרוש" אפילו מן החיה, כיון שכל זה הוא בעבור נפש האדם שיהיה לה מנוחה. ועכשיו שאין לאל ידינו לנקום נקם ולהשיב חימה בהריגת הרוצח אז ה' ינקום נקמתו וזהו ענין העגלה ערופה שצריך להתודות ויאמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה וגו' ונכפר להם הדם והנפש תשוב אל האלהים אשר נתנה. וזהו שופך דם האדם באדם דהיינו שגורם בחטאו שיהרג זהו דמו ישפך;

ועפ"י הדברים האלה איכא טעמא רבה במה שגזר הקב"ה על קין נע ונד יהיה בארץ ורז"ל אמרו במדרש פגע אדה"ר בקין אמ"ל מה נעשה בדיןך אמ"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי. דמה היא זאת הפשרה ולמה לא נמחל לו לגמרי דשערי תשובה לא ננעלו וגדול כחה של תשובה. אבל נוכל לומר שכל המדות בטלו ומדה כנגד מדה לא בטלה ולכן הוא שגרם לאחיו להיות נע ונד ואינו יכול לעלות למעלה עליונה לכן הוא ג"כ יהיה נע ונד. אף צריך לדעת מה החרי האף הגדול הזה שנגזר עליו להיות נע ונד אחרי תשובתו כיון שקבל תשובתו וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו. והן אמת דבני נח נהרג בלתי עדים והתראה אבל כיון שהוא שוגג אינו חייב מיתה וכ"ש הכא בקין שכמעט אפילו שוגג ליכא וכמ"ש במדרש אמר קין להקב"ה ראיתי הרוג מימי? ואם הייתי יודע לא הייתי מכה אותו באבן או בברזל, ואם הייתי יודע שהיה מת, לא הייתי הורגו. ולכאורה דינא קבעי והיא משנה ערוכה בפרק הנשרפין נתכוון להרוג את הקטן והרג את הגדול פטור וא"כ מאיזה טעם חייבו הקב"ה לקין. ומצאתי טעם נכון והגון שנתחייב קין והוא דקין שקר ענה במה שאמר וכי מימי ראיתי הרוג דהוא מכלל ד"ג באו בעלילה ואחד מהם הוא קין במה שהשיב להקב"ה השומר אחי אנכי במ"ש רז"ל נתכוון קין מהיכן שחט אביו אותו פר כמ"ש ותיטב לה' משור פר ומשם הרגו מקום הצואר ומקום הסי'. ומי קברו אר"א בן פדת חיות ועופות טהורות קברוהו ונתן להם הקב"ה שכרן שמברכין עליהם שתי ברכות על השחיטה ועל כסוי הדם;

והואיל ואתא לידן מאמר זה נבוא לתכונתו ויש לדקדק בזה המאמר
א' מה כוונת קין מה שנתכוון להיכן מקום שחט אביו הפר.
ב' למה שחטו במקום הצואר. בשלמא אביו שחטו כדין הקרבן שהוא בצואר, אבל קין הוא הרוג ומאי קפידא באיזה מקום.
ג' מה ששאלו מי קברו מאי נפ"מ.
ד' מפני מה במדרש שקודם זה שאמר אם הייתי יודע לא הייתי מכה אותו באבן לא שאל מי קברו.

ולהתיר הספיקות הללו נקדים מ"ש הרב נ"ב ז"ל מצוה ה' סימן יו"ד וז"ל ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו להתכהן עי"ז ולהיות הריגת אחיו קרבן חינוכו כשם שנתכהן פינחס בהריגת זמרי וקינא על הברית דלמעלה המקנא על הברית להיות הוא יתברך

מעמידו לכהן לפניו. כן אמר קין אעמוד על אחי ואהרגהו בשביל קנאת הברית כי חילל בריתו בתאומה יתירה שהיה לו בזנות דבן נח אסור באחותו רק משום עולם חסד יבנה הותרה אחותו הראשונה אבל השניה היא אצלו בזנות ומטמא בריתו אלך וארגהו ובזה אתחנך בכהונה. ע"כ. והשתא אתנחו כל הני ספיקות כיון שקין כוונתו לעשות הבל קרבן חינוך לכך הוצרך להרגו ממקום הצואר כמו הקרבן שהקריב אביו ולכן שואל המדרש שפיר מי קברו להבל כיון שקין נתכהן אינו יכול ליטמא אליו וליכא למימר אדה"ר קברו משום שגם הוא היה כהן ולזה הוכרח לומר חיות ועופות טהורות הם שקברוהו. אבל לדברי המדרש שהרגו באבן לא שאל מי קברו כיוון שלא נעשה קרבן ולא נתכהן קין ויכול לקוברו;

ואכתי קשה הלא מקרא מפורש לאביו ולאמו לבנו ולבתו ולאחיו וגו' יטמא להם וממילא היה יכול קין לטמאת לאחיו ולקוברו. ונראה לי לומר בהקדים מ"ש הרב נחלת בנימין ז"ל סימן ל"ה דאפילו קין ממזר היה כשנתעברה חוה מביאה ס"מ נולד קין. נמצא קין והבל אחים רק מצד האם ולא מן האב ולענין טומאת כהן רק אחיו מאביו ואמו אבל אחיו ואחותו מאמו מתאבל עליה ואינו מטמא להם ולכך לא היה יכול לקוברו;

יא. דרוש על חורבן בהמ"ק וסילוק הבחורים רח"ל

הנביא ירמיה עליו השלום אומר "פרא למוד מדבר באוות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה". יובן בהקדים מה שאמרו חז"ל במדרש דבזמן החורבן כשהלכו ישראל בגולה הוציאו להם הישמעאלים דגים מלוחים לאכול אמרו להם נשתה קודם אמרו להם אכלו קודם ולבתר כן אתון שתיין. מן דאכלו הוה נסים כל חד מנייהו זיקא ויהב ליה בפומא והוה רוחא עליל בכריסיה ובקעה ליה. ולזה אומר הנביא פרא למוד מדבר המשיל עם ישראל לפרא חפשי שאינו רוצה לסבול עול אדנות עליו והטבע הזה לא חדש אצלם אלא כבר למודים מהיותם במדבר למרות עליון בציה להכעיסו יתברך והעון גרם באוות נפשה שאכלו מלוחין ונתאוו למים במקום מים שאפה רוח מהנודות נפוחי רוח. ומי גרם לזה מצד תאנתה מי ישיבנה דהיינו הבכיה והתאניה שעשו במדבר בלילה ההוא שהוא ליל ט"ב אמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני קובע לכם בכיה לדורות

אותה גזירה אין מי ששייכנה לאחור ולכן בחדשה בחודש אב ימצאונה כל מבקשיה;

ובזה נבין כוונת הנביא ישעיה באומרו "מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק ואומר רזי לי רזי לי רזי לי אוי לי בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו. פחד ופחת ופח עליך "יושב הארץ". ונקדים מה שדרשו חז"ל בפסוק ושפח אדוני קדקוד בנות ציון א"ר חנינא לפי שהיה ירמיה מחזר עליהן ואומר להן בנותי עשו תשובה עד שלא יבוא השונאים והן אומרות ימהר יחישה מעשהו למען נראה מה יהיה משפטו עמנו. דוכוס רואה אותי ונוטל אותי, אפרכוס רואה אותי ונוטל אותי לחשקו ולאהבתו. ותקרב עצת קדוש ישראל ונדעה נחזי דמאן קיימא דידי או דידהון וכיון שגרמו העוונות ונכנסו השונאים יצאו מקושטות ודוכוס רואה אותן ומעלה אותן בפילוכין שלו מה עשה כביכול הלקה אותן בצרעת דכתיב ושפח ה' קדקוד בנות ציון. וזהו מכנף הארץ הם הנשים שהם תחת כנפי בעליהן בארץ וכששמעו החורבן במקום שהיה להם לבכות אדרבא זמירות שמענו שהיו שמחים בטענה כשרואים אותם לוקחים אותם לחשקם ולאהבתם אך לא ידעו כי צבי לצדיק היופי שמתפארין בו הוא של השי"ת צדיקו של עולם ואמור רזי לי רזי לי להלקותם בצרעת ולהיות בוגדים בהם. ולזה אומר הנביא נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה אלו שהיו מתגאים ביופים;

ובמדרש איתא ע"פ אלה פקודי המשכן משכן העדות שני פעמים למה? משכן זה אני עתיד למשכנו שני פעמים בשביל עוונותיהם של ישראל היינו דכתיב המשכן משכן. אמ"ל מרע"ה התינח שבהמ"ק קיים, בזמן שאינו קיים מה תהא עליהם? אמ"ל אני נוטל צדיק אחד ומכפר עליהם. ובמדרש אחר איתא ע"פ ועשית את הקרשים למשכן פתח הלמיד כלומר לא משכן שנתמשכן בעוונותיהם של ישראל. תינח בזמן שבהמ"ק קיים, אבל בזמן שאינו קיים מה תהא עליהם? עצי שטים עומדים הרי הם הצדיקים נלקחים ומכפרים על הדור כמה דאת אמר היש בה עץ אם אין. ובזה שמעתי ימים מקדם ממהר"א פאלומבו בספרו יד המלך פרשת כי תשא שפירש בזה כוונת הכתוב ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. שכוונת מרע"ה בזה אם תשא חטאתם מוטב ואם לאו מחני נא מספרך לכפר עליהם כמו שכתבת בספרך עצי שטים עומדים שסילוק הצדיק מכפר על הדור;

א"נ יוכן באופן אחר עפמ"ש חז"ל הטעם שהתשובה מועילה רק לישראל ולא לאוה"ע משום שיש לישראל דין בנים ואב שמחל על כבודו, כבוד מחול. לא כן אוה"ע שהם עבדים, ומלך שמחל על כבודו, אין כבודו מחול. ובמסכת ברכות איתא ע"פ דבר נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה בבקשה אמור להם לישראל וישאלו איש מאת רעהו וגו' שלא יאמר אותו צדיק וגו'. והכוונה בזה שלא יחשוב אותו צדיק שישראל יש להם דין עבדים ואין להם דין הענקה, כי מה שקנה עבד, קנה רבו, אלא הם בנים וצריכים לצאת בכסף וזהב כדין הענקה. וזהו ועתה אם תשא חטאתם ותקבל תשובתם מטעם שהם בנים ניחא ואם אין מטעם שיש להם דין עבדים, א"כ מחני נ' מספרך מה שאמרת דבר נ' באזני העם וישאלו שמשם הוכחה שיש להם דין בנים תמחה אותה. מיד ויאמר ה' סלחתי כדבריך שטענתך צודקת. ולכן תמיד מרע"ה תפס בלשון תפלתו מלת נ' ועתה יגדל נ' כח ה'. ועתה סלח נ' וגו' שע"י מלת דבר נ' תשובתם מתקבלת;

אי לזאת ראוי ונאות לעזור לבנו ביראת ה' והתורה והעיקר להיות בעלי אמונה בהשי"ת כדי להחיש גאולתנו ויבטל מעלינו כל הגזירות קשות ורעות כי כן אמרו חז"ל בבא הגאולה והדור חייב מעמיד עליהם מלך קשה כהמן ומחזירם למוטב. וזה נרמז בדברי המדרש אילתא רחמה צר וא"א לה להוליד והקב"ה מזמין לה נחש ונושכה ברחמה ומיד היא יולדת. וזה רומז על ישראל כשיהיו חייבים ורחמם צר מלהוליד מצות ומעשים טובים כמו שאומר הנביא באו בנים עד משבר וכח אין ללידה דהיינו הגיע זמן הגאולה, אבל אין כח בדור להוליד מצות ומע"ט, לכך מזמין לנו הקב"ה נחש, רמז למלך קשה הנושך ומכאיב אותנו ועי"ז אנו חוזרים בתשובה ומיד אנו יולדים מצות ומע"ט ותבוא הגאולה;

והשתא אתנח לן מה שיש להקשות בהני קראי גבי מרע"ה כשאמר "והן לא יאמינו לי" אמר לו השי"ת השלך המטה ארצה וישלך אותו ויהי לנחש וירא משה וינס מפניו ויאמר לו אחוז בזנבו ויהי למטה בכפו". דלכאורה קשה.

מפני מה בחר השי"ת ליתן לו אות בנחש שהוא ארוך לא בשאר דברים אחרים?
ועוד איך מרע"ה ברח מפניו אם כשעלה לשמים לא פחד מהמלאכים ואיך יפחד
מהנחש.

ועוד שהוא רואה שהכל מאת השי"ת וממילא כיון שהוא עושה רצונו יתברך קי"ל
לדינא אם עומד בתפלת י"ח, אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.

ועוד למה לו השי"ת לאחוז רק בזנבו ולא בראשו.

ואם כי ישנם בזה דברים עמוקים עד למאד כמבואר בזוהר והאר"י זיע"א כאשר
החל לגלות זה למהרר"ו תלמידו נקנס עליו מיתה כמבואר בכתבי האר"י ז"ל. בכל
זאת מה שנוגע לתוכחת מוסר שבעים פנים לתורה. והענין הוא מכוון על גלותנו, זה
כי מרע"ה ראה שהדורות האחרונים יהיו חסרי אמונה, ולזה טוען והן לא יאמינו לי
לתורתך שנתת על ידי ואיך יזכו לגאולה. לכך הראה לו הנחש הרומז לקושי
השעבוד והגזירות, ומרע"ה בראותו גודל הגזירות, והשעבוד צר לו מאד ופחד אולי
ישראל לא יוכלו לעמוד בנסיון הזה. אכן העמדה והביסוס החזק הוא רק הסבלנות
וההתגברות על המצב כאומרם על כל גל וגל ינענע לו בראשו ולכך אמר לו שלח
ידך ואחוז בזנבו שיהיו בבחינת זנב לאריות ומשוכנעים למקרי הזמן ומזה תצמח
הגאולה ומן הנח"ש יהיה משי"ח ותבוא הגאולה. כן הדבר הזה בגלות המר
והנמדה הזה שצרות רבות באו עלינו ובודאי הגמור כי קרבה ישועתו לבוא בעגלא
ובזמן קריב כיר"א;

יב. דרוש לסילוק בחור בעוה"ר רח"ל

גרסינן במדרש "בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב". כל איש אשר עליו התי"ו אל
תגעו וממקדשי תחלו. רבי איבו ור"י בר סימון אמרו אמר הקב"ה יחרב בהמ"ק ואל
תגע יד בצדיקים ור"י בר קרחא אמר הוא והם אין בהם כדי פריעת השטר חוב. רבי
תנחומא אמר מעולם לא אמר הקב"ה דבר וחזר בו וכאן חזר בו הה"ד וממקדשי
תחלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי.

וראיתי להרב פ"ד שיישב המאמר לומר דהמקונן הקשה בעצם דהשערים שחלקו כבוד לארון שהתורה מונחת בו זכו ולא שלט בהם האויב, ת"ח עצמם שהם גדולים יותר מן התורה לא כ"ש שהיה מן הראוי שלא ישלוט בהם האויב. ובדרך זה פירש כוונת הכתוב טבעו בארץ שעריה איבד ושיבר בריחיה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. דאיתא בגמ' הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה. מזה משמע דהת"ח הם גדולים בערך מהתורה ובשאר מקומות מצינו שהתורה היא גדולה מהת"ח שכך אמרו אם מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש. ותירצו הא בעידנא דעסיק בה הא בעידנא דלא עסיק בה. עכ"ד ז"ל. והנה מה שנתפסים הצדיקים או בחורים הוא מדין ערבות אבל ערבות זו של הצדיק אינה שייכת כלל בערבות עם ישראל והוא במה שאלך אל הר המור הרב הגדול מוהרש"ך ז"ל בתשובתו הרמתה שנשאל על גוי אחד שהעליל על שמעון שהוא ערב שיצא ערב על אחיו יוסף בעד חוב שיש לגוי ההוא עמו ובע"כ נתפשר שמעון עם הגוי לשלם לו הסך אשר טוען על אחיו לזמנים ידועים. וברח שמעון לשאלוניקי ונתאכסן בבית חמיו של שמעון ונמצא שם התגר הנז' והעליל על ראובן שהוא חמיו של שמעון ולקח ממנו הסך הנז' שהיה הגוי אומר שחתנו שמעון הוא ערב בעד הסך הנז' בעד אחיו יוסף. ולקצת ירחין בא יוסף לשאלוניקי ונתאכסן בביתו של ראובן ותפסו ראובן בביתו ואמר לו גדל פריע מה שערב לך שמעון חתני. יע"ש בשאלה. והשיב הרב תשובה נצחת והעלה שאין ליוסף שום חיוב מצד הדין והוא ממ"ש הטור בסימן רכ"ח שמי שמשכנו אותו לפרוע חוב חבירו דהיינו בחזקה פטור מלשלם לו. וסיים הרב ז"ל ומה שנשאר לנו לבאר אם הערב שנתחייב לפרוע א' הוי חיובו חיוב או לא דאפשר לומר דנהי דיוסף המתחייב אינו חייב משום אונס אמנם והערב שנתחייב לפרוע כיון שלא נאנס הוא יתחייב לפרוע. והשיב שהערב הוא שנתחייב מחמת הלוח ואם הלוח שהוא המקור אינו מתחייב במה יתחייב הערב ע"כ. וכן פסק הרב בח"כ וכ"כ הרב מעשה חייא ז"ל. נמצינו למדים מנדון של הרב דכל היכא שהלוח אינו חייב לפרוע אם מטעם אונס או מטעם אסמכתא אינו חייב הערב לשלם;

הנה כי כן אתאן לנ"ד לטענת עם ישראל בחיוב התורה והמצוות שהם פטורים בביטולם מטעם שהיו אנוסים בקבלת התורה שכפה עליהם ההר כגגית וכמאמר חז"ל מכאן מודעה רבה לאורייתא. א"כ גם הצדיקים שהם ערבים להם אין חיוב

עליהם כלום כיון ששארית ישראל הם הלוחה אין חיוב עליהם כלום בשביל ביטול תורה ומצות כיון שהם אנוסים וגו' א"כ הצדיקים שנפטרו וכן הבחורים בחטאם ח"ו ולא מצידנו מדין ערבות כיון שאנחנו הלוחים פטורים וממילא היה צד לומר שאין לחוש לפטירת הבחורים או הצדיקים. אכן האמת הוא דאין ערבות הצדיקים בעדנו כערבות ראובן ושמעון ששם הם שני גופים מחולקים משא"כ בעיקר ערבות של ישראל זה בזה דכתיב אתם נצבים היום כולכם שהיום כולכם ערבים בדבר הזה ולכך בתחילה אמר בלשון רבים אתם נצבים ולבסוף אמר בלשון יחיד כל איש ישראל שהוא לרמוז על הערבות והאחדות שצריך להיות כולנו כאיש אחד וגוף אחד וכיון שהצדיק מתהלך בתומו ולוקה אז גם שארית ישראל כולם חייבים ח"ו שהאומר ערך חציי עלי נותן ערך כולו. ולזה אומר הנביא ישעיה הצדיק אבד בעון הדור ואין "איש" שם על לב שאין אף אחד משים לב על מלת "איש" הכתובה בפרשת נצבים כל איש ישראל שהוא להורות על האחדות והערבות אפילו שהם רואים ואנשי חסד נאספים בחורים וצדיקים כאחד בעוה"ר. ולזה סיים הכתוב לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו לסלק הצדיקים בדין ערבות;

ועוד יש תירוץ אחר והוא כמ"ש מהר"י אלגאזי ז"ל דכל שהאונס וטובה באים כאחד ליכא טענת אונס כלל וכמו שאמרו האומנים שומרי שכר הם והקשו אמאי ותירצו בההיא הנאה דשביק כולי עלמא ואזיל לגבי אומן זה אין לך שכר הנאה גדול מזה. כן אנחנו עם ישראל דשביק כל האומות ונתן התורה רק לעם ישראל א"כ האונס והטובה באים כאחד ומתחייבין בכל מיני גדנוד עוון ואין לנו מקום פיטור. עוד כתב הרב רבי שמעון ז"ל דאיתא בכתבי האר"י ז"ל יש מזיק אחד ששמו בדרגון אם יכה אותו האדם פעם אחת ימות המזיק מיד ואם יכה אותו האדם שני פעמים יחיה המזיק וימות האדם וג"כ יעשה רע לבריות. ויש לאותו מזיק חמשים ראשים ועליהם ע"ח טומאות סוד מל'ח סדומית ומסמא העינים. ויש לו ג"ו לבבות ועליהם עשרים טומאות והוא יונק מכל אלפא ביתא חוץ מאותיות מ'ם פתוחה ומ'ם סתומה ות"י'ו שהם יחד אותיות מת'ם וצד ראשון שלו נקרא מטפ"ח וצד שני שלו נקרא חור"ב. עכ"ל האר"י זיע"א. וכתב הרב רבי שמעון ז"ל שכל דברים אלו רמזם ישעיה הנביא ע"ה באומרו על מה תוכו עוד תוסיפו סדה כל ראש לחולי. ר"ל. אתם בני ישראל יש לכם סגולה כמו המזיק בדרגון כמו שאותו מזיק אם יכהו אדם שני פעמים יוסיף להזיקו, כן אתם בני"י כל מה שתוכו תוסיפו לחטוא.

וז"ש על מה תוכו עוד ר"ל כאשר אני מכה אתכם עוד פעם אחר פעם תוסיפו סרה וגם תיבת סר'ה גימטריא בדרג'ן ומבאר כל ראש לחולי ר"ל שיש לאותו מזיק ראשים כמנין כ"ל דהיינו חמשים לחל"י ע"ח טומאות כמנין לחל"י. וכ"ל לב"ב שיש לו נ"ו לבבות כמנין וכל ועליהם עשרים טומאות כמנין דו"י. מכף רגל ועד ראש אין בו מת'ם דהיינו מ'ס פתוחה ותי'ו ומ'ס סתומה. וצד ראשון נקרא מטפ'ח נוטריקון מכה טריה פצע חבורה. וצד שני שלו נקרא חוריב נוטריקון חובשו וזוהרו רככה בשמן. ודו"ק;

עוד כתבו חכמי המקובלים ע"ה דכל מה שישאל האדם מהקב"ה איזה שאלות ובקשות תכף נותן לו השי"ת בקשותיו ושאלותיו ויומשך השפע אשר ממנו ישתלשל לשאלת האדם וזה להורות כי מדת הטוב להטיב והוא רוצה לרחם אך זה השפע יעבור דרך צפון ושם יש ב"ד וחוקרים אם ראוי בן אדם זה לשפע הזה או לא או למקצתו או אינו ראוי כלל וכפי הדין נותנים לו והשאר נשאר בצפון והוא שמור עד ביאת הגואל וכשתבוא הגאולה בב"א כל הטמון בצפון נותנן ליראיו יע"ש. ובזה יובן כוונת המסרה ג' תכין. תכין לך הדרך. תכין דגנם כי כן תכניה. תכין לבם תקשיב אזנך. הכוונה תכין לבם תקשיב אזנך על כל מה ששואלים נתון תתן להם מרצונך הטוב כמדתך הטובה ולכן באתי בתפלה לפניך להיות תכין לך הדרך שיבוא אלי השפע מידך לידי ולא יעבור דרך צפון ועי"ז תכין דגנם כי כן תכניה. ואני העבד סיימתי עוד תכין בטובתך לעיני אלהים הכוונה שלא יכולים לחכות עד ביאת הגואל כדי לתת לנו כל הטמון בצפון כי יד עניי אנן תן לנו מעכשיו ותנכה אח"ך. ונכון הוא;

ובמכילתא איתא שנו רבותינו כשנהרגו ר"ש ורבי ישמעאל אמר רע"ק לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות. ולכאורה קשה דזה נגד מה דקי"ל השי"ת נוטל צדיק ומכפר על הדור ואיך בפטירת צדיקים כאלו יתקינו עצמם לפורענות. אלא אמרו חז"ל דדוקא סילוק צדיק אחד הוא שמכפר על הדור, אבל אם יסתלקו שנים, סימן כדי שלא יראו ברעה. ולכן בהריגת שני צדיקים אמר להם התקינו עצמכם לפורענות הבאים על הדור. וזהו מה שאומר הנביא ישעיה ואנשי חסד נאספים דהיינו שנים זה סימן כי מפני הרעה העתידה לבוא על הדור נאסף הצדיק. וזהו ג"כ מה שאנו אומרים בתפלה סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות. דכיון שנסעו ונפטרו שנים

למנוחות זה סימן שעזבו אותנו לאנחות העתידים לבוא על הדור. ה' הטוב יכפר בעדנו ויבטל מעלינו ומעל כל עמו ישראל כל גזירות קשות ודעות אכ"ר;

יג. דרוש להספד אשה כשרה ויראת ה'

איתא בפרק ה' דשבת: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון? אמ"ל מצוה קלה צויתיו ועבר עליה. אמ"ל והלא משה ואהרן שקיימו התורה מאל"ף ועד תי"ו ומתו. אמ"ל מקרה אחד לצדיק ולרשע. עכ"ל"ה;

והנה כל המפוז"ל הקשו דמה שאלה זו מפני מה קנסת מיתה הלא מקרא מפורש כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ועוד שזה אינו נקרא קנס אלא עפ"י הדין. אלא כוונת המלאכים כיון שהענין היה ע"י גירוי הנחש קי"ל בדין ההוא ולא מוטעה ההוא ולא אנוס וא"כ כיון שהוא מוטעה ואנוס אינו מתחייב בדין רק בתורת קנס. לזה השיבם הקב"ה מצוה קלה צויתיו הכוונה אלו באמת אסרתי עליו על עצי הגן היה צד לומר דבקש לו פתח כדי למלאת בטנו אבל אני לא אסרתי לו רק עץ הדעת דווקא;

ובמדרש איתא ע"פ "היא נתנה לי מן העץ ואוכל" (בראשית ג, יב). אכלתי לא נאמר אלא ואוכל. וזה באמת פלא על תשובה כזאת. עוד אמרו במדרש שחיה סחטה לו ענבים ונתנה לו דמפני מה סחטה ולא נתנה לו ענבים כמות שהם אם באמת עץ הדעת היה גפן? ונראה לומר עפ"י מאי דפסק מרן ז"ל ופסקו בשלחנו הטהור וז"ל אסור לבטל איסורין של תורה לכתחילה, ואם ביטל ה"ז מותר ואע"פ כן קנסו אותו חכמים ואסרו הכל. והרב חוט המשולש למוהר"ש דוראן ז"ל נשאל באשה אחת שהוציאה חמאה בכף חולבת ואח"ך האשה היא שכחה ותחבה הכף בתוך קדרה של בשר כדי לערות התבשיל בתוך הקערות דיש לחקור על אותה קדרה אם היתה חמה או צוננת או רותחת דקי"ל עירוי רותחין מכלי ראשון נקרא כלי ראשון או לאו. והשיב הרב שלחנו אחרי האשה היא ואמרה לנו שהיתה לא חמה ולא צוננת והתרנו התבשיל ההוא עפ"י עדותה דקי"ל האשה נאמנת ע"כ צרכי ביתה אפילו באיסורין דאורייתא כגון נדה וחלב ומליחה וגו'. והשתא דברי המדרשים מובנים שפיר כי אדה"ר טוען רבש"ע האשה אשר נתת עמדי שאתה האמנת לה באיסורי

תורה בנדה וחלב וכיוצא היא שסחטה הענבים ועירבה בתוכם עץ הדעת ונתנה לי ואוכל ואני לא ידעתי, שיש לי אימון במעשה ידיה. ולפי הדין אכלתי ואוכל כל מה שנותנת לי שהאשה נאמנת על צרכי ביתה ואפילו בדבר שהיא עמדי היינו עניני תשמיש (מלשון לשכב אצלה להיות עמה) שהוא בכרת אם אמרה טמאה אני וחזרה ואמרה טהורה אני נאמנת ואיך אני לא אאמין לה במה שנתנה לי לאכול. ולזה שואלים מלה"ש רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר הלא לפי הדין עשה שהאשה נאמנת. לזה השיבם הקב"ה מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, הכוונה מה שהאשה נאמנת רק בדברים חמורים שהם בכרת והיא מוזהרת עליהם ודאי בדלה מהם, אבל המצוה זאת היא קלה והיא אינה מוזהרת עליה אלא "צויתיו" הוא עצמו והיה לו לחקור ולדרש ולא להאמין לה;

או יוכן הכוונה דקי"ל בדין הריאה שכתב מרן ז"ל מי שאינו בודק הריאה בחוץ הרי הוא עובר על דברי חכמים וישכנו נחש. ולכן טוענים המלאכים הלא אדה"ר הוא פרץ גדר וחייב נדוי ועשית לו שגרשת אותו מג"ע ומפני מה קנסת עליו מיתה שכל מקום שגזרו חכמים הוא קנסא. ולזה השיבם השי"ת מצוה קלה צויתיו שאני הוא שצויתיו ולא החכמים והדין הוא מי שימרה פי המלך יומת. ודו"ק כי נכון הוא בס"ד;

אכן בתשובת השי"ת שאמ"ל מקרה אחד לצדיק ולרשע הוא לכאורה קשה איך שופט כל הארץ לא יעשה משפט להיות העולם מתנהגת בדרך מקרה. אבל יוכן ענין זה עפ"י מאי דפסק מרן ז"ל בחו"מ סימן ע"ג וז"ל אם אחד הלוח לחבירו וקבע לו זמן מה, אינו יכול לתובעו תוך הזמן, אבל אם ראה המלוה שהלוח מבזבז בנכסיו, יכול לומר לו או תן לי מעותי או תן לי ערב. וכאן נמי המלוה ובעל העיסקא הוא אדוננו השי"ת והלוח אדה"ר והשי"ת, כשראה בזבו בנכסיו ועבר על הצווי, בקש ערב ואין לו רק זרעו אחריו הם עם ישראל וכולם נתפסו בערבות ואפילו מרע"ה ואהרן הכהן חייבים לפרוע חוב אביהם וזהו מקרה אחד לצדיק ורשע. הכוונה מה שקרה לצדיק מטעם שהוא מחוייב ומורשע מצד חוב אביהם. ודו"ק;

יד. זרוש הספד לסילוק בחור או בחורה רח"ל

הנה יש לחקור על בחור או בתולה שמתו בחיי אביהם ואמם כבתולה הזאת שאנו עוסקים בהספדה ובפרט שהחולי שלה רע ומר עד למאוד כמו שאמרו בגמ' ג' שותפין יש באדם אביו ואמו והקב"ה. הקב"ה נותן בו נשמה ואביו נותן בו וגו' ואם ינטל חלק אחד יתבטל בנין מעמד האדם וא"כ איך הקב"ה נוטל חלקו וסותר הבנין והלא קי"ל בחו"מ סימן קע"ה דשותפין שאין בדבר המשתתפין בו כדי לזה וכדי לזה אין כופין לחלוק. ואפ"ל עפמ"ש הרמב"ם פ"א דשכנים דבזמן שכ"א מכיר חלקו יכול לכופף חבירו להבדיל בין חלקו ובין חלק חבירו. וה"נ הקב"ה מכיר חלקו שהיא הנשמה וגו' ;

אמנם דע לך כי נפל מחלוקת בזה מתי יוכל להבדיל כי ה"ה ז"ל כתב שם והבדיל זה לפי מה שהוא מקום פיי אם המקום ההוא מקום שיש בו היזק ראייה הרי אלו בונין את הכותל כמו שנתבאר וגו'. והרב"י בסימן קע"א כתב שאם אין היזק ראייה לא יבדיל כלל. אבל הלח"מ ז"ל שם כתב שאם אין היזק ראייה יכול להבדיל במסיבה דהיינו גדר קטן, אבל אם יש היזק ראייה יכול לעשות כותל אבנים. וז"ש וההבדל לפי מה שהוא מקום. גם בסמ"ע טען על הרב"י דהטור לא ס"ל הכי כמו שסבר הרב"י ודוקא במקום שיש היזק ראייה הוא דחולק הלא"ה לא דהא שדה אין בה היזק ראייה ואפ"ה כתב שכופהו לחלוק. ואני לא זכיתי להבין דבריו דמאי ראייה מייתי משדה שאני שדה דא"ר אבא בר כהנא אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שעומדת בקמותיה יע"ש וא"כ בשדה ליכא מאן דפליג גם לאידך מ"ד דתני אין חולקין את החצר עד שיהיה בה כדי לזה וכדי לזה היינו בזמן דאינה נפסדת בחלוקה, אבל אם נפסדת בחלוקה, אין חולקין. באופן דיש מחלוקת בין הרב"י ובין הסמ"ע והטור ומהרש"א והרב משאת משה אי יכול לחלוק או לא ;

המורם מהאמור דגם בדבר שאין בו דין חלוקה, אם חלקו מבורר, יכול להבדיל, וזה דוקא במקום שיש בו היזק ראייה, אבל אם אין בו היזק ראייה, יש מחלוקת דהל"מ ודעמיה אין הפרש, אבל להרב"י ז"ל דוקא במקום שיש בו היזק ראייה. ובוזה יתפרש הכתוב כי אבי ואמי עזבוני לשון עזבון וירושה, כלומר שגם הם יש להם חלק ועזבון בי והרי הם שותפים בי ואני אין בי דין חלוקה וא"כ מאיזה הלכה ה' יאספני להמית אותי שלא מדעתם והלא ההלכה אין כופין לחלוק. הורני ה' דרכך

באיזה דרך דרכת בזה מצד הדין, ואם תאמר לי כשהחלק מבורר יכול לחלוק זה דוקא לדעת הלח"מ אבל להרב"י דוקא במקום שיש היזק ראייה או קנטרא אבל בכאן מאי היזק ראייה יש הכא ולכן אני מבקש ונחני באורח מישור לתת לי תירות שהוא ישר ומספיק אליבא דכולי עלמא. ולזה מתרץ הכתוב למען שוררי המה האנשים המלמדים אותי להחטיאני ובוה אני מפסיד גם חלקך והו"ל כהיזק ראייה דאליבא דכ"ע יכול להבדיל חלקו. ואפילו דיש לחלק בזה דשאני הכא מהיזק ראייה דהתם באמת מזיק בגירי דידיה או היזק ראייה או קטרא אבל הכא מאי היזק דכתיב אם חטאת מה תפעל לו ומה יזיק לכביכול ח"ו האדם החוטא וזהו אל תתני בנפש צרי כי קמו בי ערי שקר ולא בך שההיזק אינו נוגע לך וכנו' מ"מ יש תירוץ אחר לחקירה הנז' עפמ"ש בש"ע דגם בדבר שאין בו דין חלוקה, אם יש לו קרקע אחר הראוי להצטרף עמו בענין ששייך בו דינא דב"מ, כופהו לחלוק עמו כדי שיצרפם יחד וכן בכאן הנה עוה"ז דומה לפרוהדור בפני עוה"ב ושם חביון עוזה הנשמות ויכול ליקח הנשמה לצרפה עמהם וזהו דמסיים לולא האמנתי לראות בטוב ה' כלומר זהו התירוץ שמצאתי לחקירה הנז' שנשמתי תראה בטוב ה' בעולם הנשמות ומצטרף עמהם. ודוק כי נכון הוא בס"ד ;

אמנם כתבו חז"ל דהחוטא יש לו דין לזה ודין מזיק דבעבירות שבין אדם לחברו נקרא מזיק ובעבירות שבין אדם למקום נקרא לזה. והחוטא בל"ת נקרא לזה. וכן במזיד נקרא מזיק ובשוגג נקרא לזה. ולפי"ז היכא דעברי אכולהו יכול השי"ת לגבות בכל אופן שיהיה. וזהו תמיהת המקונן באומרו "לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי" שעשה עמי השי"ת שתי רעות: חדר ממרום שלח אש בעצמותי ע"י שליח וגם סל כל אבירי ה' בקרבי בכבודו ובעצמו. והדבר קשה ממ"נ אם החוטא דין לזה יש לו או דין מזיק והוה ליה ליפרע מחד מנייהו או מבהמ"ק כדין לזה שהוא הבינונית לגבי ישראל או מישראל כדין מזיק אבל לא לאחוז החבל בשני ראשין לגבות מבהמ"ק ע"י שליח ב"ד כדין לזה ולסלק כל אבירי שהם הצ"ג ע"י עצמו בקרבי שבזו הורה דדין מזיק יש להם. לזה משיג הנביא על תמיהתו ואמר דלק"מ משום דצדיק הוא ה' כי פיהו מריתי שעברתי על אנכי ולא יהיה לך ששמעונום מפי הגבורה וכל המודה בע"ז כאלו כפר בכל התורה כולה וגם מרה מרית בעבירות שבין אדם לחבירו וגם מריתי במזיד מלבד השונג וא"כ בדין הוא נפרע השי"ת מזה ומזה. וק"ל ;

וזה עצמו כוונת הכתוב "כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה לא האמינו מלכי ארץ כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים מחטאת נביאיה עוונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים". הכוונה לא האמינו מלכי ארץ שיהיה נפרע מהם השי"ת בתרתי מכח קשית ממה נפשך הנו' ולזה השיב דאין לתמוה על זה דהטעם הוא משום חטאת נביאיה וגו' שהיה בהם שתים רעות עבירות בין אדם לחבירו ובינם למקום וגם עוונות במזיד ובדין הוא שיהיה נפרע מהם בתרתי. וק"ל;

א"נ אפ"ל לא האמינו מלכי ארץ שהוא יתברך יצת אש בציון בכבודו ובעצמו שלא ע"י שליח כיון דקרא כתיב לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו ומן הראוי שיבא צר ואויב בשערי ירושלים שזהו ע"י שליח דוקא. ומלת כי משמשת במקום אלא והיינו משום דס"ל למלכי ארץ דדין לזה יש לישראל. לזה בא הכתוב והשיב תשובה נצחת הניחא אם לא היה בידם רק חטאת נביאיה דהיינו בשוגג (שהשוגג נקרא חטא) דבזה הוא דאמרינן דין לזה יש להם אבל הכא שאני דיש בידם ג"כ עוונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים במזיד ובכה"ג דדין מזיק ג"כ ויכול הניזק ליכנס לביתו של מזיק וזהו הטעם ויצת אש בציון בכבודו ובעצמו;

א"נ באו"א יובן הכתוב לא האמינו מלכי ארץ במה שאמרו חז"ל לא לן אדם וגו' והקשו על זה דא"כ אמאי נחרב בהמ"ק וגלו ישראל כיון דאין בידם עוון. ותירצו דהתמידין לא היו מכפרינן רק על השוגג ועל עבירות שבין אדם למקום דוקא ובאותו הדור תרתי אית בהו. וז"ש לא האמינו מלכי ארץ כיון דקי"ל לא לן אדם ועונו בידו ולזה תרץ הכתוב תדע לך הטעם הוא משום דהווי בהו שתים רעות עבירות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו וזהו מחטאת נביאיה בין אדם למקום ומעוונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים דהם בין אדם לחבירו;

ובא"א יל"פ עד"ז דהנה קל"ט על התירוץ הנו' לדעת הרי"ף ז"ל דס"ל דהא בהא תליא א"כ איך אמרו חז"ל לא לן אדם ועונו בידו הלא אם התמידין כפרו על עבירות שבין אדם למקום ודאי שכפרו גם על בין אדם לחבירו ואם אין בהם כח לכפר על עוונות שבין אדם לחבירו אז גם על עוונות שבין אדם למקום אינם מכפרינן. ודוחק לחלק בין יום כפור לתמידי שבכל יום ויום. לכן נלע"ד באופן אחר דהא דאמרינן לא לן אדם וגו' היינו על עוון עשה ול"ת שהקרבתו היו מכפרים עליהם אבל לא על

חייבי כריתות ומיתות ב"ד במזיד דלא לו אין להם כפרה ע"י הקרבנות כלל. וז"ש לא האמינו מלכי ארץ כיון דלא לן אדם ועונו בידו ואיך נחרב הבית לזה השיב הכתוב מחטאת נביאיה עוונות כהניה שיש בהם חייבי כריתות ומיתות ב"ד דאינם מתכפרין ע"י הקרבנות של תמידין כלל. וק"ל;

ובזה אפ"ל מאמר חז"ל בפרק הנוקין מעשה בריב"ח שהלך לדרך גדול של רומי אמ"ל יש תינוק בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי. הלך ועמד על פתח בית האסורים ואמר מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים. ענהו אותו תינוק ואמר הלא ה' זה חטאנו לו. כי ריב"ח רצה לנסות אותו תינוק בדברי תורה ולזה הקשה לו הקושיא הנ"ל דכיון דלא לן אדם ועונו בידו אמאי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים? לזה השיבו התינוק דהניחא אם לא היה בידם רק עוון שוגג ובינס למקום וזהו הלא ה' חטאנו לו רק לה' חטאנו וגם בשוגג שנקרא חטא אבל הם ולא אבו שמוע וגו' דיש בידם עוונות במזיד וחייבי כריתות ומיתות ב"ד ובין אדם לחבירו ולכך גבה מהם השי"ת חובו. כשמוע ריב"ח תירוצו נחה דעתו ואמר מובטחני שיהיה מורה הוראות בישראל;

א"נ באו"א עפ"י האמור לעיל דהחוטא בשוגג ובמצות עשה דין לזה יש לו ונפרע מזיבורית ובמזיד ול"ת דין מזיק יש לו ונפרע מעדית שלהם. וכתבו חז"ל כשישראל עושין רש"מ נקראים ישראל ובשאינם עושים רש"מ נקראים בשם יעקב. ולכן ריב"ח רצה לנסות אותו תינוק אם יודע החילוק זה, ולזה שאלו מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים ר"ל באיזה דין גבה מהם הקב"ה חובו מזיבורית ועדית יחד הלא ממ"נ קשה כנ"ל וקושיא לאלהינו היכי עביד הכי? לזה השיבו התינוק הלא ה' מארי דעלמא זו בלבד חטאו לו רק בשוגג? הלא לא אבו שמוע בקולו וחטאו במזיד ולא תעשה וא"כ שפיר גבה בשניהם כדיניה והאי כדיניה. לזה אמר ריב"ח מובטחני שיהיה מורה וגו';

א"נ במאי דקי"ל היזק שאינו ניכר לאו שמיה היזק אבל כדיני שמים חייב וכל העבירות שבין אדם למקום הוי היזק שאינו ניכר. ולזה תמה ריב"ח מי נתן למשסה יעקב הלא היזק שאינו ניכר. לזה השיבו התינוק הלא ה' חטאנו לו דבדיני שמים חייבים. ודו"ק;

א"נ פי' חז"ל באו"א במאי דקי"ל אין פודין השבויים יותר מכ"ד מפני תיקון העולם. אכן כתבו חז"ל דלפנים משורת הדין מותר. א"נ אם השבוי הוא ת"ח שרי לפדותו ביותר מכ"ד. ואמרו חז"ל לא נחרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה שלא היו עושים לפנים משורת הדין וזה בכלל מצות והלכת בדבריו, מה הוא עושה לפנים משורת הדין, כך ישראל חייבים לעשות לפנים משורת הדין זה עם זה. וריב"ח רצה לפדות התינוק ההוא ובקשו ממנו יותר מכ"ד וחשש לדקי"ל אין פודין יותר מכ"ד ולא רצה לעשות לפנים משורת הדין וז"ש מי נתן למשסה יעקב, דאם יפדוהו ביותר בכ"ד, יתנו למשסה יעקב וישראל לבוזזים. לזה ענהו אותו תינוק הלא ה' זו חטאנו לו, כלומר מארי דעלמא זהו שהחריבה את ביתנו על שהעמידו דבריהם על ד"ת ולא אבוא בדרכיו הלך לעשות לפנים משורת הדין וזה רמז והערה לריב"ח שיעשה לפנים משורת הדין לפדותו אפילו ביותר מכ"ד. מזה הבין ריב"ח שאותו תינוק עתיד להיות גדול ומורה הנראות בישראל וממילא יש לו דין ת"ח דשרי לפדותו ביותר מכ"ד. וז"ש ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. וזהו ג"כ יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות. וק"ל;

טו. דרוש להספד

ידוע החקירה שחקרו המפוז"ל איך יתכן שהצדיק נתפס בעון הדור? אדרבא, הדעת נותן כי הצדיק חיה יחיה רבות בשנים, ולמה יומת, מה עשה? והרשע, בעונו ימות! ויש בזה הרבה תירוצים על זה ואני בעניי נלע"ד לתת טעם לדבר, והוא יען ידוע שהצדיק הושוה למקדש, שכן מצינו במקדש, שהקב"ה השרה שכינתו בו, והשראת השכינה לא היתה רק על הצדיקים כמ"ש חז"ל בפסוק ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. בתוכו לא נאמר, אלא בתוכם. וכשם שמצינו בזמן חורבן בהמ"ק, הקב"ה שפך חמתו על המקדש שלא לכלות עם ישראל, כך הוא הדבר עצמו, אם ח"ו הדור חייבים, אז נוטל צדיק אחד לכפר על הדור דומיא דמקדש;

אכן אמרו חז"ל משם הקדמונים ז"ל מה שהצדיק בעון הדור לכפר עליהם דוקא מי שאינו מוכיח לבני דורו ואינו מוחה בידם, אז נתפס בעונם וכן אמרו בגמ' כל מי שבידו למחות על בני דורו ואינו מוחה, נתפס על בני דורו. וכן נאמר להנביא יחזקאל ואתה בן אדם צופה נתתיך, ואתה לא הזהרת ולא דברת להזהיר רשע

מדרכו, הוא רשע בעונו ימות, ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרתו וגוי ולא שב מדרכו, הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת. מזה מבואר מי שהוא מוכיח לבני דורו אינו נתפס בעון הדור.

ולכאורה יש לחקור אם הצדיק הזה עבר על מצות הוכיח תוכיח, מפני מה נתפס בעון הדור ולא יענש בעונש אחר, מאחר שהוא מצד עצמו איש צדיק תמים והרשע בעונו ימות. ואפ"ל כפי מה שפסק הרשד"ם סימן שס"ח בראובן ושמעון שנשתתפו יחד בחנות אחר סתם לחצאין ובתוך הזמן הלך ראובן ולקח מכס מן המלך (דהיינו לגבות המכס) ומכל מה שהיה מרויח מן המכס היה שולח לשמעון שותפו המחצית ואחר ימים הפסיד ראובן במכס סך מה. ועתה בקש ראובן משמעון שיפרע לו חצי ההפסד וכמו שהיה נוטל חצי הרויח עד עתה. ושמעון טוען כי מעולם לא נתן רשות לראובן שיקח המכס ולא דבר אחר חוץ מהחנות ודוקא בהחנות היה שותף ולא בדבר אחר.

תשובה. הן אמת כי טענות שתי כתות בריאות וטובות ובמאזנים צריך לעלות איזו מהן מכרעת לחברתה וכפי הנראה גם כי נשתתפו יחד סתם פשיטא שיכול אחד מהן לטעון לא היה השותפות אלא לישא וליתן כדרך השותפין הסוחרים בחנות, אבל ענינים אחרים חוץ מן השורה שאין מנהג הסוחרים בהם לזה לא נשתתפנו, וכל המשנה ידו על התחתונה וכן זה ברור בפוסקים. והרמב"ם ז"ל בפרק ה' מהלכות שותפין כתב וז"ל המשתתף עם חבירו סתם לא ישנה ממנהג המדינה באותה סחורה ולא ילך למקום אחר ולא ישתתף עם אחרים ולא יתעסק בסחורה אחרת ולא ימכור בהקפה אלא א"כ התנו מתחילה או שעשה מדעת חבירו. עבר ועשה שלא מדעת חבירו ואח"ך הודיעו והסכים למעשיו הרי זה פטור. הרי הדבר ברור שאפילו שנשתתפו סתם אין לשנות ובודאי נראה שאין לך שינוי גדול מזה ליקח מכס משא"כ דרך הסוחרים. מכל מקום בנדון דידן הדעת מכרעת שחייב שמעון השותף בהפסד המכס ממ"ש הרב מהר"י קולון ז"ל דמ"ש הרמב"ם ז"ל והסכים למעשיו לאו דוקא שיאמר הן אלא כל שרואה בחבירו שעשה דבר מה והוא ראה וידע ולא מיחה בידו הרי נמצא שהסכים וא"כ חייב שמעון השותף בהפסד המכס וגוי עש"ב;

מעשה דון מינה שכל ישראל הם שותפים בתרי"ג מצות אשר צונו ה' אלהינו מה שאין כל אחד מישראל יכול לקיים כולם רק באמצעות כל האומה הישראלית והם כמו שותפים, ובהיות כי הצדיק כשהוא מסגל מצות ומע"ט מביא שפע לעולם ועל ידו ניזונים בני דורו, וא"כ היה צד לומר דהרשעים שמפסידים ומקלקלים מעשיהם ואינם נוהגים כשורה בענין השותפות, מה להם לצדיקים בצרתם של הרשעים? ואדרבא אורח צדיקים כאור נוגה ודרך רשעים כאפלה ולא יאונה לצדיק כל און, דכיון שהרשעים שינו מדרך השותפות בכל הדברים שמנה הרמב"ם ז"ל והלכו ונשתתפו עם אחרים ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ובמקום שיתעסקו בסחורת השותפות של התורה והמצות התעסקו בסחורה אחרת ללכת בחוקות הגוים ומכרו המצות לבורות נשברים בעמקי הקליפות ומכרו המצות בהקפה שעשו אותן שלא לש"ש רק עטרה להתגדל בהם וקרדום לחפור בהם, א"כ מה לו לצדיק להיות נתפס בעון הדור. אמנם אם הצדיק שראה וידע במעשה הרשעים ושתק ולא מיחה בידם הוה ליה כמו שהסכים וחייב לפדוע ההפסד כמ"ש מהר"י קולון והרשד"ם ז"ל ועל זה נתפס בעון הדור והוא מזבח כפרה יען כבר פרע מקצת ההפסד;

ובימי חרפי אמרתי כוונת הכתוב בפרשת פינחס יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ויביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אין להם רועה. והרואה יראה שיש כפל הדברים באומרו תיבת ואשר בכל פרט ופרט והיה די לומר אשר יצא לא ויבא לפניהם ויוציאם ויביאם. ועוד כיון שאמר אשר יצא לפניהם מאי יוציאם ויביאם. אמנם ידוע מ"ש חז"ל ע"פ אלה פקודי המשכן וגו' אמר הקב"ה אני נוטל צדיק אחד ומכפר על הדור. ויתכן שזאת היתה בקשת מרע"ה מאת ה' בראותו כמה פעמים חרה אפו יתברך בעמו ישראל וכה אמר הניחה לי ויחר אפי בהם וגו' וכן הרף ממני וגו' עד שמסר נפשו עליהם ואמר מחני נא מספרך ר"ל שיתרצה הקב"ה במיתתו כדי שלא יכלה ישראל. וזאת בקש מרע"ה אם ח"ו ישראל יהיו חייבים באיזה זמן על רוע מעשיהם, אז יתרצה הקב"ה בפטירת צדיק אחד לכפר על הדור ולא יכלו ישראל מהעולם, וזהו יפקוד ה' אלהי הרוחות מלשון ויפקד מקום דוד הכוונה אם ח"ו ישראל יהיו חייבים, אז יסלק השי"ת אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה לכפר על כל העדה. אמנם לא יהיו ישראל חסרים מהיות להם צדיק בדור רק תכף הצדיק

אשר יצא מן העולם תכף ומיד יבא צדיק אחר במקומו ע"ד זורח השמש ובא השמש וזהו אשר יצא לפניהם תכף ומיד אשר יבא לפניהם למלא מקומו של הצדיק הראשון. והצדיק הזה שיבא למלא מקום הצדיק הראשון יהיה טוב לשמים וטוב לבריות להיות מדריך בני דורו כדרך הישר והטוב להוציאם מתחת היצה"ר ולהביאם תחת רשות יצה"ט וזהו אשר יוציאם מן הטומאה ואשר יביאם אל הקדושה. ועי"ז ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה מאחר שכל העדה כולם קדושים לא יצטרכו לפטירת הצדיק להיות כפרה על הדור רק כל העם חיה יחיה אורך ימים ושנות חיים אכ"ר;

טז. דרוש להספד אשה

גרסינן בגמ' אמר ר' אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת, אף מיתתן של נשים צדקניות מכפרת. אר"א למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה לומר לך מה בגדי כהונה מכפרין, אף מיתתן של צדיקים מכפרת;

מודעת זאת כמה גדולה מעלת האשה רבת המעלות וכדאמרין בפרק אלו מגלחין א"ר אלעזר אף מרים בנשיקה מתה אתיא שם ממשה. ומפני מה לא נאמר בה עפ"י ה' ? מפני שגנאי הדבר לאומרו. ויש מחלוקת עצומה בין זוה"ק ובין תלמוד דידן למי שמת בנשיקה אם יש בו טומאה או לא. והשתא אתנח לך קושיא בדברי הנצב בראש דרושנו מפני מה הפסק מימרת רבי אמי בין דברי רבי אלעזר גופיה. ולהאמור מובן דפליגי רבי אמי ורבי אלעזר דלרבי אמי מיתת נשיקה אין בה טומאה כלל ועל זה מקשה למה נסמכה כיון דמתה עפ"י ה', ותרוץ לענין כפרה. ולר"א בשביל טומאה וסבירא ליה כדברי התלמוד דידן דישי בו טומאה והכפרה ילף לה מענין בגדי כהונה וסבירא ליה דהאי דנסמכה לומר לך אעפ"י שצדקת היתה יש בה טומאה ובעי הזאה שלישי ושביעי כאפר פרה ולענין כפרה ילף לה כבר;

ועפ"י אל ה' ויאר לנו מה שאמרו חז"ל ויהי בשלח פרעה את העם, וכי פרעה שלחם? הלא בלעם אמר אל מוציאם ממצרים, אלא מלמד שהיה פרעה מלווה אותם ואומר להם התפללו ובקשו רחמים עלי שנאמר וברכתם גם אותי. עוד אמרו במדרש

ויהי בשלח פרעה מאן צווח ווי? פרעה צווח ווי. וצריכים אנו להבין למה צווח ווי אחרי שהוא שלהם. אלא הענין הוא עפמ"ש חז"ל דאין שלוח הנאמר כאן אלא לוייה שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם. ויש לתמוה על אותו רשע המיצר לישראל איך עתה נהג עם חסידות לעשות להם לוייה ותירצו המפז"ל להחניף להם כדי שיתפללו עליו. ונקדים עוד מאי דאיתא בסוטה אריב"ל בשביל ארבע אמות שלווהו פרעה לאברהם אע"ה נשתעבדו בבניו ארבע מאות שנה וא"כ פרעה הרשע רוצה ללוותם מביתם עד הים כדי שיחזרו להשתעבדו אצלו כנגד הפסיעות שהלך עמהם. וכתבו המפז"ל אימתי מועלת הלוייה עד שילקי בדרך שלווה אותו המלווה, אבל אם שינה הדרך, לא הועילה הלוייה, ולזה פרעה צעק וי על שהסיכם אלהים דרך אחרת. וכתב הרב ישרש יעקב ז"ל כי פרעה הרשע לא מטובתו עשה להם לוייה, אלא רמוז רמז להם שאין עליו עוון אשמה במה ששעבד אותם יען שגזירת מלך היא וה' אמר לאברהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ושמא תאמר אכתי הוא ראוי לעונש כיון שלא פרט איזה אומה ידועה וכטעמו של הרמב"ם ז"ל. הא ליתא דהכא פרט השי"ת להדיא שישתעבדו אצל פרעה ובמצרים שהיא ארץ לא להם בשכר הלוייה שעשה זקנו לאברהם וכיון שנתפרט להדיא שהמצרים ישתעבדו בהם, אין עליהם חטא משפט מות ולכך יצא פרעה ללוותם להזכיר להם ענין ההלוייה שעשה זקנו וכשראה ויסב אלהים את העם צעק וי;

ובזה יובן כוונת מאמר חז"ל אמר עוזא להשי"ת אתה גזרת על אומה זו שיהיו משועבדים תחת אומה שלי ארבע מאות שנה וגו' השיבו הקב"ה כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבר אחד וגו'. רק נקדים מה שכתב הרש"ך ז"ל בח"מ סימן רכ"ג בההיא דאמרינן בכתובת ש"מ שאמר נכסי לטוביא ומת ובאו שני טוביא אמרינן שודא דייני ורש"י ז"ל פירש שכל מי שנוטה דעת ב"ד שעל זה אמר נותנין לו כתנאי דאיכא מ"ד שודא דדייני. ואיכא מ"ד יחלוקו כדאיתא במי שהיה נשוי וגו'. נמצינו למדין דבמתנה אמרינן שודא ומוציאין מן היורשין אבל כשהוא חוב לא מפקינן מנייהו כלל עד שיביא ראיה לדבריו. וזאת היא טענת עוזא בענין שותא דדייני שמדמה למתנה וע"ז אמ"ל הקב"ה כלום נתחייבו בני וגו' שזה הוי כעין חוב ובחוב לא אמרינן הכי;

יז. דרוש להספד בקיצור שנים רח"ל

אצעק בקול מר ויללה. על זה המאורע ברתת וחלחלה. על זאת הבת עדינה. קראו למקוננות ותבואינה. ותשאנה קולן ותבכינה. המשכלת ונבונה. נתתיה בבית הספר. למדתיה אמרי שפר. ולא ידעתי שהיא מנויה עם המתים בספר;

איתא במדרש איכה וז"ל מצינו שקשה סילוקן של בחורים ובתולות כחורבן בהמ"ק דכתיב "גם דרך ה' לבתולת בת יהודה" וכתיב "קרא עלי מועד לשבור בחורי". וכזה המאמר יש שני קושיות א' מה לשון מצינו מה המציאה שמצא. ב' למה אמר סילוקן ולא מיתתן.

ויובן בהקדים מדרש אחר בפסוק אל תבכו למת ואל תנודו לו: אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור. הא כיצד? ג' לבכי וז' להספד ושלושים לתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם רחמנים עליו יותר ממני. בכו בכו להולך כי לא ישוב בכה בכו להולך שלא בזמנו בכו בכה למי שמתה בבחרותה בתוקפה וגבורתה. בכו בכה להולך בלי שמחה. ולזה קאמר סילוקן ולא מיתתן דבבחורים לא יאמר מיתה או גויעה ובפרט אם הבן או הבת מתה בחיי ההורים שזה צער גדול וכמו שמצינו בענין בני אהרן שנאמר על פני אביהם שאביהם עודנו חי. ובפרט בזאת דהיא היתה למודה בחכמה ובדרך ארץ על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם שאין לה חלפין ותמורה. ובמדרש איתא אלו זכיתם הייתם קורים כי ביום הזה יכפר עליכם עכשיו שלא זכיתם אתם קורים אשר הוגה ה' ביום חרון אפו. יום כנגד יום שחרון אפו יתברך יום אחד, ואלו עשו תשובה באותו היום, היתה הגזרה מסתלקת מהם. אך יש להבין איך יהיה חרון אפו רק יום אחד הלא אספסיאנוס קיסר הקיף על ירושלים שלש שנים ומחצה ונבזר אדן הקיף על ירושלים שלש שנים ומחצה ואיך חרון אפו לא היה רק יום אחד. ולזה תירצו חז"ל שהוא על ענין יום לשנה יום לשנה ארבעים יום כנגד ארבעים שנה שהמרגלים הלכו בכ"ט סיון וחזרו בתשעה באב ותמוז דההיא שתא היה מלא והוי ארבעים יום בדיוק;

והאדם יראה לעינים מיתה חטופה כזאת שנעקרה מהעולם באכזריות חמה ושטף אף יתפלא האדם ויאמר איך קרה כזה. אך האמת אינו כן רק הוא אות ומופת שהנפטר כזה מזומן לחיי עוה"ב כאשר הוכחנו על זה מדברי הרב מהר"י אברבנאל ז"ל ע"י שני הקדמות אמתיות. וכן הכתוב אומר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים. דלאיזה צורך ביאר שהוא עפר מן האדמה אלא כדי להודיע ולהודע שהגוף הוא ככלי יוצר כלי חרס עפר מן האדמה ובתוך אותו כלי ויפח באפיו נשמת חיים. נמצא דהגוף הוא כלי לנשמה ומאותן הכלים נמשכים כלים טובים כמו כלי הדיבור חוש הראות חוש השמע, וכל הכלים הללו אין להם שום תנועה אלא ע"י הנשמה נשמת חיים וכל אחד משתמש לצרכו. וכשהאדם הולך אחר תענוג עוה"ז ודבק בהם הרבה, אז הרוחניות שבנשמה נאחזת בסבך ומתפשטת בכל אברי הגוף ונאחזת בהם, וכשהנשמה רוצה לצאת, יהיה לה צער לה ולגוף כמ"ש בגמ' אסכרה למאי דמיא וגו' א"כ צריך לה כמה ימים. אבל הירא דבר ה' ועובד את ה' ואינו הולך אחר הבלי עוה"ז ותענוגיו ואינו נהנה מן עוה"ז אלא לקיום הגוף לעבוד את ה' ומשאו ומתנו באמונה וגו', אז ביום פקודתו, בו ביום, נשמתו יוצאת מהגוף, וכשמת מיתה פתאומית, אין לה שום צער, כי אין לה שום אחיזה בכלי הגוף ופתאום יוצאה ממנו בלתי שום צער;

וזהו חכם לב יקח מצות. דלכאורה למה תלה החכמה בלב ולא במקום אחר? אלא הכוונה היא דכמו הלב אינו נהנה מכל ההנאות כלל מה שאין כן כל האברים שיש להם הנאה מהגוף כמו כן החכם הוא דומה ללב ואינו נהנה מתענוגי עוה"ז רק כדי היותו וקיומו לעבודת בוראו אדם כזה בודאי יקח מצות בידו ואין צריך לו זמן אלא תכף ומיד ילך פתאום לעוה"ב. וזהו כוונת הכתוב מתהלך בתומו צדיק וגו' שהצדיק המלא מצות ומע"ט מתהלך מהר לעוה"ב אפילו פתאומי. ובוה יובן הכתוב (ירמיה) אל תבכו למת ואל תנוודו לו בכו בכו להולך, שזה ירמוז מה שאמרו חז"ל אם הצדיק מיתתו היתה כדרך העולם, זה סימן שהוא לכפר על הדור, אבל אם היא פתאומית ואינה כדרך העולם, זה סימן מפני הרעה העתידה לבא על הדור נסתלק מן העולם. וזהו אל תבכו למת ואל תנוודו מי שנפטר כדרך העולם שפטירתו מביאה טובה לעולם, אבל בכו בכה להולך מי שנפטר פתאומי כשהוא הולך בדרך שזה סימן רע לדור ב"מ. ובמקום אחר אמרו חז"ל אם נסתלק רק צדיק אחד סימן שהוא לכפר על הדור אבל אם נפטרו שני צדיקים סימן שיש רעה באה על הדור דאם לכפר יספיק

בסילוק צדיק אחד. ובזה יובן מה שאנו אומרים בתפלה סעו המה למנוחות היינו שני צדיקים זה סימן שעזבו אותנו לאנחות מפני הרעה שעתידה לבא ב"מ;

ובמקום אחר אמרו חז"ל שהענין תלוי בבני הדור שאם חזרו בתשובה בפטירת הצדיק, אז פטירתו מכפרת על הדור ואם לא חזרו בתשובה, אז פטירתו תהיה שלא יראה ברעה. ודבר זה יתברר מהספד הנעשה בפטירת הצדיק, אם בני דורו הספידוהו כהלכה, זה סימן שנרגשו מחסרונו ופטירתו והתעוררו בתשובה. וזהו שאמר ר"ש בר שילת אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא. רמז לו בזה שע"י ההספד וההתעוררות של הצבור יגרום לזכות למחיצתו ולא יצטרך לבוא עוד בגלגול וזהו דהתם קאימנא וכמובן. ועפ"י יובן הכתוב הולך נכחה יבא שלום ינוחו על משכבותם ואינו חוזר בגלגול;

ובילקוט משלי איתא אשת חיל מי ימצא זו אשתו של ר"מ אמרו מעשה היה בר"מ שהיה יושב ודורש במעון בשבת ומתו שני בניו. מה עשתה אמו הניחה שניהם על המטה ופירסה סדין עליהם. במוצאי שבת בא ר"מ מבית המדרש אמ"ל היכן בני? אמרה לו לבהמ"ד הלכו אמר לה צפיתי בבית המדרש ולא ראיתים. נתנה לו כוס של הברלה אמר לה בני היכן הם? אמ"ל הלכו למקום פלוני ועכשיו הם באים. עד שאמרה לו ענין הפקדון וגו' זהו שאומר הכתוב רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה. וכתב הרב זרע ברך דמה שכוונה ליתן לפניו לאכול, ואחר שאכל הגידה לו כל המאורע, משום דאמרינן ממה שצויה השי"ת לשחוט ולאכול מזה מוכח דיש תחיית המתים דאל"כ ח"ו עול בחיקו יתברך שצוה לשחוט ולאכול הבהמות הלא הוא אדון על הכל וכל הנבראים הם בסוג אחד. אבל כיון שעתידיים להחיות, יש להם יתרון זה ולכך הותר לנו לשחוט ולאכול. וסיים הרב ז"ל דמסתמא מה שנתנה לו לאכול היה מדי דשחיטה אשר בזה יקבל ר"מ נחמה על בניו שעתידין לחזור לו בתחיית המתים. וזה נראה כוונת חז"ל בגמ' סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים. שזכירת שחיטת הבהמה היא כעין נחמה לאדם על המיתה. וזהו מה שאומר שלמה המע"ה כי מקרה האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ומותר האדם מן הבהמה אין. מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. הכוונה לומר על בני האדם שאומרים מקרה אחד לכולם שזה מחסרון הידיעה שחושבים שהכל דבר

אחד, אבל יש הפרש גדול בין האדם לבהמה דמי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה שיש לה עילוי ועתידה להחיות בתחיית המתים אבל רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ;

יח. דרוש להספד ב"מ

גרסינן במדרש פרשת חיי שרה מה בין מיתת בחורים למיתת זקנים? רבי יהודה אומר הנר הזה בשעה שהוא כבה מאליו יפה לנר ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה. רבי אבהו אמר התאנה הזאת בשעה שהיא מתלקטת בעונתה יפה לה ויפה לתאנה ובשעה שהיא מתלקטת שלא בעונתה רע לה ורע לתאנה. רבי חייא רבה ותלמידיו היו למודים שהיו משכימין ויושבים ושונים תחת תאנה אחת והיה בעל התאנה משכים ולוקטן וגו' עד אמרו בעל התאנה יודע אימתי עונתה של תאנה ללקוט ולוקטן. עכ"ה;

ידוע ומפורסם כמה קשה לפני הקב"ה מיתתן של בחורים במיטב ימיהם כמבואר בדברי המדרש הזה. וכן אומר איוב הצדיק "אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז. כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד. אף על זה פקחת עיניך ואוהי תביא במשפט עמך מי יתן טהור מטמא לא אחד. אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבר. שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יזמו כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל. אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו. מריח מים יפריח" (איוב יד, א-ח). והוא בהקדים הקדמה אחת מהמפרשים ז"ל שנתנו טעם למה לא ברא הקב"ה בריותיו כמו אדה"ר שהיה יציר כפיו של הקב"ה. ולזה תירצו שני תרוצים:

א) אם היה יציר כפיו אז ביום שיחטא ימות כמו אדה"ר שנאמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ועוד ע"י לידתו מאיש ואשה חומרי יקל ענשו שנאמר ובחטא יחמתני אמי.

ב) אם היה יציר כפיו כמו אדה"ר היו מאריכין ימים ושנים והוא גזר אומר ימי שנותנו בהם שבעים שנה ולכן ע"י שנולדים מאיש ואשה אינם מאריכים ימים. וז"ש איוב אדם ילוד אשה וכיון שהוא ילוד אשה יחיה ימים קצרים וגם יביא עליו יסורין וזהו קצר ימים ושבע רוגז. אבל בכל זאת קשה על פטירת הבחורים קודם זמנם מפני

מה לא האריכו ימים. לזה אמר כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד? היה לו לפחות לחיות שבעים שנה, אך התשובה לזה כמו שמצינו גבי קמא דמוריקא שאסור למקצייה משום בל תשחית. בן האדם לפעמים יסתלק בקיצור שנים שמא יחמיץ וז"ש האף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך מי יתן טהור מטמא לא אחד הוא יחידו של עולם המבחין בין טהור לטמא. וכנגד טענת הנפטר בקיצור שנים לומר אלו לא סלקתני הייתי מסגל מצות ומע"ט. לזה אמר כי יש לעץ תקוה ויונקתו לא תחליף ונותן לו שכרו מושלם וכריב"ז שנפטר לו בנו ואתו לנחומי ליה והביאו ראיה מאדה"ר ומזולתו שהיו להם בנים ונפטרו וקבלו עליהם תנחומין;

ומודעת זאת כי הנשמה היא שאולה לאדם וכמ"ש בגמ' (שבת דף קנ"ב) ת"ר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. תנה לו כאשר נתנה לך. מה הוא נתנה לך בטהרה אף אתה תנה לו בטהרה. משל למלך שחילק בגדי מלכות לעבדיו. פקחים שבהם קפלום ונתנום בקופסה. טפשים שבהם הלכו ועשו בהם מלאכה. לימים בקש המלך את כליו. פקחין שבהם החזירום כשהן מגוהצין, טפשים החזירום כשהם מלוכלכים המלך כעס לקראת הטפשים ושמח לקראת הפקחים. עכל"ה. וכתב מהרש"א ז"ל. בה"א דל"ל דהניחום בקופסא ולא שמשו בהם כלל דא"כ למאי חילקום דלא שייך חלוקה דרך פקדון דא"כ הטפשין בודאי שעשו שלא כהוגן דשלחו יד בפקדון. אלא דחילקום דרך שאלה שישתמשו זמן מה ולא קבע להם זמן בפירוש וזהו שאמר לימים בקש המלך היינו לסוף זמן השאלה. וכן לענין הנשמה שלא נתנה השי"ת באדם רק בדרך שאלה לזמן מה כפי הגזירה ולא נקבע לאדם זמן על זה ואפילו הקב"ה על הצדיקים הוא אומר יבוא שלום ינחו על משכבותם;

והנה משורש זה כתבו המפז"ל לפטור האדם מכל חטא אשר יחטא עפמ"ש הרמב"ם ז"ל מהלכות שאלה ופקדון השואל בבעלים אפילו נגנב או נאבד בפשיעה פטור שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם. וידוע הדין שומר שכר חייב בגניבה ואבידה שומר חנם פטור מגנבה ואבידה וחייב בפשיעה והשואל חייב באונסין אבל אם בעליו עמו לא ישלם. ובוה נל"פ כוונת הכתוב רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלח ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי. דהנה שם ה"ב כתב השואל בהמתו או השכירה למשאוי ויצא לסעדה עם השואל או השוכר ולטעון עמה במשאוי ה"ז שמירה בבעלים ע"כ. והכא נמי איכא למימר כמו שאמרו בפ"ק דק"י

יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר צופה רשע לצדיק וגו' וממילא הו"ל יצא עמה לסעדה דשמירה בבעלים היא ופטור. וזהו שאומר הכתוב רבים אומרים לנפשי שהיא שאולה ואני פשעתי בה בחטאים שעשיתי וא"כ אין ישועתה לו באלהים סלה דשואל חייב גם באונסין ואתה ה' מגן בעדי שיצאת עמי לסעדי ולהגן עלי מיצה"ר ובזה כבודי ומרים ראשי להצילני מחרפת אדם דהו"ל שמירה בבעלים;

ומזה ג"כ מצאתי טעם נכון דהנשמה באה לאדם בתורת שאלה ולא בתורת מתנה ניהא דיש שכר ועונש דאי אמרת דההיא מתנה גמורה אלא על מנת להחזיר הנה מצאנו לה"ד ישעיה גאון שהביא הרא"ש בפסקיו בפרק לולב הגזול דהקשה מה בין שאלה למתנה ע"מ להחזיר דקרין בה לכס. ותרץ דשאלה כיון דחייב באונסין אינו שלו ובמתנה ע"מ להחזיר אינו חייב באונסין דהו"ל שלו כ"ש. והגם שהרא"ש ז"ל פליג עליה מ"מ לדעת הנך רבוואתא דפטור מאונסין נפ"מ הכא בנשמת האדם דאי הויא בתורת מתנה לא עונש כיון שהאדם אנוס הוא מיצה"ר. לא כן עתה דהויא בתורת שאלה דחייב... גם נפ"מ לענין השכר דהמש"ל התם בהלכות זכיה ומתנה נסתפק לדעת הרשב"ם דהיכא דנאנס השור פטור מלשלם והשתא א"כ אי אמרינן דהנשמה הויא מתנה ע"מ להחזיר אם עשה עבירה ונאנסה אזי לא תזכרנה צדקותיו כפי הכרעת הרב דעבירה מכבה מצוה משא"כ השתא דדין שאלה אית לה דנהי דנידון על רשעו כי חייב באונסין מ"מ יהבינן ליה שכרו מושלם על מה שעשה. ויובן בזה הפסוק ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו והפסוק כי לקח טוב נתתי לכם וגו' על עניין המתנה. ופסוק הלה' תגמלו זאת אין זאת אלא תורה הלוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך מטענה עובר את פי ה';

והנה בשאלה גופה מצאנו אופן אחר שיהיה פטור מהאונסין עפמ"ש בב"מ דף ק"ג אמר"ן שואל אדם מחבירו כלי בטוב לעולם. אמ"ר מרי והוא דקנו וגו'. ובש"מ מביא בשם רבינו דהריטב"א פירש אחד (דקנו מיניה) דשואל מחבירו עלי זה לעולם כל זמן שהוא צריך לו סד"א דאע"ג או אבד דפטור דהוה כעין מתנה ועוד דאי אתניס לשואל הוא דאתניס דהו"ל לאשתמושי ביה ולא הו"ל לשלומי אלא טובת הנאה שבו לבעלים קמ"ל דחייב בשואל ההוא דקנו מיניה דשואל שנתחייב באחריות אבל בלא קנין מתנה היא ואין עליו אחריות ע"ש. ולפ"ז הדר דינא דהאדם

הגם דהוי שואל כיון דשואל הנשמה כל זמן שהוא צריך לה לסגל בה מצות ומע"ט הו"ל כמתנה ואם נאנס פטור. אבל הא ליתא דהאדם נמי קודם בואו לעולם משביעין אותו שיהיה צדיק ולא רשע ועליו לשמור שלא יאבד נשמתו וממילא הרי נתחייב באונסין ואת אשר חטא מן הקודש ישלם וגבינן מיניה גוף ונשמה הכל כאחד לפי מעשיו. והשתא אתי שפיר מה דסיימו התם במסכת שבת והוי יודע שהקב"ה טהור והנשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הריני נוטלה ממך דנראה דאין זה מכלל השבועה אלא כמו הודעה בעלמא ור"ל השתא דאיכא שבועה א"כ נתחייבת באונסין וא"כ הוי יודע שאם אין אתה משמרה בטהרה אני גובה ממך גוף ונשמה. וכל זה יוצדק השתא דיהבינן ליה דין שאלה משא"כ אי הו"ל דין מתנה לא יצוייר כמתנה דליקני מיניה שיהיה חייב באונסין דא"כ למאי איהני שם מתנה;

ובזה אתכונן במקראי קודש סדר ואתחנן וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ומשלם לשונאי אל פניו להאבידו וגו'. כי ידוע הוא דאלהים הוא הראה שהוא בעל המשפט כמ"ש אלהים דינא והשתא בענין השכר והעונש יש לחקור דכיון דהנשמה מתנה נתונה לא יתחייב באונסין מה יש לומר משום שהיא שאולה עכ"ז הוא שאלה לכל זמן שצריך והו"ל כמתנה אמנם כיון שנשבע האדם דינא הוא דשקיל מיניה. וז"ש וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים שהוא דינא ומתנהג עם בריותיו בדין ולא תקשה מהך דשכר ועונש כי הוא שומר הברית היא השבועה שנשבע האדם קודם בואו לעוה"ז ולכך השתא דהנשמה שאולה ולא נתונה משלם החסד לאוהביו וגו' וכיון שנשבע חייב באונסין ולזה ומשלם לשונאיו בדין;

ובזה יובן היטב מה שאמרו במסכת נדה כי לך תכרע כל ברך זה יום המיתה תשבע כל לשון זה יום הלידה ע"כ. דמכח השבועה מוכח דהוי שאולה ולא נתונה והגם דשאלה הויא לכל זמן שצריך עכ"ז מכח השבועה מתחייב באונסין ולכן לך תכרע כל ברך ביום המיתה שכל אחד מקבל שכרו וענשו וכורעים לפניו דבדין הוא עושה;

י.ט. דרוש על מי שנפטר פתאם רח"ל

הנביא ירמיה אומר אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו. והקושיא כאן מבוארת אם לא יבכו על המת על מה יבכו על המקרקעי או על המטלטלי. אלא הכוונה היא אל תבכו על מי שמת כדרך כל הארץ ואל תנודו לו משום שסוף כל אדם למות אבל בכה בכו להולך שנפטר פתאם בהיותו הולך על רגליו שהדבר זה קשה מאד רח"ל. והרב הרמ"ע מפאנו ז"ל. כתב טעם לבכיה שבוכים על הנפטר הוא משום שהנשמה קודם בואה לעוה"ז היא כולה ככלי מילת לבן חצובה מתחת כסא הכבוד וכשבאה לעוה"ז בגוף האדם ויעשה עוונות הוא פוגם בה ועושה בה כתמים וע"י הבכיות שיבכו עליו בני אדם מלבינים הכתמים מן הנשמה;

עוד כתבו חז"ל שהאדם החוטא הוא עושה פגם גדול בשמים כי שם אלהים מושל על הדינין שיש בין הארץ לשמים והוא כעין מעלות בסוד אבי"ע וכשהאדם חוטא פעם ראשונה הוא פוגם בשם א' וכשחוטא פעם שניה פוגם בשם ל' מדרגה שניה הרי אותיות א"ל וכשחוטא פעם ג' פוגם במדרגה ג' בג' עולמות הרי א' ל' ה' שהם גימטריא ל"ו ועוד שם ל"ב הרי גמטריא 68 כחשבון ח"ס ובחשבון חיי"ם דהיינו שיש לו עוד חיי"ם בעולם שח"ס עליו הקב"ה היות שעדיין לא הגיע לפלטרין של המלך והם רק עשיה יצירה בריאה. ואם חטא פעם רביעית והגיע לאצילות הרי עבר על חשבון חיי"ם ואין חסיין עליו ומסתלק מן העולם;

ועפ"י יובן כוונת הכתוב על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני משיב נפשי (א"ה. ד"י כי מי שחוטא עד חשבון אלה יש לו להחיות עוד כיון שיש לו חשבון חיי"ם וחשבון ח"ס ועל מה בוכים) ויובן ג"כ ואם עד אלה לא תוסרו לי שעברתם גבול של חשבון אלה. וכן פסוק על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו שפגעו גם באצילות שהיא דרגה רביעית. וכן הפסוק אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה שיגרמו לו לפגום באותיות אלה ולעבור הגבול שלהם למה לי חיי"ם שלא נשאר לו חשבון חיי"ם;

והרמב"ן ז"ל בספרו תורת האדם כתב כיון שהאדם היותו מעותד למות מה לעם כי יבכו לבוא ולנוד לו בביתו. ותרץ לזה דעיקר הבכיה הוא בעבור חטא אדה"ר (שגרם

מיתה לעולם). והמפז"ל הקשו על זה הלא המיתה היא מוכרחת מימי קדם שנאמר אדם כי ימות באהל ע"ע. עוד כתב על שנתקצרו ימיו הם בוכים. הנלמד מדבריו שאפילו תימא דהמיתה מוכרחת, בכל זאת מי שמאריך ימים לא יבכו עליו, אבל אדם שנפטר קצר ימים פתאום ולא ראה שמחה מימיו ראוי להתאבל עליו;

ואשר אני אחזה שעיקר הבכיה וההספד על הנפטר הוא רק כדי להתעורר בתשובה ושלא לפגום באותיות אליה ונגרום מיתה לעולם. וזה טוב לכת לבית אבל מלכת לבית משתה והחי יתן א"ל לכו לשוב בתשובה שלא לפגום אפילו בשני דרגות של אותיות א"ל. וזה ג"כ כוונת הכתוב הצדיק אבד ואין איש שם על ל'ב שלא נספד כהלכה;